

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN
DEĞİŞEN YÜZÜ**

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Erkan KARACA

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Alihan LİMONCUOĞLU

İstanbul-2018

TEZ TANITIM FORMU

- ADI SOYADI** : Erkan KARACA
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Çokkültürlülük Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Değişen Yüzü
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 29 /01 /2018
- SAYFA SAYISI** : 152
- TEZ DANIŞMANI** : Yrd. Doç. Dr. Alihan LİMONCUOĞLU
- DİZİN TERİMLERİ** : Çokkültürlülük, Avrupa düşüncesi, Avrupa Birliği, Avrupa Kimliği.
- TÜRKÇE ÖZET** : Bu yüksek lisans tezi, Çokkültürlülük çerçevesinde Avrupa Birliği'ndeki kimlik ve kültür düşüncesindeki değişimi hedef alan bir çalışmadır.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
2. Tez Danışmanı
3. Ulusal Tez Merkezi

Erkan KARACA

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN
DEĞİŞEN YÜZÜ**

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Erkan KARACA

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Alihan LİMONCUOĞLU

İstanbul–2018

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Erkan KARACA

... / ... / 2018

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Erkan KARACA'nın "Çokkültürlülük Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Değişen Yüzü" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ana bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

_____

Üye

_____

Üye

_____

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2017

Prof. Dr. Nezir KÖSE

Enstitü Müdürü

ÖZET

Çokkültürcülük, bir devletin ulaşmak istediği kültürel politikalar manzumesi anlamına gelmektedir. Devlet, inşa ettiği politik duruşta her ne kadar bir etnik unsura diğerlerinden daha fazla yer verse de çokkültürcülük kavramı, var olan tüm kültürlere yer veren normatif ilkeler toplamıdır. Çokkültürlülük ise bir politik duruştan çok mevcut durumu özetleyen tanımlayıcı bir kavramdır. Çokkültürlülük, bir toplumdaki etnik, kültürel, dilsel, ırksal, dinsel ve/veya bireysel tüm farklılıkların, siyasal ve kamusal alanda kendini özgürce ifade etmesi ve tanınması anlamına gelir.–Çokkültürlülüğü çoğulculuktan ayıran temel fark, onun yirminci yüzyılın idealleştirdiği demokrasi, bireycilik ve insanların evrensel eşitliği gibi ilkelerini, bireylerin farklılığına rağmen değil, bu farklılıklar sebebiyle uygulama isteğidir.

Siyasal manada politik bir duruş olan çokkültürcülük ve toplumdaki birden fazla kültürel durumu betimleyen çokkültürlülük kavramı devlet etkisini en aza indirmeyi düşünen liberal kültürün bir parçası olmasına karşın, azınlık hakları konusunda sorumluluğu yine devlete devreder. Çokkültürlü anlayışın Avrupa'ya yansıyan en büyük sorunu, yerleşik olmayan topluluklarda gözlemlenmektedir. Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş boyunca ekonomilerini ve ülkelerindeki refah seviyelerini geliştirmektedirler.

Çokkültürlülüğün gelişimi bağlama oturtularak, yani çokkültürlülük bilinen şekli ile içinde doğduğu Batı demokrasilerinin siyasi çerçevesi içine yeniden yerleştirilerek çokkültürlülüğün "kapsayıcı" bir tanımı yapılacaktır. Çokkültürlülük bu durumda, belirgin niteliği birlik ve çoğulculuk arasındaki gerilim olan daha genel bir sorunsalın, milli birlik sorunsalının özel bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çokkültürlülük söz konusu olduğunda üzerinde durulan kimlik etnik kimliktir. Bu etnik kimlik belli bir soya aidiyeti ifade eder. Ulus devlet sürecinde millet oluşumunda soy ikinci planda kalmaktadır.

Günümüzde, kültürel aynılık anlayışından uzaklaşma ile birlikte etnik kimliklerin yeniden kendini tanımlaması ve otantik gerçekliğine yeniden dönmesi refleksi ortaya çıkmaktadır. Çokkültürlülük bu noktada gündeme gelmekte ve kendine meşruiyet zemini aramaktadır.

Avrupa Birliği'nin bugün içinde bulunduğu refah paylaşımı ve işsizlik temelinde gerçekleşen durağan yapı, birliğin çokkültürlü sisteminin iflas etmesine sebep olmaktadır. Küreselleşme ile terörist organizasyonların propaganda imkanının gelişmesi bu durumun da ırkçılık ve yabancı düşmanlığını tetiklemesi dolayısı ile kimlik politikalarına bağlı çokkültürlülük iflası arasında güçlü bir bağ vardır. Çokkültürcülüğün iflası sadece sağ veya muhafazakar siyasetçiler tarafından değil

ana akım partilerin tümü tarafından dile getirilmektedir. Bu düşünceler birleştğinde Avrupa'da özellikle II. Dünya savaşı sonrasında günümüze görülmemiş düzeyde yabancı düşmanlığını körüklemektedir. En azından Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri düzeyinde, Avrupalı devletler ve bu devletlerde çalışan misafir işçiler arasındaki ilişkinin, bir karşılıklı gönüllülük (arz-talep) dengesine dayandığı, çokkültürlülük tarafından ihmal edilen bir olgu olagelmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Yabancı düşmanlığı, Avrupa Birliği, Avrupa Kimliği.

SUMMARY

Multiculturalism means the cultural politics that a state wants to achieve. The concept of multiculturalism is the sum of normative principles that embrace all existing cultures, although the state has more of an ethnic component in its political stalemate than any other. Multiculturalism, on the other hand, is a descriptive concept that summarizes the current state rather than a political one. Multiculturalism means that all ethnic, cultural, linguistic, racial, religious, and / or individual differences in a society are freely expressed and recognized in the political and public arena. The main distinction that distinguishes multiculturalism from pluralism is that it wants to apply the principles such as democracy, individualism and universal equality of people idealized by the twentieth century, not because of individual differences, but because of these differences.

The concept of multiculturalism, which is a political stance in the political sense and multiculturalism, which describes more than one cultural situation in society, is part of a liberal culture that considers the least to be a state influence, but it also transfers responsibility for minority rights to the state. The greatest problem of multicultural understanding reflected in Europe is observed in non-resident communities. European countries are improving their economies and the prosperity of their countries throughout the post-Second World War and the Cold War.

The development of multiculturalism will be restrained, that is, multiculturalism will be redefined in the political context of the Western democracies in which it is born in order to make a "covering" definition of multiculturalism. In this case, multiculturalism emerges as a specific form of the question of national unity, a more general problematic which is the tension between unity and pluralism. When it comes to multiculturalism, the identity is the ethnic identity. This ethnic identity refers to a certain soya belonging. In nation-state process, the second line remains in nation formation.

Today, with the departure from the understanding of cultural identity, the reflex of ethnic identities to redefine themselves and return to their authentic reality emerges. Multiculturalism is at this point in the world and is looking for a legitimacy ground for itself.

The stagnant structure of the European Union, which is based on welfare sharing and unemployment today, causes the multicultural system of the Union to go bankrupt. There is a strong link between globalization and the development of the propaganda opportunities of terrorist organizations, which in turn triggers racism and xenophobia, and therefore the multiculturalism connected with identity politics. The

work of multiculturalism is not only spoken by right-wing or conservative politicians, but by all mainstream parties. When these considerations are combined, especially in Europe, It has fueled xenophobia at an unprecedented level after World War II. At least at the level of Europe's developed countries, the relationship between European states and guest workers working in these states has become a phenomenon neglected by multiculturalism, based on a mutual volatility (supply-demand) balance.

Key Words: Multiculturalism, Xenophobia, European Union, European Identity.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖZET.....	i
SUMMARY	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
TABLolar LİSTESİ	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
AVRUPA'DA KİMLİK POLİTİKALARI SÜRECİ	5
1.1. AVRUPA'DA KİMLİK POLİTİKALARINDAKİ GELİŞİM SÜRECİ	5
1.1.1. Avrupalı Kimliğinin Oluşumu	5
1.1.2. Erken Hristiyan Dönem, Orta Çağ Birliği'nin Temelleri	6
1.1.3. Haçlı Seferleri ve Avrupa Kimliğine Etkileri	8
1.1.4. Reformasyon ve Avrupa'da Değişen Siyasal Yapı	15
1.1.5. Aydınlanma ve Fransız İhtilalinin Avrupalı Kimliğinin Oluşumuna Etkisi	17
1.1.5.1 Avrupa Düşüncesinin Oluşumu; Liberalizm ve Ulus Devlet..	23
1.1.5.2 Ulusal Egemenlik, Ulusal kimlik	26
1.1.6. Birinci Dünya Savaşı ve Avrupa Kimlik Politikalarına Etkileri.....	28
1.1.7. İki Büyük Savaş Arası Dönem	30
1.1.8. II. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa Kimliği; "Sağ Popülizm"	34
İKİNCİ BÖLÜM.....	38
AVRUPA'DA KİMLİK POLİTİKALARI: ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK.....	38
2.1. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI AVRUPA'DA KİMLİK POLİTİKALARI: ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK.....	38
2.1.1. Çokkültürlülüğün Tanımı, Kavramsal ve Kuramsal Analizi	38
2.1.2. Avrupa'da Çokkültürcülük ve Kimlik Politikaları.....	49
2.1.3. Avrupa Sosyal Araştırması Veri Analizi.....	57
2.1.4. Çokkültürlü Topluma Karşı Gelişen Refleksler	57
2.1.4.1. Etnik Çeşitlilik	57
2.1.4.2. Kültürel Çeşitlilik	60
2.1.4.3. Dinsel Çeşitlilik	62
2.1.4.4. Dilsel Çeşitlilik	64

2.1.4.4. Eğitimde Çeşitlilik	66
2.1.5. Çokkültürlülük, Çokkültürcülük Farkı.....	67
2.1.6. Karşı-Çokkültürlülük.....	68
2.1.7. Tanınma Politikası-Charles Taylor.....	70
2.1.8. Çokkültürlü Yurtdaşlık Kavramı ve Azınlık Hakları	72
2.1.9. Çokdillilik - Anadilde Eğitim.....	75
2.1.10. Patolojik Normallik	76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	80
AB KİMLİK POLİTİKALARI İLE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK İLİŞKİSİ	80
3.1. AB KİMLİK POLİTİKALARI VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞE ETKİSİ	80
3.1.1. 1992 Maastricht Antlaşması.....	86
3.1.2. 1993 Kopenhag Zirvesi Sonrası AB Kimlik Politikaları	86
3.1.3. Avrupa Birliği İlk Çokkültürcü Kimlik Politikası: Azınlık Hakları	87
3.1.4. Amsterdam Antlaşması Sonrası AB Kimlik Politikaları	89
3.1.5. Entegrasyon - Avrupa Birliği Vatandaşlığı.....	90
3.1.6. Irk Eşitliği Direktifi	92
3.1.7. Ayrımcılık Yasağı Hukuku (2010)	95
3.1.8. AB Temel Haklar Ajansı (FRA)	96
3.1.9. Kollektif Avrupa Kimliği Sorunu.....	98
3.1.9.1. Avrupa Medeniyeti Kimliği	99
3.1.9.2. Avrupa Entegrasyonu Kimliği Sorunu	100
3.1.9.3. 2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri - Avrupa Birliğinin Ontolojik Çıkmazı	102
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	105
AVRUPA'DA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE GÜÇ KAYBETME	105
4.1. AVRUPA'DA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞÜN GÜÇ KAYBETME NEDENLERİ	105
4.1.1. Bütünleşme, Derinleşme, Genişleme Politikaları.....	105
4.1.2. Avrupa'da Bütünleşme Teorileri.....	110
4.1.2.1. Neofonksiyonalizm	112
4.1.2.2. Supranasyonalizm	113
4.1.3. Ekonomik Kriz, Refah Paylaşımı, İşsizlik	114
4.1.4. Neoliberalizm ve Küreselleşme.....	116
4.1.5. Terör Olaylarının Çokkültürlülüğe Baskısı.....	121
4.1.6. Mülteci Sorunu ve Yasadışı Göç.....	125
4.1.7. Aşırı Sağ ve Irkçılık Bağlamında İngiltere'nin AB'den Çıkma Süreci (Brexit)	130
4.1.8. Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları ve İnsan Hakları İhlalleri	135

4.1.9. Batı, Türk ve İslam Karşıtlığı Üzerinden Kendini Yeniden İnşa Etmektedir.....	136
SONUÇ	138
KAYNAKÇA	142

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	:	AVRUPA ATOM ENERJİSİ TOPLULUĞU
AB	:	AVRUPA BİRLİĞİ
ABA	:	AVRUPA BİRLİĞİ ANTLAŞMASI
ABD	:	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
AFD	:	ALMANYA İÇİN ALTERNATİF PARTİ
A.G.E	:	ADI GEÇEN ESER
AGİK	:	AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI
AGİT	:	AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI
AKÇT	:	AVRUPA KÖMÜR VE ÇELİK TOPLULUĞU
AP	:	AVRUPA PARLAMENTOSU
AT	:	AVRUPA TOPLULUĞU
ATA	:	HAVA TAŞIMACILIĞI BİRLİĞİ
BMMYK	:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ
CNCDH	:	İNSAN HAKLARI ULUSAL DANIŞMA KOMİSYONU
ESS	:	AVRUPA SOSYAL ARAŞTIRMASI
ETA	:	BASK ÜLKESİ VE ÖZGÜRLÜK TERÖR ÖRGÜTÜ
EUMC	:	AVRUPA IRKÇILIK VE YABANCI DÜŞMANLIĞINI İZLEME MERKEZİ
FPÖ	:	AVUSTURYA ÖZGÜRLÜK PARTİSİ
FRA	:	AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR AJANSI
İŞİD	:	IRAK VE ŞAM İSLAM DEVLETİ
İ.İ.B.F	:	İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
NSU	:	NASYONAL SOSYALİST YERALTI ÖRGÜTÜ
S	:	SAYFA
SS	:	SAYFALAR
SSCB	:	SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
UKIP	:	BİRLEŞİK KRALLIK BAĞIMSIZLIK PARTİSİ
VB	:	VE BENZERİ
VD	:	VE DEVAMI

TABLÖLAR LİSTESİ

	SAYFA
Tablo-1 Ülkelere Göre İdeal Etnik Kompozisyon Hakkındaki Tutumlar	59
Tablo-2 Ülkelere Göre Kültürel Yapı Hakkındaki Tutumların Dağılımı	61
Tablo-3 Ülkelere Göre Dinsel Çeşitlilik Karısındaki Tutumların Dağılımı.....	63
Tablo-4 Ülkelere Göre Dilsel Çeşitlilik Karısındaki Tutumların Dağılımı.....	65
Tablo-5 Eğitimde Azınlıkların Kurumsallaşmasına Verilen Destek	66

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans eğitimim süresince değerli katkılarından dolayı İstanbul Gelişim Üniversitesi hocalarıma; desteklerini, deneyimlerini ve değerli katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Alihan LİMONCUOĞLU hocama, çalışmalarımda beni her zaman destekleyen ve yanımda olan sevgili aileme teşekkürlerimi sunarım.

Erkan KARACA

GİRİŞ

Dünya, 20. yüzyılda tarihinde hiç olmadığı kadar büyük acı, yıkım, kan ve gözyaşı dönemine girmiştir. Bu dönemin öncesinde ve sonrasında ulus devlet, ulusalcılık, liberalizm, faşizm, sosyalizm, milliyetçilik gibi kavramlar üzerine sayısız teori yazılırken "Avrupa Kimliği" kavramı üzerine yazılan eleştirel eserler neredeyse yok denecek kadar azdır. Var olan eserlerin hemen hemen tümü kutsal bir Avrupa, modernizm ve aydınlanmanın beşiği blokajının üzerine inşa edilen fikirleri aktarmaktadır. Avrupa entelijansiyası öteki olan "doğu" (Orient) hakkında birçok eser verirken "Avrupa" kavramı için eleştirel fikriyat içeren bir yaklaşıma yer vermemiştir.

Avrupa kimliği sıklıkla Doğu fikri üzerine yapılan çalışmalar sonrasında veya Avrupa İslam ilişkileri bağlamında incelenir. "Öteki" kavramı aslında Avrupa'nın ontolojik gerçekliğidir. Bu çalışma, Avrupalı kimliğinin felsefi, tarihi ve sosyolojik mirasının eleştirel düzeyde incelenmesini, oluşturulmaya çalışılan kimliğin sentetik yapısını ve değişimini incelemeyi hedeflemektedir.

Avrupa'nın ne olduğunu araştırdığımızda oldukça karmaşık, ucu bucağı olmayan öznel fikirler bizi karşılayacaktır. Coğrafi sınırları neresidir? Nerede başlar nerede biter, kökleri Grek midir yoksa Latin mi? Çokkültürlü müdür, yoksa İrkçi mi? Özellikle doğu sınırının siyasal sebeplerle çizildiği aşikar olan "Kıta Avrupası" söylemi gibi İngiltere'yi dışarıda bırakan acayiplikleri de içinde barındıran ve adı kolay kolay konulamayan bu kavram nedir ve nelerden oluşmaktadır? Tezin konusunu bu sorunsallara da cevap arayacaktır.

Bugün Avrupa'da yaşanan sorunların kimlik politikaları, ulus devlet ve uluslar üstü kurumlar tarafından ne şekilde çözülmeye çalışıldığı konusunda deskriptif bir bakış açısı yakalamak tezin amaçları arasındadır. Avrupalı kavramı ve Avrupa kimliği, normatif değerleri ile sadece birliği ve bütünlüğü değil aynı zamanda "öteki" olanı ve ayrılığı da sembolize eden karmaşık bir yapıdadır. Bu sebepten kimlik ve politikalarının araştırılmasının ardından çokkültürcülük yapısı ve politikaları incelenecektir. Bu yapıyı atomize ederek ele alınan her parçanın incelenmesi yıllardır endoktrine edilen bilgilerle oldukça çelişen sonuçlar çıkarmaktadır.

Nedir Avrupa? Bu kimliği oluşturan unsurlar nelerdir? Gerçekten böyle bir kimlik var mıdır, ya da laboratuvar ortamında oluşturulan sentetik bir kavram mıdır? Sonradan Avrupalı olunabilir mi? Pragmatik, çoğu zaman oportünist bir yaklaşım mıdır? Şüphesiz bu sorunların tümüne birden betimleyici bir bakış açısı ile cevap vermek mümkün değil. Yine de bu yöntem adil olacağından çalışmada oldukça örneklerle, tarihi olaylara ve söylemlere yer vermeye çalışılacaktır. Çalışmanın ana teması; Avrupalı kimliğinin doğal ve kültürel temellere dayanan bir yapıda olmaması

bunun sonucunda da çokkültürcü devlet anlayışının sadece bir algı yönetimi, öğrenilmiş illüzyondan ibaret olması üzerine şekillenecektir.

Avrupa kimliği ile ilgili yapılan araştırmaların hemen hemen hepsi Batılı entelektüellerin düşünce sistemine göre şekillenir. Buna göre; Avrupa; Yunan ve Roma, Rönesans ve Hümanizm, Antikite, Aydınlanma ve Fransız İhtilali'nin siyasi düşünceleri ve sosyalizmin tüm tiplerini barındıran, diğer kıtalara doğru genişletilmiş zengin ve dinamik bir maddi kültürü barındırır. Bireyi ve insan haklarını merkeze alan, diğer uluslara saygılı, birlikte yaşamayı zorunlu kılan farklı siyasi düzenlere sahip devletlerin çokkültürlü yapısıdır.

Çoğu entelektüel ulusal ve etnik kimliği tarihsel süreç içerisinde yer alan bir durak olarak ele alır. Oysaki her geçen zaman azınlıkların ya da kendi kültürünü özgürce yaşamak isteyen toplumların küreselleşmenin de etkisi ile daha fazla görünür olduğu tezini doğrulamaktadır. Ulusal kimliğin dışında kalan her topluluk siyasi ve sosyal anlamda eskisinden daha fazla "görünür" durumdadır. Günümüz ulus devletleri, kimlikleri daha fazla tanımaya zorlanmakta, çokkültürcülüğün ve çeşitliliğin daha fazla savunulmasına zemin hazırlamaktadır. Günümüzde çoğu ülke kültürel bakımdan çeşitlilik gösterir. Tahminlere göre 184 bağımsız devlet bünyesinde 600 yaşayan dil grubu ve 5000 etnik grup barınmaktadır. Çok az ülkede yurttaşların aynı dili konuştukları ve aynı etnik gruba mensup oldukları söylenebilir.¹

Modernite sonrası-siyasal sistem analizlerindeki artışın etkisi ile ortaya çıkan postmodern dönemde, kimlik oluşumunun kültürle doğrudan ilişkisi vardır. Birey, kendini var eden kültürel uyarıların etkisi ile şekil alır ve bu şekil toplumu oluşturur. Bu yeni durumun homojen toplum inşası için oluşturulan ulus devlet mantığı ile çeliştiği yadsınamaz bir gerçektir. Postmodern dönemde yerinden yönetimin gelişmesi sayesinde çok sayıda kültür kendisini oluşturan kimlik kodlarının yardımı ile görünür hale gelmiştir. Modern dönem, kimlikleri "renk körü" bir üslupla tanımış ulusal kültürün içerisinde eritme gayreti göstermiştir. Günümüzde var olan bu kültürlerin erimeden, asimile olmadan kendi kimliklerinin temelini oturarak sistemde yer bulabilmeleri Avrupa entelijansiyasının önemli başlıkları arasındadır. Çokkültürlülük ve bu kavramın devlet politikası haline gelen alt başlığı çokkültürcülük, bu tarz bir düşünsel çıkarımın sonucudur.

Avrupa Birliği, çeşitli ulus devletler, farklı kültür, din ve dillerden oluşmuş bir mozaik olarak bütün projelerinde ve çeşitli zirvelerin sonunda yayımladığı bildirgelerinde çoğulculuğun önemi üzerinde dururken diğer taraftan da ortak bir Avrupa kimliği yaratma uğraşı içine girmiştir. Bu çelişkili durumu, bir başka deyişle,

---

¹ Will Kymlicka, **Çokkültürlü Yurtdaşlık**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 26.

farklı kültürlerin üstünde ortak bir Avrupa kimliği oluşturma uğraşısını Avrupa'nın köklerindeki üstün Roma-Grek kültürünün yeniden canlandırılması olarak açıklamıştır. Böylece eski Avrupa'nın kültürel ve sanatsal açıdan görkemli geçmişi tüm Avrupa'nın bilincine kazınacak ve bu ortak Avrupalılık bilinci bir üst Avrupa kimliği olarak Avrupa'nın birleşmesini kolaylaştıracaktır. Ancak bunun bir düş olduğu ve ulusal çıkarların üstüne hiçbir gücün tam anlamıyla geçemeyeceği uygulamalardan alınan sonuçlarla ortaya çıkmıştır. Küreselleşme, özelleştirmeler, bölgesel ve kıtasal sözleşmeler, sınırları yok eden elektronik yayıncılık ve hükümetler arası siyasi ve ekonomik çıkarlarla güçlü devlet ve ulus yapılarında bir taraftan erimeler yaratırken, diğer taraftan da milliyetçi akımları körüklemiş ve Avrupa' da ulusal kimliğin üzerinde ortak bir Avrupa üst kimliğinin oluşmasını engellemiştir. Ülkeler arasındaki rekabet koşulları bir üst kimliğin oluşması şöyle dursun ulusçuluğu daha da ileri boyutlara taşımıştır. Mevcut durumun ekonomik kriz ortamlarında daha da patolojik bir hal aldığı, sağın, milliyetçiliğin göçmen politikalarının Avrupa kimliği ve çokkültürcülük konularında oldukça önemli olduğu günümüzde daha iyi anlaşılmaktadır. Avrupa ülkelerinin içinde bulunduğu bu kimlik tartışması bugün Avrupa'daki olaylarla çok daha geniş ve derin tartışmalara kapı açmıştır.

Birinci bölümde, Avrupalı kimliğin oluşumu, erken Hristiyan dönemi, reformasyon, haçlı seferleri, birinci dünya savaşı, iki büyük savaş arası dönem ve ikinci dünya savaşı sonrası Avrupa kimliği konuları tarihsel analiz yöntemi ile izah edilmiştir. Tarihsel analiz yöntemi birbirinden bağımsız ve farklı kaynakların ele alınıp elde edilen verilerin yorumlanmasıdır. Yapılacak çapraz okumalarla en doğru bilginin süzülmesi amaçlanır.

İkinci bölümde, çokkültürlülük, avrupa'da çokkültürcülük, karşı-çokkültürlülük, tanıma politikası, çokdillilik, çokkültürlü yurtdaşlık ve patolojik normallik konularında doküman incelemelerine yer verilerek betimleyici veri analizi yapılmıştır. Betimsel analizde elde edilen veriler daha önceden belirlenen kavramsal çerçeveye göre özetlenir ve yorumlanır. Bu yöntemde doğrudan alıntılara veya kişilerin görüşlerine sık sık yer verilir. Elde edilen verilerin neden sonuç ilişkileri araştırılarak yorumlanır. Ayrıca bu bölümde Avrupa Sosyal Araştırma Kurumu'nun (ESS) gerçekleştirdiği Çokkültürlülükle yakından ilişkili ankete de yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, AB kimlik politikaları, 1992 Maastricht antlaşması, 1993 Kopenhag zirvesi sonrası, Avrupa birliği, Amsterdam antlaşması, entegrasyon, ırk eşitliği direktifi, ayrımcılık yasağı hukuku, AB temel haklar ajansı ve kolektif Avrupa kimliği sorunu konularına, eurostat ve eurobarometre anket verilerinin yardımı ile açıklık getirilmiştir. Eurostat ve eurobarometre gibi kurumların istatistik ve anketlerine

yer verilmesinin sebebi AB'ye ait olmaları ve çokkültürlü yapının dolayısı ile AB'nin çıkmaza girdiğinin AB nezdinde de yankı bulmasıdır.

Dördüncü bölümde, bütünleşme, derinleşme, genişleme politikaları, Avrupa bütünleşme teorileri, ekonomik kriz, refah paylaşımı, işsizlik, neoliberalizm, küreselleşme, mülteci sorunu, yasa dışı göç, aşırı sağcılık, ırkçılık ve Avrupa'nın kendini yeniden inşası konuları örnek olaylara, gözlem ve söylemlere yer vererek incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'DA KİMLİK POLİTİKALARI SÜRECİ

1.1. AVRUPA'DA KİMLİK POLİTİKALARINDAKİ GELİŞİM SÜRECİ

1.1.1. Avrupalı Kimliğinin Oluşumu

Kimlikler; ortak aidiyet duygusu, dayanışma ve ortak yaşam alanlarında var olan bireyleri tanımlamaktan ziyade, kendini "öteki" olana karşıtlık üzerine konumlandırarak yapıda olmaktadır. "Biz onlardan farklıyız" düşüncesi, kimlikleri oluşturan mayaya olarak bilinmektedir. Kimliği tanımlayan en büyük kriter, üyelerinin ortak sahip oldukları değerler değil, diğer gruplardan kendilerini ayıran özellikler olmaktadır. Kendi (self) ve öteki (other) arasındaki ayrışma Avrupa kimliğinin oluşumunda oldukça önem arz etmektedir. "Avrupalı" olarak adlandırılan pek çok kavram aslında yeniden kurgulanan ve 19. yüzyılın yayılcı durumunu devam ettiren nitelikte olduğu söylenebilir. Avrupa fikri ve o fikrin kalıtsal özelliklerini barındıran Avrupa Kimliği elitlerin ve politik sınıfın ideolojisini barındırmaktadır.²

Kronolojik bir yaklaşımla Avrupalı kimliğini ele aldığımızda Hristiyanlık öncesi için böyle bir kavramdan söz etmek oldukça anlamsız olacaktır. Hristiyanlığın "Batı" ile aynı anlama geldiği zamana kadar bir "Avrupalı" kimliğinden (coğrafi olarak bile) bahsedilemez.³ Avrupalı kimliği sentetik bir olgu olarak bir inşa ve yeniden inşa sürecidir. "Avrupa'yı yazmak, araştırmak, onu inşa etmektir". Rougemont'un (1966) bu tespitinden hareketle Avrupa'ya dair her söz, her araştırma onun yeniden inşasına hizmet eder ve her çalışmada farklı bir Avrupa tanımı karşımıza çıkar. Avrupa'yı anlama sürecindeki en büyük sorunlardan biri bu tanım farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu noktada sadece tanımlar değil tanımları yapanların kimlikleri de önem taşır.⁴

Çevre ve merkez teorileri ile açıklanmaya çalışıldığında Avrupalı kimliği, çevreye model olmayı isteyen, bağımlılık yaratma çabası içindeki denetim ve organizasyon aşığıdır denilebilir. Avrupa'yı birleştiren kavramların bu bağlamda farklılıklar, kültürler ya da sosyoloji değil sömürgecilik olduğu söylenebilir. Avrupa,

---

² Cengiz Dinç, "Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler", *Akademik Bakış Dergisi*, 2011, Cilt: 5, Sayı: 9, 31-58, s. 32.

³ Gerard Delanty, *Avrupa'nın İcadı Fikir, Kimlik, Gerçeklik*, (Çeviren: Hüsamettin İnaç), Adres Yayınları, İstanbul, 2013, s. 56.

⁴ Erdem Özlük, "Avrupa Kimliğinin Oluşumunda Mental, Suni ve Doğal Sınırların Fonksiyonları", *Uluslararası Davraz Kongresi: Küresel Diyalog*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 24-27 Eylül 2009, 1-16, s. 6.

tarihin en yayılcı ülkelerini barındırmaktadır ve modern sömürgeler haline getirmek istediği ülkeleri (Romanya, Bulgaristan, Hırvatistan, Gürcistan gibi) birliğe davet etmekte ve bu ülkelerin siyasal sistemlerini şekillendirmektedir. Avrupa'daki pek çok birleşme, doğu sınırları ile olan ilişkilerden ortaya çıkmakta ve bu birleşmeler neoliberal sistemin de etkisi ile şiddetli bir tek tipleştirme çabasına dönüşmektedir.⁵

Günümüz Avrupalı kimliğinin köklerinin Latin Hristiyanlığına dayandığı, "insan hakları" ve "liberal demokrasi" ile beslendiği gözlemlenmektedir. Geriye dönük bir paradigma olarak "Avrupalılık" görüşü, içinde bulunduğu kavramsal çerçevenin sınırlarından dışarıya çıkmayan bir kurgu, çıkış ve milat noktası olan bir evrim sürecidir. Avrupa Birliği siyasal kimliğinin ortaya çıkması günümüzün Avrupalılık ve Avrupa Kimliği kavramlarının inşa edilmesine sebep olmuştur. Avrupa Birliği değerleri, kriterleri ve kültürü bu kimliğin inşa sürecinde atıfta bulunulan gerçekliklerdir.⁶

1.1.2. Erken Hristiyan Dönem, Orta Çağ Birliği'nin Temelleri

Antik dönemde Avrupa fikri ve kimliği oldukça önemsiz bir durumdaydı. Antikite (Roma ve Antik Yunan) kökenleri Doğu kültürüne Batı'ya olduğundan çok daha fazla hakim olmuştur. Hristiyanlık ile birlikte varlığını hissettiren kimlik Orta Çağ ve sonrasında İslam'ın doğuşu ile en yüksek aidiyet seviyesine ulaştığını varsayabiliriz. Bu aidiyet kesinlikle bir kimlik değildi daha çok savaşlara ve akınlara karşı örgütlenen bölgesel bir yapıyı temsil etmekteydi. Dönemin Avrupa fikri daha çok mitler ve efsaneler etrafında şekillenmiştir. "Europa" isminin etimolojik kökeni, Yunan mitolojisinde Boğa kılığına giren Zeus tarafından kaçırılan Fenike prensesinin adına dayanır. Grek kültürü kendilerinden olmayan her insanı barbar olarak nitelendirdiği için Antik Yunan'da böyle bir kimlikten bahsetmek söz konusu bile değildir.⁷

Hristiyanlığın Avrupa için birleştirici bir yapıya dönüşmesi İslamiyet'in 7. yüzyılda görünür olmaya başlaması ile mümkün olmuştur. Haçlı Seferleri ile "öteki" olana karşı ilk mücadeleler başlamış, bu mücadeleler ile birliktelik fikri perçinlenmiştir. Birliğini "Hristiyanlar ülkesi" (Christendom) olarak betimleyen Avrupa, bu tabiri 18. yüzyılın başına kadar kullanacaktır. Haçlı seferleri birliğin siyasal kimliğini oluştururken, bahsettiğimiz "öteki" kavramı İstanbul'un fethi ile inşa edilmiştir. Avrupa kimliğinin oluşumu, "Hristiyan Ülkesi" kimliğinin yavaş yavaş terk edildiği,

---

⁵ Delanty, a.g.e., s. 63.

⁶ Delanty, a.g.e., s. 57.

⁷ Muzeffer Demir, "Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2012, Cilt: 27, Sayı: 2, 315-338, s. 335.

aydınlanmanın, seküler "Ulus" kimliğinin oluşumunun ortaya çıkması ile gerçekleşmiştir. Hristiyan kimliğinin kaybedilmesinin önemli sebeplerinden birisi de 17. yüzyılda tek bir Hristiyanlıktan bahsedilememesidir. Katolikler, Ortodokslar ve Protestanların keskin çizgilerle birbirlerinden ayrıldığı ve çatışmaların olduğu noktalarda kanlı savaşlar yaşandığı söylenebilir.⁸

İslam Devleti'nin genişlemesi ve sınırlarını İber Yarımadası'nın derinliklerine kadar götürmesi 7. yüzyılda Vizigot Krallığı'nın düşmesi ile son bulmuştur. Pireneleri aşip Fransa içlerine ulaşmaya çalışan Müslümanlar, dönemin Frenk komutanı Charles Martel tarafından Puvatya (Poitiers) Muharebesi ile 10 Ekim 732'de yenilgiye uğratılmıştır. Puvatya Savaşı'nın Galya seferinden dönen yorgun Emevi ordusunun kazandığı ganimetleri kısa yoldan merkeze götürme isteğiyle gerçekleşmiş olabileceği konusunda çeşitli bilgiler mevcuttur. Emevi komutanı Abdurrahman El-Gefiki'nin savaşta hayatını kaybetmesinin ardından panikleyen ordu, Pireneleri geçerek Endülüs'e (İspanya) geri çekilmiştir. Charles Martel liderliğindeki Franklar, Müslüman ordusunun savaş alanında olmadığını fark etmiş ancak peşine düşme gereği duymamış, hatta bu durumu bir savaş hilesi olarak düşünerek geri dönme kararı almışlardır. Endülüs Emevileri Puvatya'da komutanlarının hayatını kaybetmesi ile geri çekilmiş ve arkasında taşıyamadığı ganimetleri de bırakmak zorunda kalmıştır.⁹ Bu savaş Avrupa geleceği açısından oldukça önemlidir, zira Müslüman ilerleyişi durdurulmasaydı Avrupa'nın Hristiyan geleceğinin zarar göreceği şüphesizdi. Bu sebepten savaşın ardından Avrupa kıtasındaki Hristiyanlar öteki olana karşı saflarını daha da sık bir biçimde konumlandırmıştır. Çatışan iki din ve mensupları Avrupa merkezli (*Eurocentric*) dünya görüşünün oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.¹⁰

Emevi Hanedanlığı'nın çökmesi, Abbasi Hanedanlığı'nın da 13. yüzyıl Moğol istilalarına kadar tarih sahnesinde yer alması ve bu dönem içinde Müslüman dünya sisteminin hüküm sürmesi sonucunda Batı, kendisini doğuya konumlandıran Müslümanlar karşısında savunmaya çekilmiştir. Dönemin Karolenj İmparatoru Şarlman (Charlemagne) Mağripli Müslümanlar karşısında zor anlar yaşarken, Avrupa için tehlike artık kuzeyden gelen barbar akınları değil Müslümanlar olmuştur. Barbar kabileleri ve en önemlilerinden biri olan Frenkler dinlerini değiştirerek Hristiyan olurken aynı zamanda Hristiyan dünyasının önemli bir gücü haline gelmişlerdir.

---

⁸ Özlük, a.g.e., s. 9.

⁹ İsmail Hakkı Atçeken, "Puvatya Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, Sayı: 8, 243-263, s. 247-248.

¹⁰ Veynel Kurt, "Siyaset Odaklı Bir Sosyal Bilim Yaklaşımı: Avrupalı merkezcilik", *İZSU Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, Cilt: 1, No: 1, 6-19, s. 8.

Avrupa'nın Hristiyanlık paydasında birleşmesi böyle bir konjonktürde gerçekleşmiştir. Roma ve Yunan entelektüel birikimine dönemin Müslüman entelijansiyasının Batılı düşmanlarından çok daha vakıf olduğu söylenebilir. Müslüman - Arap kültürü Avrupa'nın gücünün doruklarına ulaştığı 16. yüzyıla kadar Batı'yı oldukça etkilemiştir. Hristiyanlığın birleştirici Avrupalı bir güç olarak sahneye çıkışının 8. yüzyıl sonrasında gerçekleştiği ve Alman İmparatorluğu'nun (*German Reich*), Roma birikiminin mirasçısı olarak Orta çağ Hristiyanlık dünyasının hamisi konumuna geldiği görülmektedir.¹¹

1.1.3. Haçlı Seferleri ve Avrupa Kimliğine Etkileri

Avrupa kimliği belirli bir alan ya da kıta içinde halkların sahip olduğu kültür manasına gelmemekteydi. Hristiyan cemaati fikri ile gerçekleşen bu homojen durum, Haçlı Seferleri ile mümkün olmuştur. Haçlı Seferleri Hristiyan Batı'nın, Müslüman Doğu'ya karşı ürettiği karşı atak halinde dalga dalga gelmekteydi. Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesine çıkışı yeni bir güç merkezinin oluşması ve bu güç merkezinin kolay kolay kabul edilmemesi, Batı ile çatışmayı kaçınılmaz kılmaktaydı. 1071 Malazgirt Savaşı ve savaşın sonunda Doğu Roma'nın büyük bir bozguna uğraması, Haçlı Seferleri'ne giden süreci başlatmıştır. Haçlı Seferleri, salt Müslümanlara karşı gerçekleşen bir savaşlar silsilesi olmaktan çok Doğu Roma'yı da etkileyen (1204 Constantinople'un yağmalanması gibi) bir durumdur. Ortodoks Bizans, Latinler tarafından güçsüz görülmüş ve 57 yıl hüküm süreceğ olan Latin İmparatorluğu, İstanbul'un yağmalanmasının ardından kurulmuştur. İstanbul'da 57 yıl (1204-1261) hüküm süren bu Latin krallığı 1261 yılında İznik'e taşınan eski Bizans İmparatorluğu ardılı olan İznik Rum İmparatorluğu tarafından yıkılmıştır. VIII. Mihail Paleologos İznik Rum İmparatorluğuna son vererek Bizans İmparatorluğunu yeniden kurmuştur.

Osmanlı Devleti'nin büyümesi yayılması ve yeni fethedilen toprakların Avrupa'nın doğusuna kadar uzanması Avrupa kimliğinin oluşumunda etkili olmuştur. Bu yeni tarihsel süreç Çanakkale Boğazı'ndan geçilerek Edirne'nin başkent yapılması (1361) ve Sırplarla gerçekleşen Kosova Muharebesi (1389) ile Batı'yı endişelendirmiştir. Savunma pozisyonu alan Hristiyan Batı bir sonraki büyük savaş olan Sırsındığı Savaşı (1393 Nicopolis) ile adeta bir travma yaşayacak, İstanbul'un fethi ve Bizans İmparatorluğu'nun çöküşü ile Doğu-Batı arasındaki çatlak derinleşecek, öteki kavramının çizgileri daha da belirginleşecek ve kimliklerin oluşum süreci hızlanacaktır. Sadece toprak kaybı ile sınırlı olmayan bu "tehlike" Batı

---

¹¹ Delanty, a.g.e., s. 96.

topraklarında yaşayan halkların kitleler halinde İslam'ı seçmesi ile büyük bir endişe oluşturmuştur. Avrupalı kelimesinin kullanılması ile Osmanlı Devleti'nin durdurulamayan ilerleyişi arasında doğru orantı vardır.¹²

Papalığın karşısında Padişah'ın güçlenişi ve Osmanlı Devleti hakkında 15. yüzyılda Batılı yayınların artması Avrupa kimliğinin ontolojik gerçeklerinin zemini hakkında bilgi verir niteliktedir. İlk Avrupalı olarak Erasmus kabul edilmekte ve Osmanlı Devleti karşısında Hristiyan prenslerinin örgütlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Erasmus'un bu savunması, Martin Luther'in Osmanlılar Avrupa içlerine kadar gelebilir şeklindeki 1529 "Savaş Vaazı" korkuları tetiklemiş, Müslüman "kafir"lere karşı haçlı misyonu ve motivasyonu doruk noktasına ulaştırmıştır. Avrupa kavramının Hristiyan Dünyası yerini alması şüphesiz İstanbul'un düşüşünün ardından Latin Batı'ya sığınan Yunan yazarların da etkisi ile gerçekleşmiştir. Grek kökenli olan Avrupa kavramı, 17. yüzyılda din ve mezhep savaşlarının son bulması, merkantilizmin doğuşu ve Aydınlanma ile pik noktasına ulaşacaktır.¹³

Avrupa'nın çok eski tanımlarından birisi Fransız şair Paul Valery'nin "Asya'nın yarımadası" şeklindedir. Bu tabiri almasının sebebi diğer kıtalara ve bölgelere nazaran nüfusunun az oluşudur. Avrupa'nın toplam alanı yeryüzünün toplamının %7 sinden daha azdır. 10. yüzyılda Avrupa Kuzey topraklarındaki değişimler neticesinde bugünkü büyüklüğünün 1/3 ü kadar alan kaplamaktaydı. 7. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Çin, Batı'dan çok daha gelişim gösteren bir yapıdaydı. Bu dönemdeki Batı Avrupa nüfus ve kimlik hareketleri Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden kaynaklanan bir parçalanma sürecine girmiştir. Orta Çağ Avrupası oldukça karışık ve küçük yapıda devletçiklerden oluşmaktaydı. Batı Avrupa, Doğu ile mukayese edildiğinde de oldukça geri durumdaydı. 14. yüzyıl küçük buzul çağı ve veba salgınları nüfusun 1/3' ünü yok ederek Avrupa'yı oldukça zayıflatmıştır. Orta Çağ sonuna doğru Avrupa, Moğol istilaları sonucu zor yıllar geçiren Çin'i yakalamayı hatta geçmeyi başarmıştır.¹⁴

Frenk kökenli Karolenj İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından Avrupa küçük Hristiyan krallıklara bölünmüş bu krallar hatırı sayılır miktarda toprağa sahip olmuşlardır. Normandiya dükü I. William 1066'da İngiltere'yi fethetmiş bunun akabinde İngiltere kralı olmuştur. Yine aynı dönemde Araplardan Palermo alınmış

---

¹² Delanty, a.g.e., s. 116.

¹³ Memet Yetişgin, "Batı Basınından Osmanlı Devleti'ne Yaklaşımlar ve Osmanlıların Bu Yaklaşımlara Tepkileri", *OTAM Dergisi*, 2010, Sayı: 28, 119-162, s. 126.

¹⁴ Andrea Touraine, "Avrupa'nın Geleceği İslam Dünyasıyla İlişisine Bağlı", *Çağ Dergisi*, 2004, Sayı: 39, 269-281, s. 275.

Norman iktidarı pekişmiştir. 12. yüzyıldaki İspanya'nın fethi 13. yüzyılda Akdeniz'in tamamen bir Hristiyan denizi haline gelmesi, dini, coğrafi ve siyasi merkezi Avrupa'ya taşıyan önemli etkilere sahip olaylardır.¹⁵

Karolenj İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, Avrupa'nın birleştirici gücü ve Avrupa Birliği'nin hamisi olarak kabul edilmektedir. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun tarih sahnesinde yer alışı, Doğu ve Batı arasındaki görüş ayrılığını en yüksek noktaya çıkarmıştır. Alman ulusu ile Hristiyanların birliği bir potada eritmeye çalışılmış, bu yeni ülkenin prensleri kültürel referans olarak alınarak çevrelerini etkilemeyi başarmıştır. Dante, Papalık yerine Avrupa'yı birleştirecek gücün Alman İmparatorluğu olduğuna inanmıştır. Denis de Rougemont, Dante'nin bu görüşünü Birleşik Avrupa fikrinin temeli olarak kabul eder.¹⁶

Avrupa fikrinin siyasi olduğu kadar coğrafi etkileşimden de vücut bulduğu yadsınamaz bir gerçektir. Öteki olanla aynı coğrafyada yaşanan uyumsuzluk ve sonucunda ortaya çıkan savaş Avrupa kimliğinin oluşumunda oldukça etkilidir. 1453, Avrupa kimliğinin oluşumunda yapı taşlarını barındırmaktadır. 1453 tarihiyle birlikte 1492 yılında bir dizi olaylar silsilesi; İspanyolların Granada'yı Müslümanlardan geri alması ve Müslümanlarla birlikte Yahudilerin de İspanya'dan kovulması konunun özünü oluşturur. Bununla birlikte Hristiyan aleminin deniz gücünün doruklarına ulaşması da yeni keşifler ile birlikte "yeni öteki" ler ile tanışmayı sağlamıştır. Yine aynı yıl Kristof Kolomb'un meşhur yolculuğuna başlaması Modern Batı fikrinin ve tarihsel gelişiminin oluşumuna zemin hazırlamıştır.¹⁷

İstanbul'un düşüşü Batı dünyası için büyük bir kırılma noktasıdır. Bununla birlikte 1492 yılında İspanya Granada'dan Müslümanların sürülmesi Batı'nın elini güçlendirmiştir. Bunun sonucunda Yahudiler İspanya'dan çıkarılmış, Müslümanlar ise zorla Hristiyanlaştırılmıştır. Hristiyanlaşan bu Müslümanlar daha sonra 17. yüzyılda İspanya'dan kovulmuştur. Avrupa bu dönemde "saf kan" kavramı ile tanışmış, cami,

---

¹⁵ Barış Ünlü, "İmparatorluk Fikrinin Gelişimi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2009, 238-266, s. 239.

¹⁶ Denis de Rougemont, "L'Europe, Invention Culturelle", *History of European Ideas*, 1980, Volume: 1, Issue: 1, 31-38, p. 32.

¹⁷ Seyhan Şen, Avrupa Birliği'nde Kimlik Sorunu, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 78 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

kütüphane gibi kurumların yakılması, sorgulama idarelerinin kurulması ile onlarca yıl sonra oluşacak yabancı düşmanlığı ve etnik temizlik fikrinin temeli oluşturulmuştur.¹⁸

Tarihsel gelişim evresinde Avrupa kimliğini diğer kimliklerden ayıran önemli faktörlerden biri, Avrupa devletlerinin var olan etnik kimliklerden birini diğer kimliklere daha baskın oranda olacak şekilde devletleştirmesidir. Ulus devlet, Orta Çağ sonu erken modern dönem diyebileceğimiz bir zamanda ortaya çıkmış ve o zamana kadar Avrupa'nın sahip olduğu tüm kimlik bilgilerini revize etmiştir. İngiltere, Fransa, Hollanda, İspanya ve Portekiz baskın bir etnik unsur üzerine ulusal kimliklerini inşa ettiler. Doğu Avrupa'da yer alan farklı mezhep ve dil konuşan ülkeler ile araya çekilen bariyer Avrupa'da yer alan ilk ırkçılık hareketleri olarak varsayılmaktadır.¹⁹

Bu dönemde etnisite kan yolu ile babadan oğula geçen bir hal almıştı. Orta Çağ'da tamamen kültürel anlam ifade eden soy, bu erken modern dönemde kan bağı ve ırk üzerinde şekillenmekteydi. Doğu Avrupa sınırı bugün dahi tartışması süren oldukça karışık ve nereden başlayıp nerede bittiği çok da kestirilemeyen bir yapıdaydı. Müslümanlar, Yahudiler ve Ortodoks Slavlar Avrupa'nın ötekileriydi. Bu dönemde Avrupa kimliğini oluşturan ana unsur, Latin Hristiyanlardı. Avrupa için öteki konumunda olan Yahudilerin bu dönemde özellikle Polonya'da yoğunlaşmalarının nedenlerinden birisi de budur. Slav ırka mensup olan Polonyalıların Asyatik kabul edilmesi ve ötekileştirilmesi bir diğer öteki olan Yahudi halklarına ev sahipliği yapmasını kolaylaştırmaktaydı.²⁰

Avrupa'nın doğu bölgesi, Slavların yer aldığı geniş bir coğrafyayı kapsayan ve Avrupa'nın tahıl ihtiyacını karşılayan bir bölgenin adıydı. Avrupa'nın doğu bölgesinin, Habsburg Hanedanlığı ve Çarlar tarafından yönetildiği bilinmektedir. Bölge, feodal krallıklar karşısında güçsüzdü ve Batıda merkantilizm sonrası gelişen kapitalizm ile doğru orantılı olacak şekilde gerilemekteydiler. Batı Avrupa karşısındaki bu gerileme kimlik ve çokkültürlülük anlamında bir gerileme değildi. Doğu Avrupa kimliği Batı'ya nazaran çok daha kozmopolit ve renkliydi. Bunun sonucunda Doğu Avrupa'da feodalizmin olmaması, burjuva sınıfının doğmamasına kapitalizmin gelişmemesine sebebiyet vermiştir. Kapitalizmin yeni ham madde arayışı ve modern manada kölecilik anlayışını benimsemesi, Doğu Avrupa'yı Batı'dan keskin çizgilerle ayırmıştır. Doğu Avrupa ve Rusya, İstanbul'un fethinin ardından Avrupa kimliği için öteki

---

¹⁸ Delanty, a.g.e., s. 126.

¹⁹ Delanty, a.g.e., s. 144.

²⁰ Bernard Lewis, *Islam and the West*, Oxford University Press, USA, 1994, p. 22.

konumundaydı hatta bu ötekilik bazı durumlarda Müslümanlardan farksızdı. Doğu Avrupa ve Rusya'nın, Hristiyan Batı ve Müslüman Doğu arasında sınır vazifesi görmesi, bu coğrafyanın önemini Batı nezdinde arttırmaktaydı.²¹

30 Yıl Savaşları (1648), Avrupa'da travma yaratan ciddi bir mücadelenin adıdır. Bu savaş ile Avrupa, mücadele halinde olan birbirlerinden farklı inanç ve yaşam şekline inanan birçok mezhebe bölünmüştür. Reform hareketleri ile birlikte Hristiyanlık, ülkelerin birleştirici unsuru olmak yerine kültürel bir alt kimlik olarak kalacaktır. Bununla birlikte sekülerleşme Hristiyanlığın devlet yönetiminden uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde gerçekleşen olaylar Avrupa sekülerleşmesinin kilometre taşlarını döşemiştir. İngiltere bu dönemde iç savaşla yüzleşerek, anayasal monarşiye giden süreci yaşamıştır. Avrupa'nın yaşadığı bu oldukça çalkantılı dönemden Roma Katolik Kilisesi de etkilenmiştir. Protestanlığın "akla dönüş" ilkesinden etkilenen kilise 30 yıl savaşlarından sonra eski ve yeni Roma olarak adlandırılmıştır. Her ne kadar savaşlarla ciddi mücadelelere ve mezhep ayrılıklarına tanıklık edilse de Avrupa halklarının kimlik farklılıklarında uçurum yoktur. Savaşların sonunda imzalanan Vestfalya barışı (1648) ile hem Avrupa kimliği hem de modern dönemin temelleri atılmıştır. Müslüman doğuya karşı olan mücadelede cılız da olsa birlik kurulmuştur.²²

Günümüz Avrupa'sında tek bir Avrupalı kimliğinin olamayacağını savunanların sayısı oldukça çoktur. Bu görüş, kimlik çatışma ve etkileşim ile yoğrulmuş bir süreç olduğu için kimlikten değil kimliklerden bahsedilmesi gerektiğini savunur. Sınırlar, dinler ve ırkların bu kadar çeşitli olduğu Avrupa'da ortak bir kimlikten bahsedilmesi oldukça güçtür. En azından kriz dönemlerinde (göç, mülteci akını, ekonomik kriz) bu "ortak" kimliğin ne derece erozyona uğradığını günümüzde açıkça görmekteyiz. Bu görüşlere karşın Avrupalı kimliğini önemseyen fikirler tarihi, sosyal, siyasal ve ekonomik ortak alanların fazlalığından bahseder. Ortak bir Avrupa kültürünün varlığına inananlar; bu kültürün hristiyanlık bağlamında dini, aydınlanma noktasında akılcı, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi konularda güçlü bağlarının olduğunu ileri sürer. Marksizm-Leninizm ve Nasyonel Sosyalizm gibi Avrupa'da yıkıcı etki yapan ideolojilerin Avrupa için birleştirici "ortak dert" ler oluşu Avrupa'nın yüzleştiği gerçekler olarak bilinmektedir. II. Dünya Savaşı'nda ölen Avrupalı sayısı 45 milyondan fazla

---

²¹ Şaban Ortak, "I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı ve Habsburg Hanedanları Arasındaki İlişkiler", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2016, Sayı: 56, 1309-1338, s. 1331.

²² Delanty, a.g.e., s. 162.

olduğu düşünölmektedir. Büyük bir travmanın yaşanması, tekrar bu acıları yaşamak istemeyen devletleri ortak noktalarda birleşmeye ittiği söylenebilir.²³

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da esen birliktelik rüzgarı, ABD'nin de yoğun desteği ile oluşturulan stratejik olarak Almanya'da milliyetçilik akımlarının önünü kesme amacını güden yeni bir yapı ile tarih sahnesine giriş yapmıştır. Bu yapı daha önce görölmemiş bir fikirsel altyapı, neoliberal ve doğal olarak çokkültürlü dünya görüşü ile dünya tarihinde eşine rastlanmayan bir organizasyondur. Bu organizasyon ekonomik birlikteliği ön plana çıkaran, sınırları üye devletler lehine kaldıran, ortak pazar, ortak mali denetim ve ortak dışişleri yapısı ile adeta Avrupa'yı dünyanın cazibe merkezi haline getiren yapıdadır. Çeşitli olaylar, dönemler ve devrimlerin tarihine sahip Avrupa'nın ne olduğu ve ne derece var olduğu hakkında yapılan çalışmalardaki kafa karışıklığını normal karşılamak gerekmektedir.²⁴

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'nın 237. maddesi, "Avrupalı" olan diğer ölkelere üye olmak için başvuru hakkı tanımıştı. İlk bakışta çok açık gibi görünen bu maddenin şart koştuğu Avrupalılığın tespitinin, özellikle Avrupa'nın kıyısında olan ölkeler için aslında ne kadar zor (bazen imkansız) olduğu sonradan anlaşılmıştır. Örneğin; 1987'de hem Türkiye hem de Fas üyelik için başvurmuştur. Fas'a bir Avrupa ölkesi olmadığı için üye olamayacağı söylenmiştir. Bazı gözlemcilere göre de Türkiye ne tam Avrupalı ne tam Orta Doğulu olmadığı için müzakerelere başlamak için 2005 yılına kadar beklemek zorunda kalmıştır. Buna karşın 1990'da başvuran Malta ve Kıbrıs Rum Kesimi 2004'te, 2000 yılında başvuran Romanya ve Bulgaristan 2007 yılında tam üye olmuştur.²⁵

Avrupa kimliği ve özgünlüğü hakkındaki tartışmalar, sıklıkla Avrupa'nın kültürel mirasının temel parametreleri ile sınırlandırılır. AGİT'in 1986 yılındaki Viyana toplantısının sonuç bildirgesinde Avrupa kültürel mirasının ortak unsurlarını tanımlama çabasına vurgu yapılmıştır. Belge ilişkilerini geliştirmede faydalı olabilecek katılımcı devletlerin değer ve geleneklerinde ortak unsurlara işaret eder. Avrupa Komisyonunun bu temele dayanan raporlarının tümü Avrupa kimliğinin özgünlüğüne atıfta bulunur. Avrupa Topluluğu ileri çalışmalar Müdürü Jean Claude Thebault Avrupa kimliğinin üç oluşturucu kimliğine işaret eder. Birincisi, Avrupa "Hümanizm" ve Hümanizmin bugünkü Avrupa mirasını oluşturan tüm değerlerinden beslenir. İkincisi,

---

²³ Dinç, a.g.e., s. 35.

²⁴ Nail Alkan, "ABD'nin Almanya Politikası", *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 2011, 54-67, s. 57.

²⁵ Dinç, a.g.e., s. 34.

Avrupa'nın "Çokkültürlü" yapısı ve farklılıkların oluşturduğu üst kültürdür (Farklılıkta Birlik mottosu). Son olarak "evrensellik" önemli bir Avrupa değeri ve zorunluluğudur. Ortak bir kimlikten bahsedebilmenin en önemli noktası ortak problemlere ve tecrübelerle sahip olmanın altında gizli bulunmaktadır. Avrupa kimliği, Katolik Kilisesi'ne bağlılığın ardından; Reform ve Aydınlanma, siyasal ve endüstriyel devrimler, refah devletinin oluşumu, faşist devletlere karşı ortak mücadele, dünya savaşları ve ardından gelen büyük ekonomik yayılım sonrasında ortak tecrübeleri bir araya getirmektedir.²⁶

Avrupa'nın tümünü temsil, idare ve kontrol ediyor görünen AB, büyük resme bakıldığında ekonomik bir birlik olarak görülür. Ortak bir dış politika ve güvenlik politikası oluşturmadaki yetersizliği, çeşitli antlaşmalardaki bağlayıcı olmayan hükümleri vatandaşları tarafından ulusal kimliğin üstünde bir yapı olarak algılanmamasını sağlamıştır. Avrupa fikri, halkların ortak noktada birleştiği kabul gören bir nosyon olmaktan ziyade elitlerin kültürü ve devlet geleneğini barındırır. Bu devlet geleneği eninde sonunda hala güçlü olan ulus devletin çelik sınırlarına çarparak "Ulus Milliyetçiliği" formuna dönüş yapacaktır.²⁷

Avrupa Birliği elitleri, Ulus Milliyetçiliği formuna dönüşü bu sorunu aşmak için ortak marş, bayrak ve ordu gibi ulus devletin güçlü noktalarına parmak basmak istese de AB üyesi ülkeler tarafından bu durum (parasal birlik dışında) pek kabul görmemektedir. Sürekli değişen, zamana göre şekil alan ve açıklık taşımayan bir durumu ifade eden Avrupa'yı sadece bir alan ya da kara parçasından ibaret saymak hatadır. Avrupa kimliği tanımlanıp oluşturulduğu dönemden önce var olmamıştır. Bu elitler tarafından kültürel köklere atıfta bulunarak oluşturulan stratejik bir kimliktir. Avrupalılık; tarihi itibariye bütünleşme, barış süreci ve bölgesel yönetimi teşvik eden bir yapıdır. Bölünme ve parçalanmaları tasvip etmeyen bir projedir. Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazanma girişimlerinde bulunan İskoçya'ya bağımsızlık durumunda AB ile üyeliğinin sona ereceği baskısının yapılması örnek olarak gösterilebilir (18 Eylül 2014 İskoçya bağımsızlık referandumu). Diğer bir örnek ise 1 Ekim 2017 tarihinde yapılan, İspanya'nın tanımadığı Katalonya bağımsızlık referandumuna karşı AB de oluşan tepkilerdir. Referandum öncesi birçok ortamda demeç veren AB Komisyonu

---

²⁶ Delanty, a.g.e., s. 40.

²⁷ Delanty, a.g.e., s. 58.

başkanı Jean-Claude Juncker, Katalonya'nın İspanya'dan ayrılması durumunda AB de kalamayacağını deklare etmiştir.

Ayrılcı milliyetçi çatışmalar, Soğuk Savaş'ın sonu ve Sovyetlerin yıkılması ile birlikte küresel ölçekte yayılma göstermektedir. Bu çatışmalar, sadece siyaset dünyasını değil, uluslararası ilişkiler disiplinini de zora soktuğu söylenebilir.²⁸ Sürekli inşa süreci içinde olan Avrupa kimliğinin, alevlenen yabancı düşmanlığı, islamofobi, ırkçılık çerçevesinde şekillenmesi kaçınılmazdır.

1.1.4. Reformasyon ve Avrupa'da Değişen Siyasal Yapı

18. yüzyıl, modern Avrupa ve Avrupalı kimliğinin oluşumu için milat olarak kabul edilen bir zaman dilimini kapsar. Mezhepler arasındaki kanlı savaşların ortak uzlaşma ölçüsünde antlaşmalara vardığı, seküler aklın ve rasyonalitenin ön planda olduğu bu dönem aynı zamanda da ulus devlet kavramının inşa edildiği bir "metamorfoz" dönemidir. Artık tanrının temsilcisi durumunda olan, sonsuz yetki ve haklara sahip olan "Papa" yerine, gücünü egemenlik sınırları içinde yaşayan halktan alan otoriter "Kral" vardır. Bu yeni ve benzersiz olan ulus fikri, önceki dönemlerde uğruna savaşılan Hristiyanlığın "öteki" sinin de zayıflaması ile bir yeniden inşa süreci ile üretilecek, bunun sonucunda "Avrupalılık" kavramı ortaya çıkacaktır. Bu dönemde "Avrupalı" kavramı "Hristiyan" kavramından çok daha ötededir. Aydınlanma, Avrupa tarihi ve Avrupalı kimliği açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemin şifreleri Ulus Devletin belirli sınırlar içerisinde halktan aldığı egemenlik haklarında gizlidir. Bugünün modern hatlarını oluşturan Aydınlanma dönemi, Avrupalı aydınların birliktelik fikirlerini geliştirdikleri "Avrupalılık" bilincinin yerleşmeye başladığı dönemi kapsar. Örneğin, Voltaire, Avrupa'yı "aynı din, aynı hukuk ve aynı siyasi fikirlere sahip devletleri kapsayan dev bir cumhuriyet" olarak tasvir etmiştir.²⁹

Dupre'ye göre, Avrupa, kültürel temellerini Helen Kültürü'ne, ahlaki söz dağarcığını Hristiyanlığa ve siyasi bütünlüğünü de İslam'a borçludur. Avrupa tarihinin çoğu boyunca da "ümitsizce" bölünmüş durumdadır. Genel, tarihsel değerlendirmelere bakarsak Avrupa'nın siyasi açıdan birbirine tamamen zıt fenomenlerin kaynağı olarak gösterildiğini görürüz: Örneğin, Avrupa dünyaya hem modern ulus-devlet despotizmini ve sistemli soykırımı hem de özgürlüğü öğretmiştir.

²⁸ TULC Akademi, "Avrupa Kimliği", <http://www.tuicakademi.org/avrupa-kimligi/>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

²⁹ Sevgi Çilingir, "Avrupa Kimliği ve Ulus Devlet Modeli", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2007, Cilt: 5, Sayı: 7, 44-51, s. 47.

Avrupa kimliğine nereden, ne kadar uzaktan bakıldığı da önemlidir. İçerden veya çok yakından bakıldığında aralarında çok büyük farklılıklar görülen Avrupalılar, Alman, İngiliz, Fransız diye ayırırken sınırların dışında "Avrupalı" olarak tanımlanmaktadırlar.³⁰

Avrupalı kimliğinin var olup olmadığı, var ise ne aşamada olduğu "ulusal kimlik" referans alınarak ölçülmektedir. Avrupalı kimliğinin oluşumunda Avrupa Birliği, siyasi, hukuki ve kültürel birlikteliğin oluşturulma sürecinde ulus devlet yapısının genetik kodlarını kullanmaktadır. Avrupa Birliği, ortak bir ordu dışında ulus devletin sahip olduğu ve kutsallaştırdığı tüm öğeleri (marş, bayrak, para birimi, slogan, pasaport) ulusların üstü bir formda (supranational) yeniden inşa etmektedir. 1861 yılındaki ünlü İtalyan birleşmesinin (risorgimento) mimarlarından Massimo d'Azeglio'nun ünlü vecizesinde dile getirdiği gibi: "İtalya'yı yarattık, şimdi sıra İtalyanları yaratmada..." Bugün Avrupa için oluşturulmaya çalışılan durum da 1861 yılının İtalya'sından farklı değildir. Avrupa üretilmiştir, şimdi sıra Avrupalı kimliğinin üretimindedir.³¹

Avrupa kimliği, farklı din, dil ve ırkları ortak bir potada eritme projesi olarak bilinmektedir. Projenin ulus devletin yapı taşları tarafından oluşturulması, çok kaygan ve güçsüz bir zemine oturmasını sağlamaktadır. Avrupa kimliğini tam olarak analiz edebilmemiz için Avrupa Birliği fikrini irdelememiz gerekir. Bu fikrin tarihsel gelişimi Kutsal Lig, Hristiyanlık İttifakı, Avrupa uyumu ve Avrupa Birliği şeklindedir. Birlik fikrinin kronolojik sıralamasının en önemli noktası askeri, ekonomik ve kültürel birlik nosyonunu gerçekleştirmeye yönelik oluşudur. Kimlik, kültürel bir değer taşıırken normatif anlamda değeri neredeyse yoktur. Normlar ilkelere bağlıdırlar ve bağlayıcı güç olmalarını bu ilkelere alırlar. Buna karşın değerlerin bağlayıcı bir gücü yoktur. Avrupa kimliği de bu bağlayıcı olmayan güce dayanmakta bir değer olarak ulus devlet vatandaşlarının kendilerini kodladıkları ya da konumlandıkları iki ya da üçüncü kimlik olarak yer almaktadır. Bunu bir örnekle açıklayalım: 1982 yılında Avrupalılara kendilerini ne derece Avrupalı hissettikleri sorulmuştur. Topluluk genelinde Avrupalıların %16'sı sık sık, %37'si bazen ve %43'ü hiçbir zaman olarak yanıtlamıştır. %4'ü ise bu soruyu cevaplamamıştır. Ulus devlet formu burada normatif ilkeleri temsil

---

³⁰ Louis Dupre, *Does Christianity have a Role to Play?*, Europe Commonweal Riew, New-York, 2004, p. 14.

³¹ Çilingir, a.g.e., s. 50.

ederken oluşturulmaya çalışılan Avrupa Birliği kimliği sahip olunan bir değer olarak geri planda kalmaktadır.³²

1.1.5. Aydınlanma ve Fransız İhtilalinin Avrupalı Kimliğinin Oluşumuna Etkisi

Aydınlanma Dönemi, dünyadaki yeni dönüşümün çerçevesini oluşturan olayların bütünüydü. Hristiyan dünya görüşünü üzerine bina edilen, köklerini inkar etmeyen ama farklı bir dil ve üslup ile ortaya çıkan bu dönüşüm aynı zamanda endüstriyel kapitalizmin de temellerini oluşturmuştur. Akılcılığı ana düstur haline getiren batılı entelektüeller pozitivizm ile metafiziğin ötesine geçmekte de yeteneksizdiler. Dönemin ünlü yazarları Comte ve Saint Simon, ilerleme uygarlık ve yenilik gibi fikirleri sentezlemiş ve bugünün kapitalist modern yapısına katkıda bulunmuştur. Uygarlıkların birleşimi ve düşünsel bir ilerleme fikri olarak Avrupa, Aydınlanma sonrasında kendi kültürünü ve doğal olarak kimliğini, diğer kültür ve kimliklerden üstün görmüştür.³³

Aydınlanma, Rönesans ve Reformun daha sonra da Milliyetçiliğin, Avrupa kimliğinin oluşumunda ne derece önemli olduğu tartışmalı bir konudur. Hristiyan dünyasında birlik fikrinin azalmaya başladığı 16. yüzyılda Avrupa kimliğinin "seküler evrim" geçirdiğini savunanların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. 17. yüzyılda gerçekleşen mezhep savaşlarının sonunda seküler bir akla ihtiyaç duyulmuş ve bunun sonucunda Avrupa Kimliği doğal olarak modernite ve Aydınlanma ile birlikte destekleyici güç olarak anılır olmuştur. Bu seküler akıl Avrupa'nın kültürel Hristiyan köklerine zarar verir nitelikte değildir. Sadece kültürel manada yaşanan din ile birlikte kilise de bu savaştan oldukça yara alarak güç kaybetmiştir. Artık öteki olanla mücadele yerini yavaş yavaş doğa-insan mücadelesine ve felsefi tartışmalara bırakmıştır. 1776 Amerikan Devrimi ve 13 yıl sonra 1789'da gerçekleşen Fransız Devrimi, ulus devletleri sahneye çıkaran önemli olaylardır. Bu olayların neticesinde modernite, ulus devlet ve sekülerleşme Avrupa Kimliğinin bugün görünür olan kriterlerini gün yüzüne çıkarmıştır.³⁴

15. ve 16. yüzyılın Rönesans hareketi Avrupa Kimliğine geçişin kalıcı etkilerini barındıran hareketin başında yer alır. Bu dönemde Avrupa artık Hristiyan kimliğini yavaş yavaş terk ederek Hümanizm ile yoğrulan seküler Avrupa kimliğine geçmeye

---

³² Selin Tolunay, "Avrupa Birliği Kültür Politikaları'nın Avrupa Kimliği Üzerine Etkileri", Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 37 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

³³ Paul Coles, *The Ottoman Impact on Europe*, Thames and Hudson, London, 1968, s. 116.

³⁴ Durmuş Hocaoğlu, "Geçmişten Günümüze Fransız İhtilali", *Zaman Dergisi*, 1998, 1-4, s. 2.

başlamıştır. Milliyetçiliğin henüz yayılmaya başlamadığı bu dönemde Rönesans kültürü ile birlikte fikirlerin etkileşimi daha hızlı olmuştur. Reform hareketleri ile birlikte dinden tamamen bağımsız bir kimlik söz konusu değildir. Reform olgusu ile birlikte Avrupa kimliği adını alan Hristiyan dünyası oldukça sert şekilde bu kimlikten uzaklaşmıştır. Bu dönemde eskimiş Hristiyan-Müslüman anti tezi yerine "uygar Avrupa" ve "uygarlaşmamış barbarlar" şeklinde yeni bir ötekileştirme söz konusudur.³⁵

Reform hareketi ile birlikte Avrupa'daki siyasal düzen köklü bir değişim sürecine girmiştir. Roma Katolik Kilisesi'nin gücü oldukça zayıflamış, bu durum yeni Hristiyan mezheplerinin oluşumuna kapı aralamıştır. Reformasyonun ardından Kalvinizm ve Protestanlık, Katolik Kilisesine tepkili olan Alman prensler tarafından kabul edilmiş ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu için büyük bir tehdit halini almıştır. Alman prensler ile Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu arasında süren çatışmalı durum Augsburg Barışı (1555) ile çözümlenmeye çalışılmış, bu barış hareketine göre halk, tabi olduğu prensin mezhebine girmek zorundadır. Böylece prensler dini lider statüsüne ulaşmış, kilise devletin kontrolü altında varlığını sürdürmüştür.³⁶

Eksiklikleri içinde barındırmasına rağmen Avrupa'nın önemli olaylarından biri olan Augsburg Barışı, dini özgürlüklerin sadece hükümdarları kapsamı ve az sayıda mezhebin birbirini tanıması açısından dar kapsamlı bir barış hareketidir. Kalvinizm'in barışın dışında bırakılması mezhep çatışmasının devam etmesine neden olmuştur. 1618'de dönemin çatışmalı siyaset ve dini gerilimli ortamı, Otuz yıl savaşları ile büyük bir yıkım ve çatışma ortamını beraberinde getirmiştir.³⁷

Otuz Yıl Savaşları, her ne kadar din savaşları olarak adlandırılrsa da dini niteliğinin yanında siyasi bir nitelik de taşımaktadır. Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun topraklarında farklı dillerde konuşan ama aynı dine mensup olan insanlar yaşamaktaydı ve bu insanları bir arada tutan mayaya din olmuştur. İmparatorluğun bütünlüğü, ortaya çıkan mezhepler yüzünden sarsılmaya başlayınca dini ve siyasi amaçlar birbirlerinden ayrılmaz hale gelmiştir. Otuz Yıl Savaşları'nın bu karmaşık yapısı içinde savaşa katılan büyüklü küçüklü tüm devletler kendi çıkarları

---

³⁵ Çilingir, a.g.e., s. 48.

³⁶ İsmet Giritli, "Fransız İhtilali ve Etkileri", <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/%C4%B0smet-G%C4%B0R%C4%B0TL%C4%B0-Frans%C4%B1z-%C4%B0htil%C3%A2li-ve-Etkileri.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

³⁷ The University of Augsburg, <https://www.uni-augsburg.de/allgemeines/portrait/englisch.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017).

için dini bir araç olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bunun en güzel örneğini de günümüz modern devlet anlayışının ilk uygulayıcısı olarak adlandırabileceğimiz, dönemin Fransız Başbakanı Kardinal Richelieu (Rişelyö) sergilemiştir. Kendisi de bir Katolik din adamı olan Richelieu, Otuz Yıl Savaşları yaşanırken Katolik Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun yanında yer almak yerine Fransa'nın çıkarları doğrultusunda bu imparatorluğa karşı her türlü ittifakı yapmaktan çekinmemiştir.³⁸

Avrupa siyasetindeki en önemli figürlerden Katolik Habsburg hanedanının üyesi Kutsal Roma-Cermen İmparatoru II. Ferdinand Avrupa'nın birçok yerinde hüküm sürmekteydi. Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu karşısındaki Richelieu'nun karşı hamle yapmasındaki en büyük sebep Fransa'nın etrafında belirmeye başlayan Habsburgların tüm Avrupa'da hüküm sürmeleri idi. Richelieu, II. Ferdinand'ın kendine güvenini önceden sezerek Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nu tahakküm altına almaya çalıştı ardından II. Ferdinand'ın sezemeyeceği çıkar birliktelikleri kurmaya başladı. Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu karşısında Protestan İsveç'i ve doğal olarak da Protestan prensleri desteklemek, Müslümanlarla iyi ilişkiler kurmak bu ittifaklardan bazılarıydı. Richelieu, kendi döneminde devletlerin kendi aralarındaki ilişkiler için "raison d'etat" kavramını öne sürmüştür. Bu ilke devletin devamlılığı için din dahil her türlü düşüncenin devlete tabi olması gerekliliğini savunmaktaydı.³⁹

Richelieu'nun bu siyaset anlayışı ulus devletin temellerini oluşturur niteliktedir. Otuz Yıl Savaşları'na katılan ve dönemin büyük devletleri olan İspanya ve Avusturya Habsburgları, İsveç, Danimarka ve Fransa, küçük Alman prensliklerinin de katıldığı beş büyük savaş yapmıştır ve 1648'de otuz yıl süren bu kaos ortamına Vestfalya Antlaşması ile son verilmiştir. Vestfalya Antlaşması, sanılanın aksine birçok devlet temsilcisinin bir araya gelip imzaladıkları bir antlaşma değildir. Bu antlaşma Habsburg elçilerinin Fransa ve İsveç'le ayrı ayrı imzaladıkları ikili antlaşmaların toplamına verilen genel addir. Buna rağmen Vestfalya Antlaşması, 1815'teki Viyana Kongresi'nde uygulanacak olan "Konferans Diplomasisi" için bir esin kaynağı olmuştur.⁴⁰

Kültürel manada Avrupa düşüncesi 18. yüzyılın sonlarına doğru şekillenmeye başlamıştır. Fakat bu durumun Ulus devletin temellerinin atıldığı dönem olması

---

³⁸ Boran Karakaya, "30 Yıl Savaşları ve Ulus Devletin Doğuşu", <http://akademikperspektif.com/2011/08/17/30-yil-savaslari-ve-ulus-devletin-dogusu/>, (Erişim Tarihi: 11.10.2016).

³⁹ Karakaya, a.g.e.

⁴⁰ Tolunay, a.g.e., s. 58.

sebebiyle çelişkili bulunmaması gerekir. Hristiyan dünya, seküler akıllı bir kimlik haline getirirken Hristiyanlığı bir kimlik ile ikame etmesi gerekliliğini hissetmiştir. Konuyu Jean Jacques Rousseau özelinde örneklendirirsek; Avrupalıların var olduğu kültürel bir birlikten bahseden ünlü filozof aynı zamanda Milliyetçilik akımlarının işaret fişeğini yakan Fransız ihtilalinin de fikir babasıdır. Avrupa kavramının en çok kullanıldığı ilk ve en çok atfın yapıldığı dönem de yine 18. yüzyıldır.⁴¹

Avrupa ulus devletlerinin kendilerini yeni bir organizasyona evrilmeleri gerektiğini düşünen dönemin entelektüelleri bugün Avrupa Birliği adındaki organizasyonun da temellerini atmıştır. Voltaire, Avrupa'nın ulus devletlerin yerini aldığına inanmıştır. Bu düşüncesini dönemin büyük güçleri olan İspanya, Almanya, Fransa ve İngiltere'nin Avrupa kimliğinin yanında bir hiç olduğunu dile getirerek temellendirmiştir. Aynı dönemde Kant, Heinrich Heine ve Edmund Burke uygarlığın merkezi olarak Avrupa'yı temel alıyorlardı. Bu düşünceler, Avrupa entelektüellerinin fikri olmasına rağmen halk tarafından geniş kabul gören gerçeklik sahibi fikrî ürünler değildir. Fransız dilinin ve kültürünün Avrupa'da bir fenomen gibi yayıldığı bu Aydınlanma döneminde Latincenin yerini Fransızca almış, Fransız bürokrasi modası Avrupalı devletler tarafından yüzeysel olarak kabul görmüştür. Beka düşüncesi ile ulusal kimliği ön plana çıkarmak isteyen devlet başkanı ya da hükümdarlar Avrupa fikrine karşıydılar. Bismarck bu hükümdarların en ünlü olanıdır. Alman Ulus devletini ve birliğini kurmak için güney Almanya'daki prensler ile savaşmış ve topraklarını ilhak ederek Alman İmparatorluğunu zayıf bir konfederasyondan güçlü bir ulus devlete dönüştürmüştür. Leibniz, Avrupa'nın ortak bir din etrafında, konfederal bir yapıda toplanmasını bir meclis oluşturmasını istemekteydi. Ünlü filozof, meşhur Mısır planı çerçevesinde Avrupalı bir ordu ile dönemin Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Mısır'a saldırılmasını talep ediyordu. Bunun sonucunda Avrupa'da bir birlik, Hristiyan dünyasında yeni bir liderlik doğacağını planlıyordu.⁴²

Rönesans döneminde Avrupa, Doğu'yu despotik krallıkların hegemonik gücü olarak betimlemekteydi. Dante İslam peygamberini İsa'nın kötü bir kopyası olarak tasvir ediyor, zalim ve barbar olarak anlatılıyordu. Doğu despotizmi ile batı özgürlükçülüğünü eserlerinde anlatmaya çalışan Machiavelli dönemin en meşhur yazarları arasındaydı. Doğu'nun mutlak monarşist yapısı Batılı cumhuriyetçilerin

---

⁴¹ Tolunay, a.g.e., s. 54.

⁴² Osman Özalp, "Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2014, Cilt: 1, Sayı: 6, 349-362, s. 349.

gözünde ilkelik, geri kalmışlık üzerine oturuyordu. Bu şekliyle Avrupa kimliği Doğu ve Batı karşıtlığı üzerine kuruluyordu. Bu inanç gerçeğin çarpıtılmış hali olmasına rağmen kendine oldukça taraftar buluyordu. Türkler, Hristiyan Dünyası'ndaki eş değerine nazaran mukayese kabul etmez bir şekilde daha fazla hoşgörülüydü ve nadiren barbarlığa başvuruyordu. Türkler Güneydoğu Avrupa'ya hızla ilerlerken birer kurtarıcı gibi karşılanmıştır.⁴³

İrkçilik ve ötekileştirme Avrupa kimliğine yabancı kavramlar değildir. Avrupa'nın ontolojik gerçeği olan bu kavramlar sayesinde Avrupa kendi kimliğine hakim olmuştur. Sömürgecilik anlayışının tezahürü olarak koloncilik geri kalan dünyaya karşı birlik algısı oluşturmuştur. Avrupa kimliğinin olmazsa olmazı kabul edilebilecek hümanizm, ilerleme, medeniyet ve özgürlük gibi özellikler Doğu ile Avrupa arasındaki ikiciliği (dualizm) doğurmuş "ileri" olan batı kimliği Avrupa kimliğine evrilerek yozlaşmış ve geri kalmış Doğu'ya karşı durmuştur. Avrupa'nın 19. yüzyıl sonrasında yaşadığı milli uyanış sonrasında ortaya çıkan durum "Rus barbarlığı" ile Anglo Sakson materyalizmi arasındadır. Max Weber'e ait olan bu betimlemenin sonucunda Avrupa'nın siyaset, sosyoloji ve ekonomisinin oluşturduğu Büyük Britanya (Great Britain), Fransız deniz aşırı milletleri (France Outre Mer), Büyük İtalya (La Grande Italia) ve Büyük Almanya (Grossdeutschland) gibi devletler kurulmuştur.⁴⁴

Fransız Devrimi Avrupa toplumu için büyük bir önem taşıyordu. Mutlak monarşiye karşı bir devrim olarak sadece Fransa ile sınırlı değil, aynı zamanda Avrupa çapında bir hareketti. Ancak şu da unutulmamalıdır ki, bu ihtilal, Fransız İhtilaliydi. Evrenselci fikirler ve bu fikirlere önem kazandıran ideal, nihai anlamda, burjuva sınıfının daha dar milliyetçiliğine ve Fransız İhtilali'nde Cumhuriyet Hükümetini idare eden beşler heyetinin (Direktörler) emperyalist hırslarına bağımlı kalmaya mahkum olmuştur. 1793'ten beri Fransa, Avrupa'nın geri kalanıyla savaş halindeydi ve "ulus" un devrimci doktrini, emperyalist (imparatorluğa yönelik) bir programa dönüştürülmüştür.⁴⁵

Fransız İhtilali'nin evrensel fikirleri Avrupa'ya ortak bir Avrupa kimliği duygusunu kazandırdı ve aynı zamanda bu duyguyu yok etti. En azından üç faktör İhtilal'in kalıcı bir Avrupa kimliği için temel oluşturamamasında etkili oldu. Bunlardan birincisi, hemen

---

⁴³ Delanty, a.g.e., s. 195.

⁴⁴ Senem Aydın Düzyigit, "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi", *Akademik Dergi*, 2011, Cilt: 8, Sayı: 29, 49-70, s. 53.

⁴⁵ Sami Zariç, "Fransız Devrimi'nden Kırgız Devrimi'ne Devrimlere Genel Bakış", *Akademik Bakış Dergisi*, 2012, Sayı: 29, 1-20, ss. 13-14.

önce söz edildiği gibi, yaklaşık olarak 1793 tarihinden itibaren İhtilal' in kendisi Fransız imparatorluk programına dönüştürüldü. Napoleon 1804'te Fransız İmparatoru unvanı aldı. 1789 ruhuna sadakat Fransa'ya sadakate eş değer görüldü. Roma imparatorluğu böylece, Fransız İmparatorluğu olarak yeniden vücut buldu. 1793 yılında başlayan devrimci savaşlar Batı ve Doğu Avrupa arasında büyük bir ihtilafın doğmasına yol açtı. Napoleon'un Avrupası, doğu sınırı olarak Ren Nehri alan Roma Avrupası'ydi.⁴⁶

Ren konfederasyonu, batı ve Doğu arasında tampon bölgeydi ve onun doğu sınırı eski Alman Slav sınırıydı. Avrupa'nın doğu bölgeleri ihtilal karışıklığını Batı Avrupa ile aynı dönemde yaşamadı. Aydınlanma, Batı'dakinden daha aristokratik kaldı. Bunun ötesinde Doğu Avrupa'daki ve Rusya'daki mutlak monarşiler, devrimci meydan okumalarla mücadelede Batıya nazaran daha başarılıydılar. Önemli faktörlerden diğeri ihtilalin yeni toprağa dayalı milliyetçilik fikrinin önünü açmasıdır. Bu fikirler daha sonra ayrılıkçı bir milliyetçilik yönünde bir seyir izlemedi fakat Ulus devlet temeline dayanan bir ülkünün gelişimine katkıda bulundu.

Napoleon, Fransa adına yeni bir Avrupa hayali kurarken bu hayalini kutsal ittifaklarla zenginleştirmek istedi ve başarısız oldu. Avrupa düşüncesinin çökmesi sonucu bu fikrin uluslararası siyaset söylemine girmesi yeniden kurulan krallıkların devrimci cumhuriyet düşüncesinin yerini alması ile mümkün olmuştur. Avrupa'da büyük travmalara yol açan 1848 devrimleri ile birlikte özgürlükçü ve ulusal milliyetçilik restore edilmiş fakat devrimlerin başarılı olmasını sağlayamamıştır. Bu durum milliyetçiliğin kapitalizme kaymasını ve modern manada muhafazakar, liberal ve kapitalist bir sistemin zemin bulmasını sağlamıştır. Öte yandan sonradan çıkan gelişmelerle milliyetçilik, aynı zamanda ayrılıkçı bir hareket haline gelmiştir. Bu hareket, 1848 öncesi dönemde 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında, 1831'de Belçika'nın Hollanda'dan ayrılmasına, Berlin antlaşmasından sonra 1878'de Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın de facto olarak ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.⁴⁷

Bunca milliyetçilik akımının yer aldığı bir ortamda elbette Avrupa Kimliğinin varlığından ya da oluşma kronolojisinin bahsedilmesi mümkün değildir. Rönesans döneminden Aydınlanma Dönemi'ne ve sonrasında Sanayi Devrimi'ne kadar ulaşan Avrupa ülküsü Hristiyanlık temelinde birleşmeye çalışmıştır. Sonraki dönemde Avrupa

---

⁴⁶ Werner Cahnman, *Frontiers between East and West in Europe*, Geog Rev, 1949, s. 608

⁴⁷ Delanty, a.g.e., s. 173.

lks ise siyasal anlamda birleŖmeye alıŖan ulus devletlerin çabasını barındırır. Ŗphesiz 19. yüzyıl sonrasında ulusal kimliğe bağlılığın artması 2 büyük savaŖ ile neticelenecektir. Bu savaŖların yıkım gücü sonucunda yeniden birlik konusu masaya gelmiŖ ve Avrupa Birliği'nin temelleri atılmıŖtır.⁴⁸

1.1.5.1 Avrupa DŖncesinin OluŖumu; Liberalizm ve Ulus Devlet

Ülkelerin zel çıkarları ile doğrudan ilgili olan Avrupa ideali kıta içindeki büyük ülkelerin ya da kendini kıta dıŖında hisseden ve literatüre dahi bu Ŗekilde giren ülkelerin pragmatik fikirleri etrafında Ŗekillenmekteydi. İngiltere hiçbir zaman kendisini Avrupalı olarak grmemiŖ kıtanın dıŖında her konuda tarafsız ve büyük bir uygarlık olarak konumlamıŖtır. İngiltere 19. yüzyılda sömürge devletleri ve Avrupa içerisindeki dengeleyici konumu ile benzersizdir. Ulusal kimliğini oluŖurmada Fransa korkusunun önemli bir yeri vardır. Almanya, İngiltere'den sonra Avrupa fikrine en çok karŖı çıkan ülkelerin baŖında yer almaktaydı. Bu durumun altında yatan neden birbirinden bağımsız federatif prenslikleri tek çatı altında toplamayı baŖaran Otto Von Bismarck'ın Avrupa fikrine uzak oluŖudur.⁴⁹

Ulus-devlet kavramı, Fransız İhtilali'nin içinde vücut bulmuŖ zaman içerisinde kültürel bir fenomene dnŖmŖ önemli bir kırılma noktasıdır. Bu olay neticesinde Avrupa'da cereyan eden siyasal olayların baŖlangıcı olmuŖtur. Siyasal manada Avrupa ile birlikte dünya üzerinde etkili olan ender olaylardan biridir. Ulus fikri baskın bir etnik unsur etrafında toplanarak gerekleŖen vatanseverlik ile beslenen bir fikirsel çerçeveyi kapsamaktaydı. Avrupa kimliği sorunsalı açısından böyle bir tanımlama daha evrensel özellikleri olan kimliğin kendi özüne karŖı eleŖtiri anlamı da taŖımaktadır. Yahudi karŖıtlıĐı 19. yüzyılda Ulusların kendisi gibi olmayana karŖı besledikleri dŖmanlıĐın en somut göstergesidir. Bu dönemde Yahudiler Doğu'yu Batı'ya karŖı daha güvenli bulmaktaydılar.⁵⁰

Hristiyan birliği fikri, 16. yüzyılda ortaya atıldığında "topik bir fikirsel ürün" olarak kabul grmemiŖtir. 17. ve 18. yüzyıllardaki bir birlik etrafında toplanma ülküsü ulus devlet formuna geçen imparatorlukların ya da feodal yapıların oportünist yaklaŖımları sonucu akamete uğradı. Fransa, İngiltere, Almanya ve İspanya herhangi

⁴⁸ Yavuz illiler, "Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2015, Cilt: 10, Sayı: 2, 45-65, s. 50.

⁴⁹ CoŖkun ılbant, "KreselleŖme ile Yeniden Ŗekillenen Ulus-Devlet AnlayıŖı", *Uluslararası İktisadi ve İdari AraŖtırmalar Dergisi*, 2012, Cilt: 4, Sayı: 8, 1-26, s. 12.

⁵⁰ Delanty, a.g.e., s. 174.

bir gücün hegemonyasında birlik fikrine oldukça soğuk bakmaktaydılar. 19. yüzyıla gelindiğinde uluslararası toplumun büyümesi, erken küreselleşme dönemine girilmesi ile birlikte normatif bir bakış açısı ile "birlik fikri" yeniden gündeme gelmiştir. Devletler arası dengeyi kurmaya çalışan bu yeni sistem, birlikten çok kontrol amacı taşımaktaydı. Avrupalı güçler Napoleon Savaşları'nın sonunda galip gelmelerinin ardından sınırları ve güç dengesinin nasıl olacağını belirlemek üzere 1815'te Viyana'da toplanmıştır. Bu kongre ile sular durulmuş Avrupalı güçlerin arasındaki husumetin son bulması ile devletler enerjilerini sömürgelere yönlendirmeye başlamışlardır. 1776 yılında kurulan ABD'nin yeni bir güç olarak sahneye çıkmasının hemen ardından gelişen olaylar. Rusya ve ABD'nin yanında ayrı bir uygarlık ve medeniyet tasavvurunun doğmasını sağladı.⁵¹

Avrupa kimliği düşüncesi 19. yüzyılın ortalarında ortak bir kullanıma sahip olduğu halde ulus kimliğinin oldukça gerisinde kalmıştır. Bu dönemde Aydınlanma döneminin ünlü dünya vatandaşı fikri yerini liberal yapının olmazsa olmazlarından ulus devletlerin baskın bir etnik temele dayanan "ulus kimliği"ne bırakmıştır. Avrupa devletlerinin Hristiyan ulusal kimlikler etrafında güçlenmesine ve bağımsız ulusal kimliklere karşı olan hassasiyetlerine, Yunanistan'ın bağımsızlık savaşı örnek olarak verilebilir. Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını destekleyen Batılı ülkeler modern ulus kimliğinin doğuşunu ifade eden bu olaya karşı oldukça hassas davranmışlardır. Avrupa kavramı, oluşumunda milliyetçilik kavramına karşı set çekmesine rağmen ona karşı değildir. Bunun nedeni de Liberal karakter taşıyan milliyetçilikte gizlidir. Milliyetçi akımlar, Avrupa'yı birçok kere felaketin eşiğine getirmiş ve sonucunda çatışma kaçınılmaz hale gelmiş, Avrupa ciddi bedeller ödemiştir.⁵²

Liberal kültürlerin, üyelerinin kültürel aidiyetlerine verdikleri değer ortadadır. Ulusal kimliklerin aidiyetlerini yumuşatmak bir yana, liberalleşme aslında yükselen bir ulus oluş duygusuyla yan yana yürümektir. Liberalleşme ile pekişen ulusal kimliğin bu aynı iç içe geçişinin birçok örneği vardır. Belçika'da Flaman toplumun liberalleşmesi milliyetçi duyguların hızla gelişmesini sağlamıştır. Avrupa'da kültürlerin çoğulcu ve hoşgörülü hale gelmiş olması insanların kendi kültürlerine göre yaşama ve çalışma arzularının yaygınlığını ya da şiddetini hiçbir şekilde azaltmamıştır.⁵³

---

⁵¹ Delanty, a.g.e., s. 178.

⁵² Yves Santamaria, **Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi**, (Çeviren: Siren İdemem), Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 68.

⁵³ Kymlicka, a.g.e., s. 161.

Batıda Liberalizm dinsel hoşgörünün bir parçası olarak görülür. Günümüzde liberal tabanlı ulus devletlerde kişinin dinini değiştirebilmesi, özgürce ibadet, dininin propagandasını yapması ya da dinini tümden reddetmesi temel bireysel haktır. Bireyin bu haklarını kısıtlamak temel insan haklarının kısıtlanması demektir. Liberalizm bireyi hayatın öznesine koyan bu uğurda siyasal erkin yetki ve sorumluluklarını bireyin lehine sınırlandırılmasını talep eden fikri bir akımdır. Elbette bu fikri akımın siyasal, sosyal ve ekonomik sonuçları da olacaktır. Demokrasi ve serbest piyasa fikri ile ayrılmaz yapıda olan liberalizm, Avrupa'da doğan kimlik oluşumunu ve sonrasında kimlik politikalarını etkileyen güçte varlığını sürdürmüştür. Orta Çağ'ın tek tip düşünce şekline, kilise ve monarşilere karşı çıkan, devletin birey karşısında zayıf olması gerektiğini savunan bu düşünce, kilisenin otoritesinin sarsılıp ulus devletlerin tarih sahnesinde yer alması ile zirve noktasına ulaşmıştır.⁵⁴

Orta Çağ Avrupası'nın neden liberal kültürün de beşiği konumunda olduğu sorusunun cevabı; Avrupa'daki baskısı, çokkültürlülük karşıtı kölelik düzeninde gizlidir. Kilisenin baskıcı tutumu, özgürlük ortamının olmayışı, soyluların ve din adamlarının kural ve kanun tanımazlığı bir patlama noktası olarak liberal kültürün doğmasına zemin hazırlamıştır. İşte Avrupa kimliğinin köklerini oluşturan ulus devlet ve liberal kültür biraz zorunlu da olsa böyle bir ortamda doğmuştur. Dinsel ve ekonomik manada özgürlük isteği, kilisenin baskıcı tutumuna karşı gösterilen bu reaksiyon günümüz Avrupa'sının da önemle üzerinde durduğu bir konudur.⁵⁵

Her ne kadar Avrupa da varlığı şüpheli karşılaşılsa da liberal olmayan başka dinsel hoşgörü biçimleri de vardır. Ülke içindeki her dini grubun kendi içlerinde organize olmalarını, dini yaşamları konusunda özerk bir yapıda olmalarını içeren bu düşünce yapısının en sağlam örneği Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "millet sistemi"dir. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler öz yönetimli gruplar olarak tanınmakta ve kendi üyelerine kısıtlayıcı dinsel kurallar dayatabilmelerine izin verilmekteydi. Osmanlılar azınlıklarına sadece dinlerini yaşama özgürlüğü değil aynı zamanda kendi yasaları ve mahkemeleriyle dahili meselelerde kendilerini yönetmelerine de imkan sağlamıştı. Bernard Lewis, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyanlar ve Yahudiler adlı kitabında konu hakkında şu cümleleri sarf etmiştir; "Neredeyse yarım bin yıl boyunca, Osmanlılar tarihte eşi görülmemiş çeşitliliği barındıran bir imparatorluğu yönetti.

---

⁵⁴ Fikret Elma, "Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke", *Journal of Qafqaz University*, 2002, Sayı: 9, 173-183, s. 176.

⁵⁵ Coşkun Can Aktan, "Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm", *Amme İdaresi Dergisi*, 1005, Cilt: 28, Sayı: 1, 1-15, s. 3.

Dikkate değer biçimde, çok etnikli ve çok dinli toplum yaşadı. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler kendi ayrı kültürlerini zenginleştirerek yan yana ibadet ettiler ve çalıştılar” İspanya liberalleştikçe, hem içeride daha fazla çoğulculaşmış hem de modern seküler, endüstriyel demokratik ve tüketimci bir devlet olarak Fransa ve Almanya’ya daha yakın bir uygarlık haline gelmiştir.⁵⁶

Vatandaşlık duyguları taşımayan insanlar arasında, özellikle bu insanlar farklı dillerde okuyor ve konuşurlarsa, temsili kurumların işleme için zorunlu olan birleşik bir kamuoyu var olamaz. Genelde hükümetin sınırlarının temel olarak milliyetlerin sınırlarına denk düşmesi özgür kurumların zorunlu bir koşuludur.⁵⁷

Mill gibi liberaller için demokrasi, “halkın” yönetimidir. Halk kendini idare etmek için bir irade ortaya çıkardığında bu mümkün olabilir. Bir demokrasi içinde siyasal bağlılık duyan insanlar ortak milliyet etrafında toplanmalıdır. Bu durum sadakatin ön koşuludur. Ulus devlet fikrini inşa eden Liberal düşünce ekolüne göre özgür devlet ulus devlettir. Ulusal azınlıklarla baş etmenin yolu da baskı, asimilasyon yeni sınır çizimleriyle mümkün olur.⁵⁸

19. yüzyılda, ortak bir ulusal kimlik çağrısı daha küçük milliyetlerin inkarına dayanmaktaydı Fransa, Almanya, İspanya, İngiltere gibi büyük uluslar, Çek, Slovak, Bask, Hırvat, İskoç, Sırp gibi etnik milletleri baskılıyordu. Büyük ulusların medeniyet, tarih ve gelişimin taşıyıcısı rolüne soyunmaları daha küçük ulusların ilkel ve hareketsiz olması anlamına gelmekteydi. 19. yüzyıl liberalleri daha küçük uluslara açıkça asimilasyon önerirken büyük ulusların bağımsızlığını onaylıyordu.⁵⁹

1.1.5.2 Ulusal Egemenlik, Ulusal kimlik

“Ulusal kimlik”, ulusalcılığın siyasi ve ideolojik bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusalçılık bir ideoloji ve hareket olarak 19. yüzyılda kitle politikaları bağlamında kurgulanmış modern tarihin bir parçasıdır. Ünlü İtalyan politikacı Mazzini’nin “İtalya’yı yarattık şimdi sıra İtalyan vatandaşını yaratmakta” sözü de bu tezi destekler niteliktedir. Keane’ye göre, ulusalcılık; “Sadece ötekenden korkmak değil, aynı zamanda ötekini aşağılık bir çöp yığını olarak zihinde kurgulamaktır.” Bu

---

⁵⁶ Kymlicka, a.g.e., s. 161.

⁵⁷ Benjamin Braude ve Bernard Lewis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Lynne Rienner, USA, 2014, p. 1.

⁵⁸ Kymlicka, a.g.e., s. 105.

⁵⁹ Kymlicka, a.g.e., s. 263.

yüzden etnik temelli ulusal kimliğin zenofobya/yabancı düşmanlığı ile aralarında yakın bir ilişki bulunmaktadır.⁶⁰

Ulusal kimliği “kaba ırkçılığın” sistematize edilmiş kurumsal hali olarak görmek bu kimliğin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. İrkçilik hem “ulusal kimliğin” temeli hem de onun pratik hayattaki bir sonucudur. Fransız Devrimi’yle başlayan ve çok farklı özelliklere sahip insanların “dil/tarih/coğrafya” yönündeki üç boyutlu kurgusundan oluşan “ortak kimliğe” “ulusal kimlik” denir.⁶¹

Antony David Smith’e göre, “ulusal kimlik” etnik, kültürel, bölgesel, ekonomik, hukuki ve siyasi öğelerin karşılıklı bileşkesinden oluşan bir bütündür.⁶² John Keane’ye göre ise, “Ulusal kimlik, birbiriyle fiziksel herhangi bir teması olmamasına rağmen konuşmuş olduğu ortak dil üzerinde yaşamış olduğu ortak coğrafi bölge, paylaşmış olduğu ortak kültürel pratikler ve geçmişe dönük ortak hafıza sayesinde birbirlerini bağlı hissettikleri kolektif kimliktir.”⁶³

Ulus kültürü ve kültürel kimlik, öz kimlik için dayanak ve zahmetsiz bir aidiyet emniyeti sağlar. Bu durum aynı zamanda insanların öz saygılarının ulusal grupların sahip olduğu saygınlığa bağlı olması anlamına da gelir. Eğer bir kültür genel olarak saygı görmüyorsa üyelerinin haysiyetleri ve öz saygıları da tehlike altındadır. Ulusal aidiyet açısından, haysiyet ve öz kimliği desteklemekte saygının rolü hakkında benzer argümanlara Charles Taylor ve Yael Tamir’de de rastlanır. Kültürel aidiyetin eylemlerimize kattığı ek anlam eylemlerimizin sadece bireysel başarılar olarak kalmayıp “kültürün üretildiği ve yeniden üretildiği sürekli bir yaratıcı çabanın parçası” haline de gelir.⁶⁴

Kendi devletlerinde yer bulsun ya da bulmasın, müştereken paylaşılan anılar, mitler ve geleneklerin bir araya getirdiği topluluk fertleri arasındaki dayanışma bağlarını gösteren bu kavramlar, devletin tamamen yasal ve bürokratik nitelikli bağlarından tümüyle farklıdır. Kavramsal olarak millet, her özgül durumda değişik oranlarda biri sivil ve teritoryal öteki jeneolojik (etnik) olan iki boyutu birbirleriyle

---

⁶⁰ Keane, a.g.e., s. 183.

⁶¹ Baskın Oran, “Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1999, Cilt: 54, Sayı: 2, 133-162, s. 133.

⁶² David Smith Anthony, *Milli Kimlik (National Identity)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 33.

⁶³ John Keane, “Nationalism and Citizens in Europe”, *International Social Science Journal*, 1994, Volume: 140, 169-184, p. 170.

⁶⁴ Will, a.g.e., s. 163.

harmanlamıştır. Millî kimliği modern yaşam ve siyasette böylesine esnek ve daimi bir güç haline getiren ve kendi özelliğini yitirmeksizin diğer güçlü ideoloji ve hareketlerle etkili birleşimlere girmesini sağlayan tam da bu çok boyutluluğudur. Millî kimliğin bu çok yüzlü gücünü, grup ve bireyler açısından yerine getirdiği işlevlerden bazılarını izleyerek görmek mümkündür.⁶⁵

1.1.6. Birinci Dünya Savaşı ve Avrupa Kimlik Politikalarına Etkileri

Dünya savaşı kavramının Avrupa kimliğine etkisi günümüze değin süren ve somut olgulara sahip bir gerçekliktir. I. Dünya Savaşı kendisinden önceki savaşların aksine topyekûn bir savaştır ve kapitalist toplumun savaş ekonomisinin de başlangıcını oluşturur. Savaşın sonunda ulus devletin imparatorluklar karşısındaki zaferini 8 milyon kişinin ölümü ile kutlayan yeni dünya sistemi, güçler dengesinin değişimi sonrası yeni bir yola evrilmiştir. Bu savaşın sonunda siyasal sistemin ağırlık noktası Avrupa'dan ABD'ye geçmiş ve ardından endüstriyel ve finansal anlamda dünyanın o güne kadar görmemiş olduğu ve hiçbir ülkeye verilmeyen bir payeye ulaşmıştır. Süper güç kavramının başlangıç noktası ve Avrupa kimliğine etkisi bu savaş sonunda olacaktır.⁶⁶

I. Dünya Savaşı'nın Avrupalı devletlerin sömürgecilik faaliyetleri kapsamında ele alınması gerekmektedir. Savaş, sömürge geçmişine sahip olmayan fakat emperyalist rüzgarı kaçırmak istemeyen Almanya ve İtalya'nın çözümsüz politikaları etrafında şekillenmiştir. İngiltere ve Fransa'nın Almanya tehlikesine karşı silahlanmaya başlaması da savaşın belirleyici noktaları arasındadır. Böyle bir ortamda çokkültürlülükten veya Avrupalılıktan bahsetmek oldukça güç olacağından sadece devletlerin konumu ve bu büyük savaşın sonuçlarının Avrupa kimliğine etkileri incelenecektir.⁶⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın önemli nedenleri arasında gösterilen Avrupa'daki Slav kimliği ile Cermen kimliğinin çatışması, Rusya'nın Panславizm görüşünü benimsemesinin ardından gerçekleşecektir. Rusya, Balkanları ve Doğu Avrupa'yı etkisi altına alan bu akımı dünya görüşü haline getirmiş, bu hedef uğruna çeşitli ittifaklara girmiştir. Bu dönemde Fransız ihtilali'nin oluşturduğu milliyetçilik akımları

---

⁶⁵ Anthony, a.g.e., s. 34.

⁶⁶ Alev Gözcü, "I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2016, Cilt: 6, Sayı: 32, 133-169, s. 145.

⁶⁷ Erdoğan Uygur ve Fatma Uygur, "Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2013, Yıl: 17, Sayı: 3, 273-286, s. 274.

etkisini şiddetli şekilde göstermektedir. Güçlenen Almanya, o dönemde birer sömürge devleri olan İngiltere ve Fransa'yı oldukça endişelendirmiştir. Kaçınılmaz olarak patlak veren savaşın Avrupa tarihinde büyük bir travmaya yol açtığı su götürmez bir gerçektir. Bu savaşı diğer savaşlardan ayıran en önemli nokta topyekûn savaş adındaki tüm halkı içine alan geniş katılımlı yapısıdır. Avrupalı kimliğinin bahis konusu dahi olmadığı bu dönemde, İmparatorlukların çıkar savaşlarının tüm dünyayı felaketin eşliğine getirdiği çatışmalar yaşanmıştır. Görüldüğü üzere büyük bir düşmanlık ve gözü dönmüşlikle birbirlerine saldıran insanların çokkültürlü yapıyı savunmadıkları, devletlerin de bu fikirde olduğu açıktır.⁶⁸

Büyük Britanya gibi bir imparatorluk I. Dünya Savaşı döneminde içinde birçok etnisiteyi ve dini barındıran büyüklükteydi. Öyle ki Mısır, Hindistan, Hong Kong, Kanada ve Avustralya gibi neredeyse tüm kıtadan topraklara hükmetmekteydi. Büyük şirketler, kara ve deniz yolları hakimiyeti ile pekişen bu güç, elde ettiği bu devasa organizasyonu kimseyle paylaşmak istemiyordu. Almanya gibi kısa sürede kendisini toparlayan ve İngiltere'nin dikkatini kendisine çeken bir devletle çatışma kaçınılmaz olacaktı. Enerji noktalarına ulaşma hırsı, sömürgelerin korunması, küresel şirketlerin etki alanını arttırma fikri ve bu şirketlerin tahkimi savaşın sebepleri arasındadır.⁶⁹

I. Dünya Savaşı ile ölen milyonlarca insan, boşa giden onlarca kaynak Avrupa'nın bir "öteki" karşısında birleşmediğinde saygı ve hoşgörü kavramlarından oldukça uzak yapıda olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu dönemin çokkültürlülük, kimlik ve hoşgörü bağlamında incelenmesi gereken önemli konusu, ırkçılık ve yabancı düşmanlığının oldukça sakıncalı boyutlara ulaşmış olduğudur. İtalya ve Almanya'da tohumları atılan faşizm rüzgarı savaş sonunda tüm dünyayı etkileyecek boyuta ulaşmıştır. Fransız İhtilali sonrasında dünyaya dağılan ulusalcılık akımı ile sömürgecilik anlayışının çıkar çatışması ile son bulması da bu savaşın önemli nedenlerindedir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasında, şekillenmesinde ve sonlanmasında kimlik, ırk ve milliyet kavramlarının oldukça önemli olduğu gözlemlenmiştir.⁷⁰

---

⁶⁸ Erich Ludendorff, *Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerim ve Yaşadıklarım*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2014, s. 154.

⁶⁹ Göktürk Tüysüzoğlu, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Dış Politikası: İmparatorluk Yaşıyor mu?", *Akademik Bakış Dergisi*, 2011, Sayı: 26, 1-23, s. 7.

⁷⁰ Lokman Erdemir, *I. Dünya Harbi'nin İstanbul'da Sosyal Hayata Etkisi*, Turan Kitabevi, Ankara, 2015, s. 67.

Dünya üzerinde güçlü konumda olan tüm ülkelerin katılım ile sağlanan bu savaş 1917 Rus devriminin gerçekleşmesine neden olarak Soğuk Savaş'ın fitilini ateşlemiştir. Avusturya – Macaristan İmparatorluğu, çokkültürlü bir ülke olarak bilinmektedir. İmparatorluğun güçsüz bir dönemde oluşu ve milliyetçiliğin tıpkı günümüzdeki gibi tırmanışa geçmesi, savaşın arka planında yer alan fakat savaşa zemin hazırlayan konulardır. Avusturya-Macaristan prensinin Sırp bir milliyetçi tarafından öldürülmesi, savaşın başlangıç noktasının dahi bugün çokkültürlülük ve hoşgörü ile övünen Avrupa'nın genetik kodlarını açıklar niteliktedir. Savaşın baş döndürücü hızla başlaması, İttifak devletlerinin zaman kaybetmeden birleşmesi ve karşılıklarında diğer birleşik kuvvet olan itilaf devletlerinin yer alması ile savaş, milyonlarca insanın ölümü ile sonuçlanarak tarihin tanıklık ettiği en fazla zayıatın yaşandığı savaşlar arasında yerini almıştır. Bu savaşın ardından Avrupa'da çeşitli toplumsal olaylar ve siyasi değişimler meydana gelmiştir. Savaşın sonunda Rusya İmparatorluğu, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu dağılmıştır.⁷¹

1.1.7. İki Büyük Savaş Arası Dönem

I. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın birleşmesini isteyen akımların tümü Avrupa kimliğinin değişimine işaret etmektedir. Avrupa Birliği projesi, yukarıdaki birçok durum ve tarihi olay çerçevesinde Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinin ardından Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu tarafından yinelenen birliği tekrar elde etme çabası olarak görülmüştür. Kronoloji bu şekilde ilerlese de birliği bu cümlelerle açıklayabilmek oldukça güçtür. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu Avrupa'da oldukça zayıf bir birlik sağlamış olsa da ünlü Fransız düşünür Voltaire'in belirttiği gibi "ne kutsal ne Romalı ne de imparatorluk" şeklindeydi. Altı üyeli Avrupa Topluluğu'nun sınırlarına ulaşabilen tek bir sistem olarak ele alınmaktadır. Önemini yitiren bu imparatorluk reform hareketlerinin sonunda kilisenin önemini kaybetmesi ile otoritenin ulus devlete geçmesini sağlamıştır. 19'uncu yüzyılda İtalyan ve Alman uluslarının oluşumu Avrupa devletleri arasındaki kıyasıya rekabet ve çatışmayı iyice alevlendirmiştir.⁷²

18'inci yüzyılın ünlü siyaset adamı Metternich, "İtalya sadece bir coğrafi terimdir" diyerek, İtalya'nın siyasi bir birlik kuramayacağını vurgularken, 19'uncu yüzyılın

---

⁷¹ Burçin Canar, "Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2012, Cilt: 67, No: 1, 49-80, s. 67.

⁷² Nasuhi Şahin, "İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Dünya Ekonomik ve Siyasi Dengelerindeki Değişimler", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2000, Sayı: 4, 61-77, s. 65.

Alman devlet adamı Otto Von Bismarck ise "Avrupa sadece bir coğrafi terimdir" cümlesi ile ulusal devletlerin hakimiyetindeki kıtada birliğin düşünülmemeyeceğini belirtmiştir. Avrupa'da ulusal kimliklerin birliği uzunca bir süre sadece düşüncede kalmış ve gelişmiştir. 13'üncü yüzyıldan başlayarak çeşitli düşünür ve siyasetçiler, Avrupa'da ortaya çıkan siyasi oluşumlar arasında ortak kurumlar yoluyla, barışçıl ve gönüllü bir birliğin nasıl kurulabileceği konusunu düşünmüş ve projeler ortaya atmıştır. Birçok entelektüel isim ortak bir Avrupa parlamentosu, hükümdarların eşit temsil edileceği bir konsey gibi yapılara dayanan bir birlik oluşturmayı önermiştir. Ancak siyasetin gerçekleri bu tür girişimlerin hayata geçirilmesine imkan tanımamıştır.⁷³

Avrupa Birliği dönemine kadar Avrupa'da bir birlik ortamının oluşmamasının belirli birkaç nedeni;⁷⁴

1. 1789 sonrasında ortaya çıkan Ulusalcılık akımı ve bu akımın ulusların birliğine, ortak hareket edebilmesine olanak sağlamaması,
2. İktisadi, siyasi ve sosyal manada birkaç Avrupa'dan söz ediliyor olması. Sanayileşen Avrupa ülkelerinin gelişim, kalkınma ve birikiminin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine nazaran daha fazla oluşu,
3. Demokratikleşme farkları; İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde demokrasi gelişirken, Orta ve Doğu Avrupa'da otoriter rejimlerin devam etmesi şeklinde sıralanabilir.

Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi farklılıklar, ekonomik ve sosyal eşitsizlik durumu bir birlik fikrinden bahsedilememesinin gerekçelerindedir. Bugün birliği oluşturan üye ülkelerin çoğu 19. yüzyılın sonunda çıkar çatışmaları sonucunda kamplaşarak iki dünya savaşına neden olmuştur. Mevcut durumun farkına varan çeşitli siyasiler ve entelektüeller, gerginlik yaşayan devletler arasındaki çözümü sağlayabilecek, tahkim ve ara buluculuk gibi organizasyonların meydana getirilmesi önerisinde bulunmaktadır. Siyasi atmosferin harareti ile hareket eden siyasiler bu mevcut öneriye sıcak bakmamışlardır.⁷⁵

Büyük imparatorlukların yok olmasına sebep olan Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, Avrupa devletleri Paris Barış Konferansı ile oldukça istikrarsız ve kaotik bir sarmalın içine girmiştir. Kısa süreli tesis edilen barış, popülist politikalar ve savaşın

⁷³ Neşe Yüce ve Seda Köycü, *İki Savaş Arası Dönem*, Polonya Edebiyatı, 2008, s. 67.

⁷⁴ Nesrin Demir, "Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, Cilt: 15, Sayı: 1, 347-368, s. 356.

⁷⁵ Fuat Güllüoğlu, "Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma Açısından Vatandaşlık Üzerine Sosyolojik Bir Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2012, Cilt: 67, Sayı: 1, 81-109, 83.

yıkıcı etkilerinin istismar edilmesi ile kısa sürmüştür. Almanya ve İtalya'da ortaya çıkan Nasyonal Sosyalist akımların dünyayı yeni bir savaşın içine sürüklemesi kaçınılmaz olmuştur. Kalergi'nin Pan-Avrupa Birliği düşüncesi, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından karmaşık bir düzen içinde gelişerek, Avrupa Birliği'nin temellerini atan önemli bir fikrîsel tabanı oluşturmuştur. Richard Coudenhove-Kalergi, Avusturyalı diplomat bir baba ve aristokrat Japon bir annenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Kalergi'nin, çok dilli ve çokkültürlü bir ortamda, ailesinin Ronsperg adlı Çek kentindeki şatosunda büyüdüğü bilinmektedir. Dönemin Avrupası'ndaki entelektüel akımları izleyebilen Kalergi, hızla değişen Avrupa siyasal ve sosyal düzenini gözlemlemiştir. Kalergi, dönemin önemli güçlerine tanıklık etmiş, tecrübe ettiği dünya savaşını yorumlayarak takipçilerine yeni bir projeksiyon çizmiştir.⁷⁶

Kalergi'nin siyasal, ekonomik, sosyolojik ve askeri olarak bütünleşen Avrupa fikri, 15 Kasım 1922'de Berlin'de "Vossische Zeitung" adlı gazetede yayımlanan "Pan-Avrupa: Bir Öneri" adlı makalede yer almıştır. Pan-Avrupa adlı kitabı 1923'te yayımlayan Kalergi, kitabında Avrupa için iki seçenektan bahsetmiştir: "Entegrasyon veya Çöküş". Avrupalıları yaklaşan savaş hakkında uyarmış, savaş ile ilgili çarpıcı kehanetlerde bulunmuştur. İkinci dünya savaşı sonucunda dünyanın iki kutup haline geleceğini sınırların derinleşeceğini, oluşan polarizasyon sonucunda büyük bir yıkımın meydana geleceğini iddia etmiştir. Kalergi'nin fikri önderliğini yaptığı bu hareket; yirmiden fazla Avrupa devletinin katılımı ile bir Konferans düzenlenmesini, gümrük birliği meydana getirilmesini, katılan devletlerin kendi içlerindeki sorunlar için arabuluculuk mekanizması çalıştırılmasını ve Avrupa Birliği için bir anayasanın hazırlanmasını önermiştir.⁷⁷

Kalergi, Avrupa'nın uygarlık merkezi haline gelmesini istemekteydi. Avrupa'nın siyasal bir yeniden yapılanmaya ihtiyacı olduğunu öngörüyor ve çözümünü bir Avrupa Birleşik Devletleri vizyonunda görüyordu. İngilizcenin ortak bir dil olmasını savunmaktaydı. Kalergi'ye göre; Ulusal azınlıklara karşı çokkültürlü devlet sistemi savunularak Avrupalılık ön plana çıkarılmalıydı. Kalergi'nin düşüncesi, Avrupa'da sağlanacak bir birlikle siyasal anlamda bütünleşmeye dayanıyordu. Savaşın yıkıcılığını hafifleterek kalkınmanın sürdürülmesini, Avrupa'nın eski gücüne kavuşmasını isteyen Kalergi, ortak para birimi ve askeri düzen konularında fikirler

---

⁷⁶ Hüseyin Emiroğlu, "İkinci Dünya Savaşına Giden Süreçte Küresel ve Bölgesel Aktör-Devlet Davranışlarının Çözümlemesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 2007, Cilt: 1, Sayı: 14, 63-89, s. 68.

⁷⁷ Kalergi Coudenhove, *Pegg, Evolution of the European Idea*, 2009, p. 71.

sunmuştur. Avrupalı entelektüeller Kalergi'nin fikirlerine başta temkinli yaklaşımlar da daha sonra olumlu karşılanmıştır. Albert Einstein, Stefan Zweig, Sigmund Freud, Thomas Mann Konrad Adenauer, Ortega y Gasset, gibi birçok taraftar kazanmıştır. Birleşik Avrupa fikri Avusturya Başbakanı ve Fransa Dışişleri Bakanı gibi etkili kişiler tarafından da desteklenmiştir.⁷⁸

Kalergi'nin fikirlerine olumlu yaklaşan birey ve kurumların teşviki ile 1926 yılında Viyana'da düzenlenen Pan-Avrupa (Birleşik Avrupa) Kongresi'ne 24 ülkeden 2000'den fazla kişi davet edilmiştir. Pan Avrupa hareketinin bayrağı, bugün de kullanılan bayrağın üzerinde yer alan haç dikkat çekicidir. Güneş haç sembolü esas alınarak hazırlanan bayrak bugün kullanıldığı gibi lacivert zeminde sarı 12 adet yıldız bulunmaktadır. Çokkültürlülüğü savunan henüz emekleme dönemindeki bir ideolojik yapının bayrağında haç simgesinin olması günümüzdeki Avrupa Birliği'nin temellerini atan Pan Avrupa hareketinin çelişkili durumunu gözler önüne sermektedir.⁷⁹

Kongre, Pan-Avrupa Birliği Hareketi'nin ilk başkanının Kalergi olacağını duyurmuş, Aristide Briand (Fransız Dışişleri Bakanı) 1927 yılında organizasyonun Onursal Başkanı olmuştur. Fransız Dışişleri Bakanı Briand, Milletler Cemiyeti'nin 1929 yılındaki toplantısında, bir Avrupa Devletler Federasyonu oluşturulması teklifini deklare etmiştir. Sağ görüşün dolayısı ile milliyetçiliğin oldukça güçlü olduğu bu dönemde fikirler etkili olamamıştır.⁸⁰

Kalergi, 30 Ocak 1933'te Almanya'daki son konuşmasını, Adolf Hitler'in Şansölye seçildiği gün yapmış, Nazi yönetiminin baskısı ile Almanya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. ABD'nin bu dönemdeki görece özgürlükçü ortamına göç eden Kalergi'nin çalışmalarını bu ülkede devam ettirdiği bilinmektedir. II. Dünya Savaşı sonunda Avrupa'ya geri dönen Kalergi, birlik için çaba sarf etmiştir. Kalergi'nin tavsiyeleri, geleceğe yönelik tahminleri dönemin etkileyici siyasal manevralarındandır. Kalergi, Avrupa'daki siyaset boşluğunu faşizm ya da komünizmin dolduracağını tahmin ederek Liberal kültür ve ulus devlet mayasına sahip devletleri birleştirmeye çalışmıştır. II. Dünya Savaşı'nın yıkıcılığı ve geri dönülmez siyasal karmaşası da birlik fikrinin uygulanabilirliğini arttırmıştır. Avrupalı siyasetçiler bu savaş sonrasında

---

⁷⁸ Kalergi, a.g.e., p. 76.

⁷⁹ Kalergi, a.g.e., s. 78.

⁸⁰ Kalergi, a.g.e., s. 86.

toprakları işgal altındayken, bütünleşme hareketlerinin tek çözüm olduğunun bilincine varmış ve Avrupa Toplulukları'nı kurmuştur.⁸¹

1.1.8. II. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa Kimliği; "Sağ Popülizm"

Azınlık milliyetçiliğine karşı takınılan tavır bu dönemde oldukça değişime uğramıştır. Azınlıkların ve toplumda yer alan farklı kültürlerin ezilmesinin, asimile edilmesinin hata olduğu anlaşılmıştır. Devletlerin homojenleştirmeye çalıştıkları azınlıkların dayanıklılığı konusunda oldukça yanıldıkları gözlemlenmiştir. Avrupa asıllı beyazların oluşturduğu Güney Afrika'daki Apartheid (ayrılık) tipi devlet anlayışının 1994 yılına kadar sürmesi Avrupalı seçkinlerin emperyalist genetik kodlarının aslında yakın zamana kadar Dünya üzerinde hüküm sürdüğüne önemli bir kanıttır. Yine 90'lı yılların ortalarından itibaren AB içindeki kimlik politikalarının da etkisi ile yükselen ırkçılık ve zenofobi bugün kronik hale gelen önemli bir sorundur.⁸²

II. Dünya Savaşı öncesi Avrupa, faşizmin kol gezdiği hatta kurumsal manada devlet politikası haline geldiği bir yapıdadır. Savaşın sonunda faşist devletlerin kaybetmesi ile "çokkültürlülük" kavramı, Avrupa Birliği ve liberal kimlik ile oluşturulan yeni düzen, ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına pek fırsat vermemiştir. Bu heyecan verici dönemin aslında çok da uzun sürmediği, Avrupa ülkelerinin soya oldukça önem verdiği yadsınamaz bir gerçektir. Örneğin; Alman ulusuna aidiyeti belirleyen ana unsur kültür değil "soy" dur. Rusya'da doğup yaşayan, tek kelime Almanca bilmeyen etnik Almanlar kolayca vatandaşlık alırken, bütün hayatlarını Almanya'da geçiren ve kültürel manada asimile edilmiş Türklere vatandaşlık verilmemektedir. II. Dünya Savaşı sonunda her ne kadar faşizm ve yabancı düşmanlığı yenilse de Avrupa'nın genetik kodlarında yer alan bu hastalıklı düşünce yapısı çok geçmeden her kriz döneminde nüksetmiş, yaşlı kıtadaki akıl insanları her daim korkutmuştur. Günümüzde de artan zenofobi, aşırı sağ ve islamofobi gibi çokkültürlü siyasal düşünce yapısını bozan kavramların artarak yayıldığı gözlemlenmektedir.⁸³

Büyük savaşların arasındaki dönemde Almanya'nın düşlediği alan (Lebensraum) her ne kadar yaşanacak yer manasında söylenmiş olsa da modern emperyalizmin nasyonal sosyalist maskesi Hindistan'a uzanacak kadar geniş gizli ajandaları kapsamaktaydı. Yaşam alanı (Lebensraum) anlamına gelen bu kavram,

---

⁸¹ Kalergi, a.g.e., s. 89.

⁸² Kymlicka, a.g.e., s. 16.

⁸³ Kymlicka, a.g.e., s. 60.

Doğu Avrupa'da azınlık konumunda olan Almanların büyük Almanya ülküsü etrafında birleşmesidir. Bu deyim Alman tarihinde 19. yüzyıl başlarından itibaren kullanılmıştır. Son olarak Adolf Hitler, "Kavgam" adlı kitabında konuya yer vermiştir. Hitler ve onun savaş makinesi Wehrmacht, Almanların kendilerini oldukça geri karmış, bastırılmış hissettikleri dönemde ortaya çıkmıştır. Alman elitleri böyle bir ortamda üstünlüğün savaşın dışında gelmeyeceğini düşünmüştür. Polonya işgali ve öncesinde gerçekleşen Sovyet-Alman saldırmazlık antlaşması (diğer adıyla Molotov-Ribbentrop Paktı 23 Ağustos 1939) çerçevesinde gelişen olaylar kısa süre önce Avrupa'nın içinde olduğu travmanın derinliklerini gösterir niteliktedir. Bu dönemde işgal edilen Polonya, savaşın ilk ateşini içermesi bakımından önemlidir.

Etnik kimliğin, ulusal kimlik ile bir tutulması ve açıkça ırkçılık anlamına gelen Nasyonal Sosyalizm, büyük savaşların arasındaki dönemde tüm Avrupa'yı kasıp kavuran bir fenomene dönüşmüştür. Polonya işgali ardından İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Polonya'nın Sovyetler Birliği ile paylaşılmasının ardından sırası ile Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve son olarak Fransa işgal edilmiştir. Görüleceği üzere işgalci ülke ile işgal edilen ülkeler İtalya hariç Avrupa Birliğini oluşturan devletlerdir. Bu yönü ile savaşın seyri ve sonucu Avrupa Birliğinin çıkış noktasını oluşturur. Diğer bir örnek; Letonya, Estonya ve Litvanya'dan oluşan Baltık devletlerinin 1940'ta Sovyetler Birliği tarafından işgali belki de bugün bile yaşanan Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği krizlerinin kökenini oluşturmaktadır. İrkçı Nazilerin İngiltere ile giriştikleri Britanya savaşı ile bir nebze gerileyen Nasyonal Sosyalistler dikkatlerini doğu cephesine çevirmişlerdir.⁸⁴

Avrupa için kıyameti andıran sonuçlar doğuran II. Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa hem resmi hem de de facto olarak ikiye bölünmüştür. Berlin'in, Almanya Federal Cumhuriyeti ve Alman Demokratik Cumhuriyeti olarak ikiye bölündüğü bilinmektedir. Berlin gibi önemli bir şehrin duvarlarla örüldüğü bu dönemde ekonomik, kültürel ve siyasal manada derin görüş ayrılıkları söz konusu olmuştur. Büyük travmaların ardından kurulan yeni siyasal ve ekonomik düzen bugün de varlığını hissettiren çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Almanya gibi saldırgan ve milliyetçi bir ülkeyi etkisizleştirmek mümkünse ekonomik ve enformatik bağlamda daha fazla faydalanmak saikiyle ortaya atılan çokkültürlülük kavramının ulus devlet formunun içinde ne denli uygulanabileceği yaklaşık 70 yıldır tartışma konusudur. Aslında kişisel hak ve özgürlükler bağlamında sesi oldukça gür çıkan Batı dünyası ve o dünyanın

---

⁸⁴ Mehmet Yanmış ve Bayram Kahraman, "Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı: Diyarbakır Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2013, Cilt: 8, Sayı: 2, 117-153, s. 122.

mayası olan Avrupa devletleri hiçbir zaman çokkültürcü, insan haklarına saygılı, ırkçılık karşıtı olmamıştır.⁸⁵

Genişleme ve derinleşme politikaları ile geçtiğimiz yılları kapsayan büyük politik projeksiyonlar çizen Avrupa Birliği, artık birliğin mevcut halini koruma refleksleri göstermektedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından yeni dünya düzeninin kurucusu, Dünya'nın lider ülke tabirini İngiltere'den alan ve süper güç kavramı ile pekiştiren ABD, Avrupa Birliği'nin kuruluş döneminde oldukça yakın ilişkiler geliştirmiştir. Birlik kurulduğu günden bugüne genişleme ve derinleşme politikaları ile belki de Avrupa için tarihindeki en barış dolu dönemi geçirmesine rağmen en azından kültürel manada kendisine benzemeyen ırk, kültür ve dinleri bazen sistematik olarak bazen de devlet desteği dışında sadece vatandaşları refleksleri ile asimile etmeye çalışmıştır. Birliğin çokkültürcü politikasının aslında bir illüzyondan ibaret olduğuna bu çalışmada değinilmiştir. Bunu birliğin kullandığı ikon, simge ve atıflarla anlayabilirken günümüzde birliğin sağ populizme kayan tarafını görmek için herhangi bir simge ya da ikona bakmaya gerek yoktur.⁸⁶

Birliğin kökünü oluşturan Pan Avrupa Birliği organizasyonunun (1923) bugünkü Avrupa bayrağının aynısının sarı bir haçla oluşturulduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Şüphesiz bu bayrak altında yer alan herhangi bir Müslüman ya da Yahudi bir devlet kendisini pek de Avrupalı hissetmeyecektir. II. Dünya Savaşı sonrası bu bayrağın ortasındaki haç kaldırılarak aynı renk ve 12 yıldızla Avrupa bayrağı halini almıştır. Bayrağı dizayn eden Arsène Heitz bayrağın 12 yıldızın çemberinin kutsal Meryem Ana'nın (Woman of the apocalypse) "on iki yıldızın tacı"nı giydiğini gösteren ikonografik bir geleneğe dayandığını iddia etmiştir.⁸⁷

Günümüzde Avrupa Birliği liderlerinin şaşkınlıkla karşılanacak hamleleri geçmiş zamanları aratmayacak niteliktedir. Ev sahipliğini İtalya'nın yaptığı ve "ruhani lider" Papa Francis'in de katılımı ile düzenlenen Roma Antlaşması'nın 60. yıl dönümü etkinliğinin, 24 Mart 2017 tarihinde gerçekleştiği bilinmektedir. Etkinlikte, Papa için özel diğer lider konuklardan yüksek bir platform oluşturulması, Papanın sandalyesinin

---

⁸⁵ Yıldırım Koç, "Berlin Duvarı ve Almanya'daki İşçilerimiz", *Aydınlık Dergisi*, 2011, 1-6, s. 1.

⁸⁶ Mustafa Fişne, *Avrupa Birliğinin Doğuşu ve Gelişimi, Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye*, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s. 154.

⁸⁷ Taner Berksoy ve Kadir Işık, *Avrupa Birliği Üzerine Yazılar*, SPK Yayınları, Ankara, 2006, s. 54.

görkemi ve Avrupalı liderlerin karşısında adeta tahta kurulmuş şekilde görüntü vermesi şaşkınlıkla karşılanmıştır.⁸⁸

Çoğu Avrupa liderinin Papa'nın elini öpmeye çalışması, Papa'nın dini bir profil olarak liderlere akıl vermesi çokkültürlülük yanlıları tarafından garip karşılanmıştır. Papa'dan önce kürsüye Avrupa Parlamentosu Başkanı Antonio Tajani çokkültürlülüğün ve Avrupa değerlerinin altını çizerek oldukça paradoksal bir düşünce projeksiyonu çizmiştir. Katolik Hristiyanlığın liderinin önünde adeta el pençe duran Avrupalı liderler, Müslüman, Yahudi veya Hindu vatandaşların kişisel hak ve özgürlükleri konusunda Papa'yı mı yoksa adaleti mi referans alacakları konusunda tarafsız kurum ve kuruluşlardan tepki almışlardır. Laikliği ile övünen Avrupa Birliği'nin "Hristiyanlar Birliği" teorisini güçlendirecek şekilde tavır takınması böyle hassas bir dönemde birliğin kendisine çizeceği yol haritası bağlamında ele alınmalıdır.⁸⁹

---

⁸⁸ "Papa Francis: Tarih Bilinci Olmazsa İnsanlık Anlamını Yitirir", <http://tr.euronews.com/2017/03/24/papa-francis-tarih-bilinci-olmazsa-insanlik-anlamini-yitirir>, (Erişim Tarihi: 24.03.2017).

⁸⁹ "AB Liderleri Papa'nın Huzurunda", <http://www.hurriyet.com.tr/ab-liderleri-papanin-huzurunda-40406318>, (Erişim Tarihi: 20.05.2017).

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'DA KİMLİK POLİTİKALARI: ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK

2.1. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI AVRUPA'DA KİMLİK POLİTİKALARI: ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK

2.1.1. Çokkültürlülüğün Tanımı, Kavramsal ve Kuramsal Analizi

Çokkültürlülük farklı etnik unsurların, farklı din ve dile sahip birey ve grupların kültür, düşünce ve dini yaşantılarını her alanda (kamusal ya da özel) özgürce yaşayabildikleri, hiçbir resmi ya da özel organizasyon tarafından ayrımcılığa maruz bırakılmadıkları tanınma politikasıdır. Kimliklerin kendilerini rahatça ifade edebilmeleri sonucunda kimliklerle ilgili strateji, siyaset, eğitim ve kültür öğelerinde son yıllarda patlama yaşanmaktadır. Kimlik belirlenimi öteki üzerinden kendini tanımlamadır ve kişisel geçmiş ve yaşanan tarihin yapılanan süreçlerinin birikmiş sonucu olarak ifade edilir. Sosyolojik anlamda kimlik ötekini ve kendini yapısal anlamda tanımladığı gibi kavramsal olarak içinde süreklilik, aidiyet, birlik anlayışı, ayırt edicilik ve ahlaki üstünlük taşır. Kimlik noktasından bakıldığında kimliklerin kendilerini meşru kılmaları noktasından çokkültürlülük de bir takım sıkıntılara sahiptir. Aynı zamanda cemaat içi uyuma yönelik baskıcı talepleri meşrulaştırma potansiyeli taşır.⁹⁰

Çokkültürlülük çoğu kez, Cumhuriyet geleneğine yabancı, “cemaatçi” ve “ayrılıkçı” vizyona sahip bir Anglo-sakson icadı olarak görülmüştür. Burada çoğu kez fazla basite indirgemeci olan bu ikili prensip karşıtlıklarının ötesine geçerek okuyucunun, çıkmazlar gizlenmeden veya proje kötülenmeden, çokkültürlülük sorunsalının etrafında entelektüel ve siyasi olarak ortaya konanlar ve çokkültürlülüğün kazanımları hakkında ayrıntılı ve belgelere dayalı bir şekilde bilgilendirilmesi hedeflenmiştir⁹¹.

Köklere, 1960'lı yıllardaki muhalif harekette ve sömürgeciliğe karşı mücadelede olan kültürel çoğulculuk savunusu, daha yakın dönemde kamu felsefesi ve siyaset kuramının alanına girmiştir. Ancak bu düşünüm burada, farklı biçimlerde adlandırılrsa ve tezahür etse de demokratik ülkelerin tümünü ilgilendiren, bu ülkelerin asimile etme iradesinden kültürel farklılığa daha yakın yaklaşımlara geçiş yapmalarına neden olan

---

⁹⁰ Charles Taylor, *Çokkültürcülük Tanınma Politikası*, Yapı Kredi Yayınları, (Editör: Amy Gutmann), İstanbul, 2014, s. 59.

⁹¹ Ali Şafak Balı, *Çok Kültürlülük ve Sosyal Adalet, Öteki ile Barış İçinde Yaşamak*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001, s. 89.

ve dipten gelen bir harekete eşlik etmekten ileri gitmez. Bu terimlerle ifade edilmese de aslında çokkültürlülük politikaları olarak kabul edilebilecek pek çok kazanım gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, tartışmaların felsefi ve politik sonuçları kadar pratikte ortaya çıkanları da doğru algılamak gerekmektedir. Çokkültürlülük projesi çok sayıda şüphe ve eleştiriye de neden olmuştur. Cemaatçiliği güçlendirmeden ve dolayısıyla bireysel özgürlükleri potansiyel olarak sınırlamadan “kültürel haklar” nasıl tanınabilir? Bütün kültürler ve kültürel pratikler eşit derecede saygıdeğer midir? Toplumun sonsuza dek bölünmesi yani kayıpla sonuçlanmadan tüm kolektif oluşum biçimlerinin tanınması mümkün müdür? Bütün bunlar çokkültürlülük tartışmalarının yapısını oluşturan temel sorulardır.⁹²

Ulus devlet tarihi bir arka plan zihniyeti ile oluşur, farklı etnik kimliklerden gelen insanlar da kendilerini aynı millete ait hissedebilirler. Bu noktada ulus devlet bilincinin azalması ile birlikte çokkültürlülüğün gündeme gelmiş olacağı sonucu kanıtlanmaktadır. Kimlik politikaları ilk olarak 1960'ların sonlarında başlarken sadece etnik kimliğe ait bir vurgu olarak değil aynı zamanda siyah hareket, feminizm, eşcinsel özgürlükleri vb. toplumsal hareketler olarak başlamıştır. Günümüzde ise kimlik vurgusu modern politikalarda her alanda kendini göstermektedir.⁹³

Modern kültürün dünya sisteminde hakim yapıya dönüşmesinden bu yana birlikte yaşama kültürü ya da zorunluluğu sistemli normatif bir ilke haline gelmiştir. Çokkültürcülük böyle bir ortamda vücut bulan, bugün liberal siyasal sistemlerin olmazsa olmazı konumuna gelen bir kavramdır. Burada dikkat edilmesi gereken ana husus; çokkültürcülük ile çokkültürlülük kavramlarının asla karıştırılmamaları gerekliliğidir. Çokkültürcülük bir ülkü bir değerler manzumesi, günümüz liberal Ulus devletlerinin sahip olmak istediği normları ideal standart ve modelleri içerir (normative). Devletler bu yolu kendi iradeleri ile seçtiği için çokkültürcüdür. Diğer kavram çokkültürlülük ise var olanı açıklayan betimleyici bir kavramdır (descriptive). Her çokkültürcü devlet aynı zamanda çokkültürlüdür. Fakat her çokkültürlü devlet çokkültürcü değildir. Örneğin; Fransa, birçok etnik unsura ve dine ev sahipliği yapmasına rağmen çokkültürlü yapıda fakat çokkültürcü olmayan bir devlettir. Büyük

---

⁹² Milena Doytcheva, **Çokkültürlülük**, (Çeviren: Tuba Akıncılar Onmuş), İletişim Yayınları, 2016, s. 12.

⁹³ Nesrin Akıncı Çötök, Çok kültürlülük, Kültürler Arasılık ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Alman Eğitiminde Türk Öğrenciler: Bremen Örneği, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010, s. 16 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

Britanya ise birçok kültür, din ve etnik unsuru barındırmasına rağmen hem çokkültürlü hem de çokkültürcü bir devlettir.⁹⁴

Dinsel hoşgörü düşüncesinin temellerinden doğan, 20. yüzyıl sonrasının "çoğulculuk" kavramı ile pekişen günümüzün popüler kavramı çokkültürcülük, homojen yapıdaki kimlik anlayışına alternatif bir yaklaşım getirmiştir. Marksizm ile kendine azımsanmayacak derecede taraftar bulan bu kavramın temelleri yerel yerine evrensel, çoğunluk yerine çoğulculuk düşüncelerine atıfta bulunmaktadır. Toplum içinde farklı olan, farklılığı ile hemen ayrılan fakat bu farklılığı toplumun içinde uyumlu ve sürdürülebilir bir formda yaşamak isteyen birey veya grupların devletlere baskısı ile kavramın zemini oluşmuştur.⁹⁵

Farklılık, kimlik ve tanınma gibi alt başlıklara sahip olan çokkültürcülük kavramı kolay açıklanabilecek, somut delil ve gözlemlere dayanan özellikleri olan bir kavram değildir. Esnek özelliklere sahip politik bir tercih, kimi zaman sığınılan kavramsal bütünlük ya da normatif ilkeler silsilesi halinde devletlerin politik tercihlerine yön vermektedir. Azınlık hakları, farklı kültürlere teşvik, var olan kimlikleri tanıma gibi görev ve sorumlulukları beraberinde getirdiğinden devletlerin politikalarına yön veren bir kavramdır. İçeriğinin özünü hoşgörü olgusu oluşturmakta bunun sonucu olarak da farkı etnisite ve dine sahip olan bireylerin birlikte yaşama gerekliliklerini açıklamaktadır. Azınlık ya da baskın etnik grubun altında ezilen çoğunluk siyasal sistemde kendine söz hakkı bulduğu, kültürel manada dilini, dinini ve edebiyatını devam ettirdiği ölçüde özgürdür. Çokkültürcülüğün önem kazanmasının ana sebeplerinden biri bugüne kadar asimilasyoncu politik düşüncelerin büyük yıkıma sebebiyet vermesidir. Çokkültürcülük ve çokkültürlülük farkına değinildiği gibi bir devletin çok etnikli bir yapıda olması o devletin çokkültürcü olduğu anlamına gelmez.⁹⁶

Literatürde "çoğulculuk" kavramı ile çokkültürcülük kavramları da neredeyse eş anlamlı iki politik düşünce olarak yer almasına rağmen bu iki kavram uygulamada farklıdır. Günümüzde kültürel çeşitliliğin sonucu olarak ortaya çıkan içinde bulunduğu toplumun ana kodlarından farklı kültür ve etnik yapıların daha çok görünür olmak istediği yadsınamaz bir gerçektir. Neoliberal politikaların yayılması sonucu ortaya

---

⁹⁴ Selçuk Erincik, "Kimlik ve Çok Kültürcülük Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, Cilt: 52, Sayı: 2, 219-241, ss. 226-227.

⁹⁵ Gürsoy Akça ve İkbâl Vurucu, Çok Kültürlülük Tartışmaları, Toplumsal Bütünlük Kaygısı ve Yeniden Milletleşme (Kazakistan Halkı Asamblesi Örneği), *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, Sayı: 24, 13-42, ss. 19-20.

⁹⁶ İlhan Polat ve Eylem Kılıç, "Türkiye'de Çok Kültürlü Eğitim ve Çok Kültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri", *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2013, Cilt: 4, Sayı: 1, 352-372, ss. 354-355.

çıkan global kültür, bireylerin sahip olduğu kimliklerin daha fazla tanınmasını salık verirken aynı zamanda bireyi ve içinde bulunduğu grubu tek tipleştiren çeşitli kültürel deformasyonlara da açık hale getirmektedir. Toplumlar, globalleşen dünya ile kendisini ve kendisine öteki kabul ettiği kültürleri daha fazla incelemesi ile çokkültürlülüğün temeli atılmıştır. Ulaşım ve iletişim kanallarının baş döndürücü bir hızda artması kimine göre homojen kimine göre ise çokkültürcü yaklaşımlarının doğmasının temel oluşturmuştur.⁹⁷

Globalleşen dünya Ulus devletin temel sorumluluklarını sessizce ufalayarak aynı zamanda uluslararası ticaretin gelişmesi ile daha pasifleşen Ulus Devleti kimi zamanda yerellik refleksleri de gösteren yeni bir dünya düzenine evrilmektedir. Bu dönemde bağımsızlık hareketlerinin arttığına tanıklık etmekteyiz. Yüzyılın başında bağımsız devlet sayısı 50 iken günümüzde bu rakam 200 ün üzerine çıkmıştır. Sovyetlerin dağılmasının ardından Batılı ülkelerin ilgi gösterdiği Doğu Avrupa Ülkeleri politik ontolojilerini yitirmeleri ile yeni milletler olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Çokkültürlülüğün kaynaklarından birisi olarak sıralanan "hareketlilik" sonucunda 35 milyondan fazla göçmen AB ülkelerinde yaşamaya başlamıştır.⁹⁸

Göç olgusunun evrimi geçmişten günümüze oldukça farklı hareketlerin varlığına işaret eder. Sahip olunan ana kültürden kopuş ya da kolayca asimile olma günümüz şartlarında geçerliliğini yitiren kavramlardır. Bu kavramların yerini daha postmodern düşüncelerin alması elzem görünmektedir. "Entegrasyon" ve "uyum" gibi politik süreçlerin üretilmesi neoliberal akımların da endoktrinasyonu ile yayılımı sağlanmıştır. Mülteci akınına uğrayan ülkelerde kültürel farklılıklar kamusal alanın en önlerine itilmektedir. Dini semboller, adet ve gelenekler toplumda yeni bir gündem oluşturarak "sosyolojik sorun" haline gelmekte, farklılıkların toplum nezdinde daha fazla ifade hakkı bulması sağlanmaktadır.⁹⁹

Kimlik iddiaları ve kültürel özgüllüklerin savunulması bugün ortak taleplerin ifadesinin önemli bir vektörüdür. Oysa demokratik toplumlarda ortak talepler kamu yaşamının merkezinde yer alır. Bu özerklik talepleri karşısında ne yapmalı? Siyasi istikrar ve toplumsal uyum adına duymazdan mı gelmeli? Ya da tersine gönüllü

---

⁹⁷ Charles Taylor, *Tanınma Politikası, Çokkültürcülük; Tanınma Politikası*, (Çeviren: Yurdanur Salman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 68.

⁹⁸ Fadime Damgacı ve Hasan Aydın, "Akademisyenlerin Çokkültürlü Eğitime İlişkin Tutumları", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, Cilt: 12, Sayı: 45, 325-341, s. 327.

⁹⁹ Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, Sayı: 17, 67-91, s. 68.

kültürel özgüllüklerin tanınması politikalarıyla mı cevap vermeli? Çokkültürlülük bu taleplerin tanınmasında modern toplumun selametini görenlerin bayrağıdır. Kamusal alanda farklı kültürlerin adil bir biçimde teşvik edilmesi projesi olarak tasarlanmıştır ve savunucularına göre dünyadaki kimlik hareketlerinin, aynı siyasi örgütlenme içinde farklı kültürel ufuklara sahip nüfus topluluklarının barışçı bir şekilde bir arada var olabilmelerini sağlayacak olan ilaştır. Böyle bakıldığında, devlet politikaları, vatandaşlık, okul, iş ve medya alanlarını ilgilendirir.¹⁰⁰

Elde edilen kazanımlar arasında pozitif ayrımcılık, okul müfredat programlarının gözden geçirilmesi, ana dilin öğretilmesi, yerli halkların toprak azınlıklarının, göç nedeniyle oluşmuş toplulukların yararına giyim konusunda muafiyetler ya da feministlerin ve eşcinsellerin kimlik hareketlerinin elde ettikleri sayılabilir. Bu düşünce, 1970'li yılların başında göç alan iki ülke Avustralya ve Kanada hükümetlerinin yerli halkların ve göçmenlerin kültürel farklılıklarını teşvik etmeye yönelik çokkültürlülük politikaları olarak adlandırdıkları politikaları benimsemesiyle doğmuştur. Daha sonraki on yılda İngilizce konuşulan demokratik ülkelere (Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Yeni Zelanda), daha sonra da Avrupa ve Latin Amerika'ya yayılmıştır. Fransa'da çokkültürlülük ne geniş bir kitleye hitap etmekte ne de olumlu karşılanmaktadır. Kültürel farklılığın kurumsal olarak tanınmasının Fransız toplumunun tarihi değerlerine ters düştüğü düşünölmüştür.¹⁰¹

Avrupa'da kişisel hak ve özgürlükler, azınlık hakları, yabancı düşmanlığı üzerine kamu yararına bazı değişiklikler yapılsa da çokkültürlülük karşıtı siyasal söylemin güçlendiğini söylemek yanlış olmaz¹⁰². Doğu Avrupa ülkelerine karşı geliştirilen politikaların tam zıttı olan mevcut durum Avrupa Birliği için sürdürülebilir değildir. Azınlık sorunu ve milliyetçilik gibi olguların Avrupa'da alevlenip dünya savaşlarına konu olması şüphesiz tesadüfi değildir.

Kültürel çeşitliliğin olmazsa olmazlarından olan çok etniklilik bir devletin içinde birden fazla ulusun yaşamasıdır. Burada Ulus kavramı kendi dili, kültürü ve toprak parçası olan, egemenlik iddia eden bir yapıyı anlatmaktadır. Avrupa özelinde olsa da bu konunun vurucu olması açısından Anglo-Sakson kültür öğelerinin Dünya çapındaki

---

¹⁰⁰ Parekh, Bhikhu, **Çok Kültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi kavramların Teori**, (Çeviren: Bilge Tanrıseven), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s. 67.

¹⁰¹ Gülay Toksöz, **Uluslar Arası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 65.

¹⁰² Milena Doytcheva, **Çokkültürlülük**, (Çeviren: Tuba Akıncılar Onmuş), İletişim Yayınları, 2016, s. 68.

örneklerine değinilmesi gerekir. Çokkültürlülüğün önemli kaynaklarından birisi de göçtür. Dünyada en fazla göç alan üç ülke Kanada, Avustralya ve ABD'de 1960 lar gibi yakın sayılabilecek bir döneme kadar göçmenlerin kendi kültürlerini yaşatmalarına izin verilmeyerek var olan normatif ilkelerin yerine getirilmesi beklenirdi. Bu düşüncenin literatürdeki yeri "Anglo-uyum" şeklinde açıklanmaktadır. (Bu dönemde asimile edilemeyeceği anlaşılan kimi gruplar; ABD ve Kanada'ya göç eden Çinliler veya Avustralya'ya göç edenler için aranan "sadece beyazlar" ilkesi)¹⁰³.

Çokkültürcülüğün kapsamı ile ilgili tartışmalar günümüzde devam etmektedir. Bu yaklaşımın toplum tarafından kabul görmeyen veya haklarının gasp edildiğine inanılan fakat etnik manada farklılık göstermeyen birey ve gruplar için de çok defa kullanımına rastlanılmıştır. Çokkültürcü yaklaşım sadece farklı etnik birey ya da grupların değil, toplumu oluşturan tüm dezavantajlı fertlerin haklarının savunulması anlamına gelmektedir. Dışlanmış ve egemen olana ana kültürün altında alt kültür olarak yaşayan ve doğal olarak marjinalleşen topluluklar da çokkültürcülük başlığında incelenen yapılardır. Kavramın tam tanımı keskin çizgilerle ayrılmamakla birlikte; entegrasyonun karşısında engel olarak görenler konuyu ulus devletin kılcallarını oluşturan cemaat, cemiyet veya grupların çokkültürcü politik yaklaşımlar sebebiyle ulus devletin sisteminden uzaklaştığını iddia etmektedirler.¹⁰⁴

Bütünleşme olarak ifade edilen entegrasyon oldukça tartışmalı bir kavramdır. Bir yanda diğer tüm kültürlerin hakim kültürle bütünleşmesi olarak ifade edilerek asimilasyona benzemekte, diğer tarafta ise kişinin kendi kültürünü koruyarak toplumla uyum içinde yaşaması, iki kültüre ait enstrümanları çarpıştırmayacak şekilde yaşamını sürdürmesi anlamına da gelmektedir. Şüphesiz ikinci anlamın uygulanması realist bir görünüm taşımamaktadır. Kültürel etkileşimle benzer bir anlam da içeren entegrasyon toplumdaki bireylerin birbirleriyle ilişki kurmalarının ilkelerini gösterir. Kültürel etkileşim ifadesinde karşılıklı etkileşim sonucunda her iki kültürün de değişmesi sonucu görülmektedir. Kısacası entegrasyon ile yoğun etkileşim sonucunda sentez bir kültür oluşur. Bu noktada egemen kültüre entegre olma şeklinde de yorumlar söz konusu olabilmektedir. Fakat ideal anlamda entegrasyonda kültürler eşittir, hakim kültürden bahsedilemez.¹⁰⁵

---

¹⁰³ Kymlicka, a.g.e., s. 45.

¹⁰⁴ Deniz Altınbaş, Avrupa ve Çokkültürlülük: Fransa Örneği, **Stratejik Analiz Dergisi**, 2006, Sayı: 78, 52-61, s. 55.

¹⁰⁵ Çötök, a.g.e., s. 21.

Çokkültürcülük, bir grubun kendi üyelerine sağladığı iç haklar ile o gruba toplumdaki çoğunluk karşısında verilen haklar arasında farklılık olması gerektiğini iddia eder. Aynı zamanda 'iç kısıtlamalar' olarak da adlandırılan ilk hak talebi, grup içinde yapılagelen ancak "liberal" değerlere uymayan eylemlerden doğmaktadır. Örneğin, bir etnik grubun, dinsel inançları gereğince küçük kızları kurban etme geleneği, evrensel 'hayatın kutsallığı' hakkı içinde değerlendirilmeli ve herhangi bir grup, böylesi bir eylemden kanunen mahrum bırakılmalıdır.¹⁰⁶

Çokkültürlülüğün benimsediği ve 'dış korumalar' olarak da adlandırılan ikinci grup hak-talebi ise tümüyle liberal değerlerle uyum içerisinde kabul edilir. Bunlar, grupların toprak, eğitim, din, dil, ekonomi veya yönetim taleplerini içerebilir. Kabul edilmeleri ve belli gruplara sağlanmaları için tek geçerlilik şartları, evrensel birey hakları ile çatışmada olmamaları koşuludur. Avrupa'da yaşanan din savaşları sonrası gerçekleşen barış ortamı Sanayi devrimi ve Fransız İhtilali'nin etkileri ile ortaya çıkan yeni devletin tarih sahnesine çıkışı ile imparatorlukların yerini ulus-devlet, topluluğun yerini birey almıştır. Bu değişimin sonucu olarak meydana gelen bu yeni devlet tipi daha sonra özgürlüklerin bireyci anlayışın tabanını oluşturan yeni düşünsel olgulara zemin hazırlamıştır. Baskın bir etnik yapının ya da kimliğin altında birleşen vatandaşlar farklılıklarını bu yeni kimlik etrafında erittikçe baskın kimliğe aitlik hissetmiştir. Bu mevcut durum başlangıçta farklılıkların ve marjinal kimliklerin asimile edilmesini gerektirmektedir. Günümüzde ancak mevzu bahis olan farklılıkların politik zeminde kendine yer bulması ile söz hakkı bulmuş, güçlenen birey ile birlikte çokkültürcü politikaları zorunlu kılmıştır.¹⁰⁷

Herkesin kendine özgü biricik kimliğinin tanınması gerektiğine inanılan bu politik düşünceler sisteminde ayırıcı olan kimlik unsurlarına ket vurmak yerine dışa çıkararak görünür kılmak esas alınır. Düşüncenin kökünde evrensellik ilkesi ile birlikte eşitlik, sosyal adalet ve tanınma yatar. Charles Taylor'un günümüzdeki ünlü "tanınma politikası" eserinde de yer aldığı gibi; "Bu evrensel talep, özgüllüğün talep edilmesinde itici gücü oluşturur". Diğer yandan farklılık politikasının en köktenci biçimlerinin birinin getirdiği suçlama "görmezlikten gelen" özgür düşüncelerin kendilerinin, özgül kültürlerinin yansımaları olduğudur. Burada endişe verici olan, bu eğilimin şu ana kadar önerilen bütün kuramların içinde yatan bir zayıflık olarak kalmadığı, böyle bir

---

¹⁰⁶ Nicolas Journet, *Çok Kültürlülük, Evrenselden Özele Kültür*, (Çeviren: Yümni Sezen), İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 357.

¹⁰⁷ Hakan Övünç Ongur, "Avrupa'da Çokkültürlülüğün İflası (mı?)", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2011, Cilt: 7, Sayı: 26, 55-85, s. 64.

liberalizm fikrinin uygulama açısından çelişkiler taşıyabileceği, evrensellik kılıfı altında dolaşan bir özencilik olabileceği düşüncesidir.¹⁰⁸

Günümüzde hemen hemen tüm toplumlar farklılıkların hoşgörü içinde bir arada yaşaması inancını gündeme taşımakta ve bunu belli platformlarda tartışma konusu haline getirmektedir. Modern zihniyetle birlikte inşa edilen ulus devlet anlayışı kimi düşünörlere göre giderek zayıflamakta ve buna bağılı olarak da etnik gruplar, oluşun soyut kimliklerden uzaklaşmaktadır. Herry Kissinger gibi Siyaset Bilimi gurusu sayılabilecek bir isimin ulus devlet için söyledikleri konunun önemini açıklar niteliktedir. Wall Street Journal gazetesine verdiği demeçte Kissinger; "Avrupa'da ulus devlet zayıflıyor. Sadece Rusya, ABD ve Asya'da klasik formunu koruyor. Bu da uluslararası istikrar için Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği'nden daha büyük tehdit" şeklinde düşöncelerini dile getirmiştir.¹⁰⁹

Bilindiğı gibi modern toplumlar için kültür, türdeş olarak imgelenir ve yapılır. Bu kültürel türdeşleştirme Anderson'un adlandırdığı gibi imgelenen bir topluluk inşasının bir parçasıdır. Avrupa ölkelerinin oluşturduğu Avrupa Birliği kuruluş sürecinde bu husus da dikkate alınmakta ve etnik kimlikler, insan hakları noktasında kısmen temel hak ve özgürlükler sınıfına dahil edilmektedir. Günümüzde ise Avrupa Birliği ölkelerinde kimliklerin kendilerini rahatça ifade etme hakları da dahil temel hak ve özgürlükler bağlamında sorunların olması, Avrupa Birliği'nde vatandaşların sağ ve popölist siyaset alanına kayması ile gerçekleştiğı düşünölmektedir. Benetict Anderson konu ile ilgili meşhur tezinde, Ulus inşasının egemen devlet tarafından gerçekleştiğı, çeşitli efsane ve dini ritüelleri andıran özellikleri ile ulusun kurulduğuna işaret etmiştir. Anderson'a göre; Modern dönemde homojen uluslar devleti değil, devletler kendi uluslarını, kurucu mitlerle kurmuşlardır. Kültürel çoğulculuk noktasında sosyal eşitlik anlayışı önemli bir konuma sahip olduğu gibi göçmenlerin konumu ile ilgili iki temel görüş Batı Avrupa toplumlarında uzun yıllardır tartışılmıştır. Özellikle entegrasyon noktasında iki zıt görüş içeren bu tartışmada birinci perspektif tamamen çokkültürlü bir toplum modelini benimsemektir. İkinci perspektif ise tam zıttı olarak egemen kültürün var olduğu toplumda göçmenlerin asimile edilmesidir. Bu görüşlerin her ikisinin de ortak amacı farklı etnik kimlikler arasında sosyal eşitliğin gözetilmesidir. Bu ifade sadece sosyal eşitlik noktasından bakmak anlamına gelmektedir. Adalet, eşitlik,

---

¹⁰⁸ Taylor, a.g.e., s. 59.

¹⁰⁹ "Kissenger: 'Ulus Devlet'lerin Çökmesi Tehlikeli", <http://www.haber10.com/dunya/kissingerulusdevletlerincokmesitehlikeli-245346>, (Erişim Tarihi: 20.05.2017).

kendini ifade etme hakkı vb. uygulamalar bir bütündür ve sosyal eşitliğin nasıl bir uygulama ile ortaya konduğu siyasal bir politika olarak önemlidir.¹¹⁰

Savaşçı ulus-devlet algısı, dünya savaşlarının ana sebebi olarak görülmektedir. Oluşan bu algının yanında, savaşlar sırasında Avrupa'dan yeni dünya ülkelerine doğru gerçekleşen göç de çokkültürlülük akımının arkasında yatan nedenlerden biri olarak görülmelidir. Göç, devletlere, Gellnerci bir yaklaşımla verili kabul ettikleri millet devlet eşitliğinin kolayca gerçekleşmeyeceğini anımsatmaktadır. Anımsatmanın yanında, istenilen türdeşlik seviyesine siyasal ya da kurumsal araçlarla (asimilasyon, etnik temizlik ya da uluslarüstü kurumlara aktarım gibi yollarla) ulaşılamayabileceğini de göstermiş olur. Göç gibi türdeşlik bozucu durumlar, birden çok kültürün, dilin, dinin veya geleneğin bir arada yaşayabileceği siyasal üniteleri mecbur kılar. Bu anlamda çokkültürlülüğü şu şekilde tanımlamak mümkün olabilir: "çoğulcu toplumların cinsi, etnik, ırksal ve kültürel çeşitliliklerinin tüm kurumsallaşmış yapılara yansıtılmasını öngören felsefi bir duruş veya hareket." "Eşitlik ve farklılık," çokkültürlülüğün ana sloganıdır. Ernest Gellner, kimlikleri ayrılma ya da asimilasyon dışında ele almamaktadır. "Ulusları insanlar yaratır; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür" "Bazen önceden var olan kültürleri alıp onları ulusa dönüştüren ulusçuluk, bazen de ulusları kendi icat eder ve çoğu kez de önceden var olan kültürleri ortadan kaldırır." ifadeleri Gellner'in dikkat çeken fikirleri arasındadır.

Demokrasi, farklılıkları 'çözmez'. Tam aksine, işleyen bir demokrasiden bahsetmek için, bu farklılıkların kurumsal ve siyasal anlamda tanınıyor olmalarını şart koşar. Kanada'daki Quebec'li, Britanya'daki İskoçlar, Belçika'daki Flamanlar veya İspanya'daki Katalanlar gibi ekonomik anlamda güvenliklerini sağlamış örnekler, cemaatçi yaklaşım tarafından, Ortodoks liberal görüşün, demokrasi ile farklılıklar arasında kurulmasını beklenmediği bu köprüye işaret eder. Taylor'ın kendi ifade ettiği 'derin çeşitlilik,' toplumsal bir ahenk eksikliğini değil, aksine işleyen bir toplumun birlikteliğini anlatması açısından önemlidir. Çeşitliliğe verilen bu önem, çokkültürlülük ile cemaatçiliğin üzerinde anlaştığı bir nokta olarak öne çıkarılmalıdır.

Farklılık taşıyan grupların tanınması ve bu gruplar için tasarlanacak yeni haklar konusunda hassasiyet taşısa da, çokkültürlülük, bu grupların kimler olabileceği hususunda ketum davranır. Örneğin; Kymlicka, ülkede bulunma sebeplerini 'gönüllü' olarak kabul ettiği, göçmen grupları ve misafir işçileri, yeni hak tasarımı

---

¹¹⁰ Nafiz Tok, "Kültürel Çoğulculuk Modeli: Müdahale Etmeme ve Ayrımcılık Yapmama", *Liberal Düşünce Dergisi*, 2005, Cilt: 10, Sayı: 38, 29-44, s. 35.

meselesinden uzak tutar. Ona göre, bir ülkeye yapılacak gönüllü göç, gönüllü bir asimilasyonu da o ülkenin kültürü içerisinde erimeyi ve kendilerine verilen bireysel haklar ile yetinmeyi de beraberinde getirmek durumundadır. Oysa göç yolunu kullanmadan bir ülkede yaşayıp, o ülkenin çoğunluğundan farklı herhangi bir özellikleri ile ayrılan yerli halklar veya kolonileştirilmiş kültürler ise, kendi toplumsal kültürlerini korumalarına yardımcı olacak, kurumsal, dilsel, dinsel, sosyal, siyasal, yönetsel, ekonomik hatta dinlenme ile ilgili ayrıcalıklardan yararlanmalıdır. Bu anlamda çokkültürlülüğün, gönüllü göçmenlik ile aynı kara parçasına tarihi bağlarla bağlı olmak arasında, gözlemlenebilir bir analiz düzeyi farklılığı kurduğunu belirtmek gerekir.¹¹¹

Çokkültürlülük siyasal bir politika olarak cumhuriyetçilikten farklıdır. Cumhuriyetçi anlayışta farklılıklara vurgu değil, farklılıklar üstü bir şekilde dil, din, ırk, cinsiyet farkı gözetmeden siyasal yurttaşı millî eğitim yoluyla yaratmak esastır. Bunun için vatana, devlete ve cumhuriyete birincil derecede sadakat gereklidir ki bu 'çeşitlilik üstü bütünlük' olarak ifade edilebilir. Çokkültürcülük anlayışı ise 'çeşitlilik içinde bütünlük' olarak ifade edilmektedir. Azınlık gruplarına kolektif hakların verilmesi onların bireysel özgürlükleri açısından önemlidir. Fakat bu durum ulusal bütünlüğe tehdit olarak da görülebilir. Bu noktada tek kültürlü bir toplum olma çabası içinde olan Fransa örneği verilebilir. Laik bir devlet olarak "Ortodoks cumhuriyetçi" ilkelere vurgu yapan kültürel milliyetçi Fransa'da, kültürel ve etnik farklılıkların tanınması meselesi daha geç bir süreçte 1980'lerle birlikte başlamış fakat geleneksel görüş içinde çokkültürlülük politikaları istenmemiştir. Bu nedenle bölgesel kültürel azınlıklar ve göçmenler için siyasal olarak Fransız ulusuna dahil olmak kültürel asimilasyonu zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla Fransız ulusallık anlayışı (özellikle kökleri Fransız devrimindedir) devlet merkezli ve asimilasyoncu iken Alman ulusallık anlayışı ise Volk (halk, millet) merkezli ve farklılıkçı olmuştur. Fransa'nın asimilasyoncu bir tarzda genişlemesi, merkezi devletin aygıt ve ağlarının (okul, ordu, idare, ulaşım, iletişim ağları vb.) çevreye giderek artan biçimde nüfuz etmesi sebebiyledir.¹¹²

Gerd Baumann, çokkültürlülüğü bir üçgen olarak ele alırken üçgenin ilk köşesinde modern devlet ya da Batılı ulus devlet olarak anılan devlet yer almaktadır. Dolayısıyla halkın yaşam şansını belirleyen seçkinler bu noktada yer alır. Bu güçler hangi farklılık yapısı üzerinden olursa olsun kimin azınlık olarak belirleneceğine karar

---

¹¹¹ Ongur, a.g.e., s. 65.

¹¹² Çötök, a.g.e., s. 12.

veren kesimdir. Ulus devlet bir tarafıyla rasyonel, diğ er tarafıyla romantiktir yani eyleminin temelinde duyguları yer alabilir. Ona göre devletin kuruluş u ve ulus devletin inş asının temelinde romantik bir etnisite görüşü söz konusudur. Diğ er taraftan ç okkültürlülüğ ün ikinci kesiş im noktası ise etnisitedir. Etnisite kültürel kimlik olarak ele alınır. Ç okkültürlülüğ ün üçüncü köş esinde ise din yer almaktadır. Din grup çatış malarının bir tercümesi olarak ç okkültürlülüğ e giden yolu tıkayabilir. Dolayısıyla dinlerin hoşgörü lü ortamda var olmaları ve bir çatış ma unsuru olmaması ç okkültürlülüğ ü mümkün kılan köş elerden biridir. Baumann'a göre oluşturulan üçgenin köş eleri ç okkültürlülük kavramının bozulmasını sağlayabilecek potansiyel tehlikeleri de açıklar niteliktedir. Ç okkültürlü bir toplumun ulus devletin eğitim endoktrinasyonu sonucu ayakta kalabildiğini varsaymaktadır.

Günümüzde Avrupa Birliğı üyesi ülkeleri bu tanımın içine oturttuğ umuzda zayıflayan Ulus devletlerin hayatta kalma refleksleri çerçevesinde göç ve entegrasyon, ekonomik kriz ve refah paylaşımı gibi bunalımlarla ç okkültürlü yapının ve ç okkültürcü devlet politikalarının yavaş yavaş terk edildiğini gözlemlenmektedir. Ş üpheş din ve gelenek Avrupa Birliğı özünde önemlidir. Fakat bu durumun kişisel hak ve özgürlükler bağ lamında maskelenmesi, sadece ve sadece Hristiyan ülkelerin birliğ e üye olabilmesi, aş ırı sağ ve ırkç ılığ ın ana akım haline gelmesi patolojik sonuçları beraberinde getirmesi beklenen geliş melerdir.¹¹³

Ç okkültürcülük kültürlerin ve kimliklerin kendilerini rahatça ifade ettikleri bir ortamda uygulanırken dahi bazı sorunlu durumlar içermektedir. Taylor'un örneğ inden yola çıkılırsa özellikle Quebec'teki haklar sözleşmesi uygulamasına göre hangi ebeveynin çocuklarını hangi dilin hakim olduğı okula gönderip göndermeme kararını belirleyen yasadır. Buna göre; Anglo-Sakson kökenliler çocuklarını İngilizce eğitim veren okula gönderebilmektedir. Eğer siz Türk kökenli Quebec'e yerleş miş bir Kanada göçmeniyseniz çocuğ unuzu İngilizce eğitim veren okula gönderemezsiniz, mecburen Fransızca eğitim veren okula göndermek zorunda kalırsınız. Yine sözleşme uyarınca tüm ticari sözleşmelerde kullanılacak dil de Fransızcadır. Bu durum ç okkültürcülüğ ün sıkıntılarında biridir. Bununla birlikte ç okkültürlü bir ortamda tanınma talebi içindeki bir grup kendi içindeki çoğ unluğ un iradesiyle toplu amaçlar benimser ve ç okkültürcülük adına içine doğ an herkese bu amaçların benimsenmesini dayatır. Bu, çocuğ unu istediğ in okula gönderememe örneğ i ile de betimlenmektedir. Dolayısıyla

---

¹¹³ Selçuk Erincik, "Kimlik ve Ç okkültürcülük Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, Cilt: 52, Sayı: 2, 219-241, s. 219-241, s. 228.

bu kısıtlama ve dayatma bir noktada başa dönme olarak da ifade edilebilir ve bir kısır döngüye işaret eder.¹¹⁴

2.1.2. Avrupa’da Çokkültürcülük ve Kimlik Politikaları

Çokkültürlülük uygulamalarının Avrupa’daki en yeni aktörü ise Avrupa Birliği (AB) olmuştur. Öncelikle belirtmek gerekir ki hem azınlıklar sorununun bir iç güvenlik meselesi olma anlayışının sorgulanmasına yeni başlanmış olması hem de AB’nin kendi içerisinde siyasal bir yön tutma sürecinin yirmi yıla dayandırılması nedeniyle, birlik üyelerinin azınlıklar ya da dışlanmış gruplar hakkında ortak bir politikası bulunmamaktadır. Üye ülkelerin bazıları azınlık gruplarına akraba devletler (kin states) perspektifinden yaklaşmış, birliğin aktif katılımını ve bu gruplara kolektif haklar tanınmasını talep etmektedirler. Haklar tanınmasını talep ediyor olsalar da (örneğin, İspanya, Almanya, İtalya, İngiltere); diğer bir üye grubu, azınlıklar meselesine bir iç mesele olarak yaklaşmış “ülkelerinin bütünlüğünü bozucu faaliyetleri engellemek” odaklı politikaların yanında yer almaktadırlar (örneğin, Yunanistan, Fransa, Belçika, Hollanda). Bu durum, birliğin Kurucu Antlaşmasında (1992) ya da sonrasında gelen Amsterdam (1997), Nice (2000) ve Lizbon (2007) gibi sözleşmelerde doğrudan bir ‘azınlık’ referansı yapılmamasına neden olmuştur.¹¹⁵

Çoğu Avrupa devleti kendilerini ulus-devlet olarak kavramsallaştırmaktadır ki burada devlet; baskın ulusun politik ifadesi olarak ele alınmaktadır. Bu fikir, kültür ve etnik kökenin değişmez olduğu görüşünü belirtmektedir. Bunlar homojen ve tek olarak görülmektedir. Kültür ve etnik kökenin varsayılan saflığı ve özgünlüğü, yabancıların işgallerinden korunmalıdır. Dolayısıyla çoğulculuk ancak (her zaman değil) ulusal veya etnik azınlığın ülkenin kurucu unsurlarından biri olduğunda, yani ülkenin yaratılış sürecinin bir parçası olduğunda ve ulusal anlatıya bir biçimde entegre olduğunda söz konusu olabilir. Bu durumlarda bile, baskın ulusal azınlıklar arasında bir çatışma potansiyeli yüksektir. Kültürlerin ve kimliklerin çoğulluğu, ulus devlet içinde daha fazla sorun demektir.¹¹⁶

Nitelikleri farklı olmakla birlikte Avrupa’da çeşitlilik olgusu en az üç kaynaktan beslenmektedir. İlk kaynak, geçmişi Avrupa’daki toplumların tarihi kadar eski olan ve

---

¹¹⁴ Çötök, a.g.e., s. 11.

¹¹⁵ Ongur, a.g.e., s. 65.

¹¹⁶ Anna Triandafyllidou, “Kültürel Çeşitlilik, Çoğul Milliyetçilik ve Avrupa Kimliği”, (Editör: Ayhan Kaya), *Farklılıkların Birlikteliği Türkiye ve Avrupa’da Birarada Yaşama Tartışmaları*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2014, 41-56, s. 43.

halen de önemli oranda varlığını devam ettiren yerli azınlıklardır. Çoğunlukla “ulusal azınlıklar” olarak adlandırılan bu grupların yansıttığı kültürel çeşitlilik, daha önce öz yönetimli ve belli bir toprak parçası üzerinde yoğunlaşmış kültürlerin geniş bir devlet çatısı altına sokulmasından doğmaktadır. Bu kültürler genel olarak kendilerini çoğunluk kültürü yanında ayrı toplumlar olarak korumak istemektedirler ve ayrı toplumlar olarak varlıklarını sürdürmelerini sağlamak üzere çeşitli özerklik ya da öz yönetim biçimleri talep etmektedirler. İspanya’da Basklar ve Katalanlar, Birleşik Krallık’ta Kuzey İrlandalılar, Hollanda’da Frizler, İskandinav ülkelerinde Laplar bu tip azınlıkların örneklerini oluştururlar. Eski Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın dağılması ve bu topraklar üzerinde yeni devletlerin kurulmasıyla bu tip azınlıklara yenileri eklenmiştir. Söz gelimi Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni cumhuriyetlerde Rus azınlıklar, Yugoslavya federasyonundan ayrılan cumhuriyetlerde Sırp azınlıklar, Litvanya’da Polonyalı azınlıklar, Azerbaycan’da Ermeni azınlıklar, Slovakya’da Macar azınlıklar ve Makedonya’da Arnavut azınlıklar bu şekilde ortaya çıkmışlardır.¹¹⁷

Azınlık haklarının ulus devlet içerisinde çeşitli politika ve anlaşmalarla tanınmasına rağmen bu konu tanımlanırken çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Gelişim sürdürebilir olsa da yeterli seviyede değildir. Ulusal azınlıklar, toplum içindeki ana etnik kimlikten ayrı olarak farklı etnisiteye mensup kişiler anlamına gelmektedir. Bu halleri ile bir cemaat ya da grubu temsil eden bireyler, kültürel dini ya da etnik olarak toplumun çoğunluğunu oluşturan yapıdan ayrılmaktadırlar. Aynı zamanda söz konusu olan ülkede göçmen konumunda olmayıp yerleşik olarak yaşayan kadim grup ya da cemaatlerdir. Bu azınlıklar, bugün Avrupa’ya sonradan göç eden mültecileri kapsamamaktadır. Şu an Avrupa’da sayıları yüz milyonu aşan yüzden fazla yerli ulusal azınlık bulunmaktadır.¹¹⁸

Avrupa Birliği içinde ikinci en önemli farklı popülasyonu göçmenler ya da göçmen soyundan gelenler oluşturmaktadır. Farklı ülkelerde farklı şekillerde tanımlanan bu göçmenler ülkelerin göçmenlere yaklaşımını da gösterir niteliktedir. Belçika, Almanya ve İsviçre’de “yabancılar” olarak tanımlanan göçmenler, Fransa’da “göçmen işçiler”, İsveç ve Hollanda’da “göçmenler”, İngiltere’de ise “ırksal azınlıklar” olarak tanımlanmaktadırlar. Bu tanımlamayı yapanın Hollandalı sosyolog Entzinger

---

¹¹⁷ Mehmet Anık, *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, Açılımkitap Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 56.

¹¹⁸ Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık-Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, (Çeviren: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 96.

oluşu ayrıca düşündürücüdür. Zira Avrupa'nın içinde olduğu çelişkili durumu yine bir Avrupa'nın ana hatları ile çizmesi gerçeğin ortaya çıkması ve aktarılması çerçevesinde önemlidir. Avrupa'nın içinde bulunduğu kavram karmaşası göçmenler ile birlik içindeki göç eden birlik üyesi ülke vatandaşları da birbirine karıştırmaktadır. Örneğin: Brexit tartışmalarının yapıldığı 2016 referandumunda İngiliz ayrılık taraftarlarının Polonya asıllı AB vatandaşlarına gösterdikleri şiddete varan tepkiler ile etnik ya da dini olarak farklı olan göçmenlere gösterilen tepkinin dozu birbirine yakınlaşmış durumdadır.¹¹⁹

Yabancıları nitelendirmede, tanımlamada kullanılan argümanların samimiyeti sorgulandığında ortaya çıkan sonuç; topluma entegre edilmek istenen birey ya da cemaatlerin tanımlanırken bile ayrımcılığa maruz kaldıkları şeklindedir. Entegrasyon politikalarının aslında bu birey ya da cemaatlerin var olan benliklerini kabul etmek yerine onları dönüştürme çabası içinde olduğu Avrupa'da çokça dile getirilmektedir. Dört milyondan fazla savaş mağduru Suriyeli vatandaşın yaşadığı Türkiye Cumhuriyeti'nde resmi görevli ya da vatandaşların bu insanlardan konu açıldığında sadece "Suriyeliler" ya da "Suriyeli göçmenler" şeklinde bahsetmektedir. Yine bir zamanlar sayıları yüz binlere varan Rumen işçiler için "Romenler" ve Ermenistan'dan gelen binlerce kaçak işçi için toplum sadece "Ermeniler" tanımlamasını yapmaktadır. Göçmenleri sadece "yabancılar" şeklinde yaftalamak marjinal grupların şiddet içeren insanlık dışı eylemler gerçekleştirmesini meşrulaştırmaktadır.¹²⁰

Yapılan istatistiklere göre Avrupa'da yaklaşık 21 milyon göçmen yaşamaktadır. Göç edenler en çok Almanya'da yaşamaktadır 7.343.591, Fransa 3.596.600, İngiltere 2.281.000, İsviçre 1.406.630 ve İtalya 1.116.394 göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Göç edenler yanlarına ailelerini de almak istediği için bu rakamlar yıllar geçtikçe artmaktadır. Bununla birlikte göçmen nüfusun doğurganlık oranı, göç edilen ülkedeki doğurganlık oranından daha yüksektir.¹²¹

Avrupa Birliği'nde çokkültürlü yapıyı zenginleştiren bir diğer göç türü de iç göçtür. Genişleme ve derinleşme politikaları ile AB içindeki iç göç oranı oldukça artmıştır. İç göçün rakamsal oranı dışarıdan gelen göçmenlerin oranından çok

---

¹¹⁹ Gökşen Akbaş ve Altan Apar, "Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme için Avrupa Stratejisi. T.C Başbakanlık Avrupa Birliği Sekreterliği Sosyal, Bölgesel ve Yenilikçi Politikalar Başkanlığı Bilgi Notu:", http://www.abgs.gov.tr/files/SBYPB/yayinlar/avrupa_2020_stratejisi.pdf, (Erişim Tarihi: 18.05.2017).

¹²⁰ Kymlicka, a.g.e., s. 98.

¹²¹ Kadir Canatan, "Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2009, Cilt: 2, Sayı: 6, 80-97, s. 81.

fazladır. 1999 yılında toplam göç içinde iç göç oranları yüzde 33,2 (İngiltere) ile yüzde 97,9 (Slovenya) arasında değişmektedir.¹²²

Demokrasi, ekonomik refah ve kişisel hoşgörü kendi başarılarına değerli olmalarına rağmen azınlıkların kendi kültür ve milliyetlerinin tanınması karşısında etkisizdirler. Kanada'daki Quebec bölgesi ya da Belçika'daki Flamanlar örneklerinde olduğu gibi azınlıkların haklarının tanınması, ülkelerin iç huzuru ve birlikteliği açısından oldukça önemlidir. Türkiye ve Doğu Avrupa'da bu konuda ilerleme kaydedebilecek düzeydeki ülkelerdir. Etnik ve ulusal kimliklerin ciddiyetini görmeme, inkar etme ya da bu etnik-ulusal topluluğun homojenleştirilmesi kanlı sonuçlar veren tarihsel süreçler içinde yer almaktadır. Göç, II. Dünya Savaşı sonrası Almanya, İngiltere ve Fransa'nın gündemini uzunca bir zaman işgal etmiştir. Sömürge ülkelerden gelen, geldiği ülkenin dilini bilen ve kültürüne aşına olan birçok insan Avrupa'da yaşamaya başlamıştır. Avrupa'da refah seviyesinin artışı Avrupa'da yaşayan yerli halkın mesafeli durduğu iş kolları için 'konuk işçi' kavramını doğurmuştur. İlk başlarda bu işçiler geçici olarak Avrupa'da yaşayacağı sanılan topluluklardı. Bugün ise Almanya örneğinde olduğu gibi Avrupa'nın önemli azınlıklarını oluşturmaktadırlar.¹²³

2008 yılından günümüze ekonomik krizin Avrupa'da çokkültürcülük politikasını derinden etkilediği gözlemlenmiştir. Kriz kendi başına refah paylaşımı ötesinde gerçekleşen bir değişimle göç, işsizlik ve sağın yükseldiği problemlerle gelişen, Avrupa Birliği projesini tehdit eden yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşümün sonucunda çığ gibi büyüyen kitleler, popülist siyasetin etkisi ile ırkçı söylemleri dile getiren politikacılara yem olmuştur. Küresel krizde bilimsel manada hiçbir etkisi ya da yan etkisi olmamasına rağmen göçmenler, ulusal azınlıklar ve birlik içinde hareket eden başka ülke işçileri kimi zaman da farklı dine mensup bireyler insanlık dışı eylemlerle karşılaşmıştır.¹²⁴

Batı Avrupa'nın çokkültürlüleşme serüveninde ilk basamağı azınlık gruplarının tanınması almıştır. Helsinki Nihai Senedi'nin azınlıkları bir güvenlik söz eyleminden çıkartma amacı tam olarak gerçekleşmemiş olsa bile; 1990'lar, en azından Batı

---

¹²² Canatan, a.g.e., s. 81.

¹²³ Selçuk Erincik, "Kimlik ve Çokkültürcülük Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, Cilt: 52, Sayı: 2, 219-241, s. 232.

¹²⁴ Fatih Yılmaz ve Seval Altun Yılmaz, "Çokkültürlülük Projesi: E-Twinning Uygulamalarına İlişkin Öğrenci Görüşleri", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, Cilt: 4, Sayı: 8, 1-15, s. 8.

Avrupa için vatandaşlık kavramına azınlıkların da dahil olması süreci anlamına gelmiştir. Bir başka deyişle, Batı Avrupalı ülkelerde halk tanımı, yalnızca etnik, dini, dilsel ya da tarihi bir bağı, ya da bir milleti, tarif etmekten çok, o ülkeler içerisinde yaşayan insanların tümünü işaret etmeye başlamıştır. Avrupalılaştırma adı verilen sürece dahil olarak, azınlıklar üzerinde yürütülecek politikalar, 'tanınma' kavramı, vatandaşlık ve Avrupa bütünleşmesi üst başlıklarında toplanmıştır. Bunun için atılan ilk adım, o zamanki adıyla, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı'ndan (AGİK) gelir.¹²⁵

Viyana Konferansı (1989), Yeni bir Avrupa İçin Paris Şartı (1990) gibi belgelerle birlikte; Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı'nca (AGİT) atanacak bir Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği (1992) fikri, başta ayrımcılık karşıtlığı olmak üzere, azınlıklara yapılan kötü muamelenin Avrupa genelinde yasaklanmasını öngörmüştür. AGİT'in çokkültürcü atılımlarını, Avrupa Konseyi'nin daha önce sözü edilen Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı (1992) ve Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme (1995) belgeleri izler. Avrupa Konseyi belgelerini öncüllerinden ayıran en önemli fark ise, Konsey'in bu belgelerini imzalayan üye ülkeleri, azınlık gruplarına karşı davranışlarından sorumlu tutabiliyor oluşudur. Ayrıca, Konsey belgelerinin hukuki bağlamı incelenirse fark edilebileceği gibi, azınlık gruplarının korunması, bu belgeleri imzalayan ülkelere demokratik güvenliğin ön şartlarından biri olarak kabul edilmektedir. Grupların dilsel, dinsel, kültürel, yönetsel ve etnik farklılıklarının devamının sağlanması da, devletlere düşen birer görev olarak atfedilmiştir. Bu yorumlardan da anlaşılacağı gibi, Kymlicka'nın kuramsallaştırdığı çokkültürlü yurttaşlık, Batı Avrupalı kurumlarca pratiğe dökülmeye çalışılmış; çokkültürlülük Avrupa sahnesine ilk olarak kurumsal ve hukuksal bir girizgah yapmıştır.¹²⁶

AB üyesi devletlerin çoğunun kendi içlerinde azınlık hakları konusunda oluşturulan kanunları bulunmaktadır. Bu kanunlar aynı zamanda Avrupa Birliği müktesebatında yer alan kural ve kanunlarla uyumlu olmak zorundadır. Batı Avrupalı ülkelerin çoğunluğu, AB-15 ülkeleri olarak adlandırılmaktadır. 2004 yılındaki Doğu ve Orta Avrupa genişlemesinden önce birliğe üye olmuş bu ülkelerin çoğunluğu, bugün azınlıkları ilgilendiren dört büyük uluslararası antlaşmaya (Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı ve Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme'ye)

---

¹²⁵ Canatan, a.g.e., s. 83.

¹²⁶ Melda Sur, "Paris Şartı'nda İnsan Hakları", *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 2007, 299-305, s. 301.

imzacı konumundadırlar. Batı Avrupalı devletlerin dışında, AB üyeliği pazarlık sürecinin etkin bir maddesi olarak kendilerine dayatılan bu antlaşmalara imzacı olma şartı nedeniyle, eski Komünist blok üyeleri de bu antlaşmalardaki azınlık şartlarını kabul etmiş durumdadırlar.¹²⁷

Tüm Avrupa genelinde, bu bilgiler ışığında, 1945 sonrası gelişen insan hakları rejiminin 1970'lerden itibaren uzantısı konumunda gözükken çokkültürlü azınlık haklarının yeşermekte olduğu ve özellikle de AB üyeleri ve aday ülkelerinde, her türlü ayrımcılık karşıtlığı temelinde oluşturulan, azınlık hakları ve korunması anlayışının hukuki varlığından söz etmenin mümkün olduğu iddia edilebilir. Bu hukuki varlığın günümüze yansıyan betimleyici hali ise Avrupa'nın siyasal tercihlerinin yanı sıra hukuk bağlamında da çokkültürlü, kişisel hak ve özgürlüklere saygılı yapısının git gide erozyona uğradığı şeklindedir. Nitekim Avrupa Adalet Divanı'nın aldığı "işverenler çalışanların dini sembol niteliğinde kıyafet giymelerine yasak getirebilir" şeklindeki şaşkınlık yaratan kararı aslında kültür ve dinlere gösterilmesi gereken asgari saygının Avrupa Hukuku tarafından ne şekilde ele alındığı konusunda referans niteliğindedir.¹²⁸

Üzerinde düşünülmesi gereken ana husus AB'nin belirlediği çokkültürlülük kriterlerine hangi azınlıkların sahip olduğu ve bu azınlıkların ortak kültür, dil, tarih birliğine dayanan birlikte yaşama isteminin ölçüsüdür. Elbette bu ölçütü belirli şartlar altında değerlendiren devlet ilişkilerdeki en önemli aktördür. Kabul edilmelidir ki, çokkültürlülüğün getirdiği bu tanım son derece öznedir ve bu tanıma yapan özne de, ister istemez, o tanıma uyan gruplara belirli hakları sağlayacak olan devletin bizzat kendisi olmak durumundadır.. II. Dünya Savaşı sonrasında "ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı" mevcut konu ile benzerlik göstermektedir. Ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı (self determination) konusundaki son söz devletlere bırakılmıştır.¹²⁹

Devlet eliyle yürütülen çokkültürlülükten, Batı Avrupalı devletlerin kendi aralarında ortak kabul edebilecekleri bir azınlık politikasına sahip olamamaları durumu çıkar. Örneğin, Batı Avrupa devletlerinden İspanya, İtalya ve İsveç gibi ülkeler, farklı gruplara haklar tanımak konusunda daha cömert olsalar da; Yunanistan

---

¹²⁷ Kamuran Reçber ve Çiğdem Aydın, "Avrupa Birliği'nde Üye Devletler Tarafından İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Durumunda Öngörülen Yaptırımlar", *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 2009, 89-115, s. 96.

¹²⁸ Ali Şafak Balı, *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet, Öteki ile Barış İçinde Yaşamak*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001, s. 56.

¹²⁹ Ongur, a.g.e., s. 72.

ve Fransa'da azınlık haklarından söz dahi edilmez. Yunanistan'ın sadece Türkiye ile değil birçok komşusu ile ilgili gerek toprak gerekse azınlıklar konusunda problemleri bulunmaktadır. Belçika ve Hollanda kendi farklı çokkültürlü, çok dilli yapılarını bozmamak için Avrupa ile kurallarını uyumlaştırmaktan itinayla kaçınırlar. Zaten hemen hemen türdeş milletlere sahip olan Finlandiya, Portekiz ve Lüksemburg gibi ülkelerde azınlık hakları tartışmaları önemli bir iç politika gündemi yaratmaz. Avusturya ve Almanya gibi federal devletler ise, Avustralya veya Kanada'dakilere benzeyen politikaları yerleşik azınlıklarına uygulamaktadırlar.¹³⁰

Avrupa'da yükselen muhafazakar algıdan etkilenen en önemli cemaat ya da din grubunu bugün Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu etki kedisini nefret suçu ve yabancı düşmanlığı ekseninde gösterse de "Avrupa değerleri"ni sarstığı ve yakın zamanda bu değerlerin yok olacağı ile ilgili endişeler mevcuttur. İkinci Dünya savaşı sonrası gelişen göç dalgaları ile birçok Müslüman yabancı işçi statüsü ile Avrupa'da yeni bir yaşam kurmuştur. Bu göçmenlerin var olan kültür ve yaşantıları ile Avrupa kültürlerine yaptıkları katkı da yadsınamaz bir gerçektir. Huntington'ın medeniyetler çatışması tezinden sonra, medeniyetin beşiği olarak kabul edilen Avrupa'da, Müslümanlar bu büyük ve üstün medeniyete uyum sağlayamayan kitleler olarak görülmektedir. Avrupa siyasetinden ve medyasında Doğu ve özellikle İslam dünyası hakkında ciddi ön yargılar ve ötekileştirme çabaları yüzyıllardır sürmektedir. Batı dünyası; bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal ve siyasal bakımlardan medeni ya da uygar olanı temsil ederken, Doğu; geri kalan veya barbar olan ile özdeşleştirilmektedir.¹³¹

Avrupa çokkültürlülüğü, tıpkı çokkültürlülük kuramının öngördüğü gibi, Müslümanları ayrı bir azınlık grubu olarak kabul etmez. Onlara uygun sıfat, göçmenler, misafir işçiler ve mülteciler gibi alanlarda aranır. Yukarıda bahsedildiği gibi, Avrupa çokkültürlülüğü, 'gönüllü' göç eden bu gruplara, temel insan haklarından öteye bir şey sunmadığı gibi, mesele Müslüman gruplara geldiğinde, temel insan haklarının sağlanması dahi sorunlu hale gelmektedir. İşsizlik oranları, düşük eğitim seviyeleri, sağlıksız yaşam koşulları, fakirlik gibi konularda ciddi mağduriyetler yaşayan göçmenlerin dilsel, dinsel, kültürel farklılıklarını özgürce görünür kılabilecek

---

¹³⁰ İsa Kösen ve Taşkın Deniz, "Avrupa'da Çokkültürlülüğün Çöküşü ve Milliyetçiliğin Artması", **Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi**, Başkent Öğretmenevi, Ankara, 21-23 Mayıs 2015, s. 6.

¹³¹ Hilal Barın, İslamofobi Bir Irkçılık Çeşidi ve Nefret Suçu, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 74 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

sosyal kurumların yetersizliği göçmenlerin sorunlarından öte bu sorunlara geliştirilen politikaları gözler önüne sermektedir.¹³²

Fransa, Almanya, Büyük Britanya, İsveç, Danimarka ve Hollanda gibi gelişmiş ülkelerde dahi, Avrupalı Müslümanların ciddi bir ayrımcılığa maruz bırakıldıklarını göstermektedir. Adına ister 'İslamofobi', ister 'yabancı düşmanlığı', isterse de 'ırkçılık' denilsin, yapılan bu ayrımcılık, yalnızca sosyal alanda kalmayıp politik alana da taşınmıştır. Türkiye'nin AB üyeliği tartışmalarında öne çıkan 'Müslüman kimliği' gibi konular, benzer bir tutumun sonucu olarak kabul edilebilir. Hollanda'da Geert Wilders'in Özgürlük Partisi'nin ve İsveç'te Jimmie Akesson'un İsveç Demokratları Partisi'nin, açıkça İslam-karşıtı söylemleri ile yürüttükleri propagandaların ardından yükselişe geçen oylarının da, çokkültürlü Avrupa söyleminin Müslümanlar için çok da geçerli olmadığına örnekleri olarak sunulabilir.¹³³

'Öteki', çoğulculuğu yok eden, kültürleri bir potada eritip tarihin kültürel zenginliğinin hoyratça harcanmasına zemin hazırlayan uygulamaları sadece kar ve güç adına dünyaya pazarlayan, demokrasi ve insan haklarını bütün dünyanın gözleri önünde hiçe sayan zihniyetlerin temsilcisi olarak tanımlanmalıdır. Bugüne kadar Avrupa ontolojik gerçekliğini öteki olanı referans alarak gerçekleştirmiştir. Diğer bir deyişle öteki ile var olabilmıştır. Ünu oryantalist Edward Said konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır; "Avrupa kendini pozitif olarak yorumlamak için dönem dönem çeşitli biçimlerde Doğu'yu ve daha sonra İslam'ı kapsayan 'öteki'ni yarattı ve kendi beyazının karşısına karanlık bir Doğu manzarası çizdi. Bu 'öteki' bazen çocuk, ilkel, gelişmemiş, hain, tembel ve ilgisiz; bazen de putperest, kafir, iblis, boş inanç sahibi, cahil anlamında kullanıldı. Avrupa'da yeni doğan bebekler bu inançlarla büyütüldü, eğitildi. Simdi sorgulanması gereken asıl konu Avrupa'nın bu 'öteki' bağına bağlıdır."¹³⁴

Görüldüğü gibi Avrupalı entelektüellere göre de sorun aslında yeni değildir. Kronik hal almış sorun sadece belirli kriz dönemlerinde tekrar nüksetmektedir. Josep Fontana'nın Avrupa'nın yeniden yorumlanması adlı eserinde genişçe yer aldığı şekli ile Avrupa'nın yüzyıllar öncesinden gelen barbar ve aşağı olarak nitelendirdiği kültürleri kendi saf kültürüne karıştırmak istememesi konunun ana temasını

---

¹³² Gerd Baumann, **Çokkültürcülük Bimecesi, Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek**, (Çeviren: Işıl Demirakın), Dost Kitabevi, Ankara, 2006, s. 58.

¹³³ Şafak, a.g.e., s. 96.

¹³⁴ Şermin Tekinalp, "Küreselleşme Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük", **Journal of İstanbul Kültür University**, 2005, Sayı: 1, 75-87, s. 83.

oluşturmaktadır. Josep Fontana, Avrupa içindeki mevcut korkuyu geçmişten gelen yok olma, var olan kültür ve medeniyet tasavvurunun elden kaybedilmesi ile açıklar. AB düşüncesi, ideali üzerinde çalışan entelektüeller, Avrupa merkezçiliği (eurocentrism), muhafazakarlığı, milliyetçiliği ve kimi zaman da ırkçılığı konusunda ele aldıkları eserlerinde durumun iç açıcı olmadığı hususunda hem fikirdirler. Avrupa'da yer alan ana akım medyanın elindeki gücü çokkültürlülük politikalarına uygun kullandığı şüphelidir. Özellikle Afrikalı, Müslüman ya da Asyalı göçmenler konusunda medya çözümün değil sorunun tarafındadır.¹³⁵

2.1.3. Avrupa Sosyal Araştırması Veri Analizi

Avrupa toplumlarının çokkültürlülük düzeylerini ölçmek için Avrupa Sosyal Araştırması'nın (The European Social Survey, the ESS) verileri kullanılmıştır. Avrupa Sosyal Araştırması, Avrupa içindeki toplumsal tutumlar araştırmasıdır. ESS, 30'dan fazla ülkeyi kapsayan iki yılda bir yapılan çok uluslu bir ankettir. Anket, her biri yaklaşık 120 madde içeren iki ana bölümden oluşur. Medya kullanımı dahil tüm sosyal çeşitlilik ve değişimin izlenmesi, toplumsal güven, siyasal katılım ve siyasete ilgi, sosyo-politik, siyasal ve toplumsal yönelimler, ulusal, etnik ve dini bağlar gibi geniş bir alanı kapsamaktadır. Söz konusu çalışmada Avrupa Birliği vatandaşlarına çokkültürlü toplum idealini ilgilendiren sorular sorulmuştur. Avrupa Birliği normalerinin göç, göçmen, kültür, din ve dil konularındaki çokkültürlülük seviyesi hesaplanmak istenmiştir. Soruların ve sorulara verilen cevapların çeşitliliği hedeflenen bilgiye daha rahat ulaşılmasını amaçlamaktadır. Araştırmada toplam 21 Avrupa ülkesi bulunmaktadır.¹³⁶

2.1.4. Çokkültürlü Topluma Karşı Gelişen Refleksler

2.1.4.1. Etnik Çeşitlilik

Avrupa Birliği içinde çokkültürlü toplumsal değerlerin güçlendirilmesi en çok etnik çeşitlilik alanında göze çarpmaktadır. Avrupa Sosyal Araştırması'nda katılımcılara ülkelerinde yaşayan farklı etnik kökene mensup bireylere bakış açılarını saptayacak sorular sorulmuştur. Soruların önemli kısmı etnik çeşitlilik hakkında cevaplar ararken sonraki sorular ankete katılan bireylerin görüşlerini içermektedir. Bu görüşlerin incelenmesi ve analiz edilmesi ile Avrupa'da yaşayan vatandaşların oluşturduğu çokkültürlülük haritası ortaya çıkmaktadır. Katılımcılara sorulan

---

¹³⁵ Josep Fontana, *Çarpıtılmış Geçmişe Ayna Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması*, (Çeviri: Nurettin Elhüseyni), Literatür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13.

¹³⁶ Tekinalp, a.g.e., s. 84.

lkelerinin içerisinde etnik azınlık isteyip istememeleri ile ilgili soru homojen toplum yanlıları ile çokkültürcüler arasındaki ayrımı göstermesi bakımından önemlidir. Diğer sorularla birlikte etnik azınlıkların toplum içindeki varlığından memnun olup olunmaması ile ilgili yaklaşımların tümü anketin yapıldığı ülkelerdeki alınan örneklerin toplumun tümüne oranı ile önemli bilgiler vermektedir. İlgili tabloların da yer aldığı Kadir Canatan tarafından hazırlanan makale 2002-2003 yılları arasından yapılan "Avrupa Sosyal Araştırması" nın veri tabanına dayandırılarak hazırlanmıştır. Aynı makale 2009 yılında Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi tarafından yayımlanmıştır.

Tablo-1 Ülkelere Göre İdeal Etnik Kompozisyon Hakkındaki Tutumlar¹³⁷

ÜLKELER	Etnik (Azınlık) Grupların Toplumdaki Varlığı Açısından Aşağıdaki Seçeneklerden Hangisini İdeal Buluyorsunuz?		
	(I) Hemen hemen hiç etnik azınlık grup olmamalı (%)	(II) Biraz etnik azınlık grup olmalı (%)	(III) Çok etnik azınlık grup olmalı/ Hiç fark etmez (%)
1. Avusturya	34,1	35,3	30,6
2. Belçika	41,5	31,8	20,4
3. İsviçre	17	46,3	36,7
4. Çek Cumhuriyeti	37,6	30,5	31,8
5. Almanya	23,8	49,5	26,7
6. Danimarka	37,4	34,5	28,1
7. İspanya	33,2	27,3	39,5
8. Finlandiya	31,4	30	38,6
9. Fransa	23,3	27,6	49,1
10. İngiltere	25,6	39,7	34,7
11. Yunanistan	44,5	45	10,5
12. Macaristan	69,2	28,8	2
13. İrlanda	34	31,5	34,5
14. İtalya	27,6	22,6	49,7
15. Lüksemburg	25,1	24,9	50
16. Hollanda	31,6	53,8	14,6
17. Norveç	23,2	39,8	37
18. Polonya	32,9	13,6	53,5
19. Portekiz	36,5	24,7	38,8
20. İsveç	20,4	41,7	37,9
21. Slovenya	34,6	28,7	36,6

Avrupa'da etnik manada farklılıklara gösterilen tavrı gösteren tablo 1 deki verileri okuduğumuzda toplum içinde hiç etnik azınlık istemeyen kitlenin çokluğu göze çarpmaktadır. %20 ile %70 arasında değişen bu oran Avrupa içerisinde aşırı sağa,

¹³⁷ Jose Garcia Montalyo, "Ethnic Diversity and Economic Development", *Journal of Development Economics*, 2005, No: 76, 293-323, p. 304.

marjinal gruplara en yakın olan gruptur. Irkçılık ve yabancı düşmanlığı konusunda en fazla potansiyel içeren grup etnik çeşitlilik bağlamında toleranssız olan gruptur. Diğer bir taraftan homojen etnik yapıya sahip olduğunu düşünen toplumlarda azınlıkların dahi homojen kültürü savunduğu göze çarpmaktadır. Yunanistan ve Macaristan gibi ülkelerin azınlık hakları konusunda oldukça kötü bir devlet tecrübesine sahip olmaları toplumun bu yönde refleks göstermesini sağlamaktadır.

2.1.4.2. Kültürel Çeşitlilik

Kültürel çeşitlilik çokkültürlü toplumun olmazsa olmazlarından olan bir kavramdır. Ankette kültürel çeşitliliğin varlığı, geleneklerin ve adetlerin paylaşılması ile ilgili soru ankete katılanların diğer kültürlerle olan saygılı tutumlarını saptamaktadır. Bu bilgiler ışığında aşağıdaki tablo (Tablo 2) ortaya çıkmıştır. Soruya olumlu cevap veren ilk grup, kültürel manada toplumun homojen yapıda olması gerektiğini savunmuştur. Ankete cevap veren ikinci grup çokkültürlü bir toplumdan yana olduğunu ifade etmiştir. Son olarak üçüncü grup çokkültürlülük konusunda tarafsız kalmayı yeğlemiştir.¹³⁸

---

¹³⁸ Ahmet Kerim Gültekin, "Kültürel Kimliklerin Çeşitliliği Bağlamında Özgün Bir Örnek: "Şavak Aşireti", *Gazi Üniversitesi Dergisi*, 2011, Sayı: 26, 130-156, ss. 131-132.

Tablo-2 Ülkelere Göre Kültürel Yapı Hakkındaki Tutumların Dağılımı¹³⁹

	Bir Ülkede Hemen Hemen Herkesin Ortak Adetler ve Gelenekler Paylaşması (Daha) İyi Bir Şeydir!		
Ülkeler	(I) (Kuvvetle) Hemfikirim (%)	(II) (Kuvvetle) Hemfikir değilim (%)	(III) Ne hemfikirim ne de değilim (%)
1. Avusturya	40,4	33,7	25,9
2. Belçika	54,1	27,5	18,4
3. İsviçre	35,2	42,5	22,3
4. Çek Cumhuriyeti	70,5	11,7	17,8
5. Almanya	39,4	31,6	29
6. Danimarka	46,3	36,5	17,2
7. İspanya	59,5	17,9	22,6
8. Finlandiya	54,3	27,9	17,8
9. Fransa	54,1	28,4	17,5
10. İngiltere	45,6	36	18,4
11. Yunanistan	83,4	6	10,6
12. Macaristan	57,3	18,1	24,6
13. İrlanda	43,7	36,7	19,7
14. İtalya	51	22,4	26,6
15. Lüksemburg	43	37,8	19,1
16. Hollanda	43,5	37,4	19,1
17. Norveç	42,6	33,6	23,8
18. Polonya	70,3	14,3	15,4
19. Portekiz	70,3	12,3	17,4
20. İsveç	36,5	32,9	30,5
21. Slovenya	67,8	13,1	19,1

¹³⁹ Suavi Aydın, *Kimlik Sorunu, Ulusalılık ve "Türk Kimliği"*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998, s. 58.

Tablo 2'deki verileri analiz ettiğimizde Avrupa'da İsviçre hariç hiçbir ülkede çokkültürlülüğü savunanların oranı yüksek değildir. Hemen hemen her Avrupa ülkesi kültürel manada homojen bir yapıyı savunmaktadır. Bu görüşlerde Avrupa Birliği içinde yer alan entegrasyon politikalarının da önemli bir katkısı olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda ekonomik kriz ve mevcut "baskın" kültürün yitirme korkusu da kültürel çeşitliliğin savunulması bağlamında etkilidir. Ortalama olarak bakıldığında, "çokkültürcüler" toplumun üçte birine (% 26,5) bile ulaşmamaktadır. Bir önceki tablo ile birlikte düşünüldüğünde, buradan etnik çeşitliliğe taraftar olan ülke ve toplumların aynı zamanda kültürel çeşitliliğe de açık oldukları sonucu çıkarılamaz. Ülkelerinde farklı etnik grupların bulunmasını olumlu karşılayanlar, bununla aynı zamanda farklı kültürlere açık olduklarını da beyan etmiş olmuyorlar. Bu sebeple kavramsal olarak "çokkültürlü toplum" taraftarlığı ile "çoketnisiteli toplum" taraftarlığı arasında bir fark gözetmek yerinde bir yaklaşımdır. Bu kavramsallaştırma çerçevesinde elde ettiğimiz ilk sonuç, Avrupa toplumlarının tutumu çokkültürlü toplum yönünde değildir.

2.1.4.3. Dinsel Çeşitlilik

Her ne kadar Avrupa'da dinsel çeşitlilik düşüncesinin kültürel ve etnik çeşitlilik karşısında daha olumlu sonuçlar verdiği gözlemlense de kararsız olanların düşünceleri olumlu ve olumsuz düşünenlere paylaştırıldığında Avrupa'nın dinsel çeşitlilik konusunda da hoşgörüsünün oldukça düşük oranlarda kaldığı düşünülmektedir. Sonuçta kriz ortamlarında popülist politikalara eğilim kaçınılmaz olacağından bu dönemlerde kararsız olan bireylerin oranları ciddi anlamda dinsel manada hoşgörüsüzlüğe kayacaktır. Ayrıca Almanya gibi Avrupa Birliği'nin lokomotifi olan ve önemli oranda Müslüman vatandaşa sahip bir ülkede dinsel çeşitliliğe karşı olanların oranı oldukça düşündürücüdür.¹⁴⁰

---

¹⁴⁰ Mehmet Şükrü Özkan, "Dini Çeşitlilik Karşısında Hıristiyan Düşünürlerin Cevapları ve Tipoloji Problemi", *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, Cilt: 7, Sayı: 14, 81-113, s. 83.

Tablo-3 Ülkelere Göre Dinsel Çeşitlilik Karısındaki Tutumların Dağılımı¹⁴¹

Ülkeler	Bir Ülkede Dinsel Çeşitliliğin Olması (Daha) İyi Bir Şeydir!		
	(I) (Kuvvetle) Hemfikirim (%)	(I) (Kuvvetle) Hemfikir değilim (%)	(III) Ne hemfikirim Ne de değilim (%)
1. Avusturya	33,9	35,1	31
2. Belçika	48	27,7	24,2
3. İsviçre	50,3	24	25,8
4. Çek Cumhuriyeti	30,5	38,5	30,9
5. Almanya	34,2	39,8	35
6. Danimarka	38,4	39,4	22,2
7. İspanya	34,7	24,2	41,1
8. Finlandiya	40,2	29,1	30,8
9. Fransa	66,6	14,9	18,5
10. İngiltere	51,2	20,5	28,3
11. Yunanistan	16,2	61,7	22,1
12. Macaristan	41,8	21,3	36,9
13. İrlanda	57,9	18	24,1
14. İtalya	27	35,4	37,6
15. Lüksemburg	43,9	31,5	24,6
16. Hollanda	54,7	19,9	25,5
17. Norveç	14,9	55,5	29,6
18. Polonya	21,4	51,9	26,7
19. Portekiz	22,7	47,4	29,9
20. İsveç	35,2	31,9	32,9
21. Slovenya	24,8	41,4	33,8

¹⁴¹ Rahim Acar, *Dini Çoğulculuk İdealler ve Gerçekler*, Elis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 65.

2.1.4.4. Dilsel Çeşitlilik

Avrupa Birliği içinde dilsel çeşitlilik vatandaşların ciddi şekilde karşı çıktığı bir durumdur. Neredeyse tüm ülkeler ulus devletin baskın etnik kimliğinin dilinin konuşulmasını savunmaktadır. İsviçre gibi birçok resmi dile sahip bir ülkede dahi dilsel çeşitliliğe onay verenlerin oranı %6'larda seyretmektedir. Oysaki çokkültürlülüğün olmazsa olmazlarından biri olan bireylerin ana dillerinde kamusal hizmetleri almaları düşüncesi etnik çeşitlilik ile birlikte Avrupa Birliği'nde vatandaşlar nezdinde çokkültürcü bir ruh olmadığını kanıtlar niteliktedir.¹⁴²

---

¹⁴² Özlem Kılıç Ekici, "Dillerin Çeşitliliği", *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 2012, 46-51, s. 48.

Tablo-4 Ülkelere Göre Dilsel Çeşitlilik Karısındaki Tutumların Dağılımı

	Bir Ülkede Hemen Hemen Herkesin Tek Ortak Dili Konuşması (Daha) İyi Bir Şeydir!		
Ülkeler	(I) (Kuvvetle) Hemfikirim (%)	(II) (Kuvvetle) Hemfikir değilim (%)	(III) Ne hemfikirim Ne de değilim (%)
1. Avusturya	85,1	4,5	10,4
2. Belçika	92,4	3,2	4,4
3. İsviçre	86,9	6,2	7
4. Çek Cumhuriyeti	91	2,8	6,3
5. Almanya	95	1,5	3,5
6. Danimarka	97,2	1,8	0,9
7. İspanya	82,2	5,1	12,7
8. Finlandiya	94,7	2,2	3,2
9. Fransa	97,2	1,0	1,8
10. İngiltere	94,8	1,6	3,7
11. Yunanistan	91,9	2,1	6
12. Macaristan	94,6	0,8	4,5
13. İrlanda	93	2,6	4,4
14. İtalya	85,2	3,7	11
15. Lüksemburg	93,7	3,3	3
16. Hollanda	96,5	1,9	1,7
17. Norveç	97,4	1	1,6
18. Polonya	89,1	4,1	6,8
19. Portekiz	90,8	1,7	7,5
20. İsveç	95,2	0,8	4
21. Slovenya	92,8	1,9	5,3

2.1.4.4. Eğitimde Çeşitlilik

Eğitimde çeşitlilik bir toplumun içinde yer alan kültürlerin kendi adet, gelenek, din, dil ve etnik özelliklerinin devamını sağlayabilmeleri için gerekli olan ön şarttır. Yapılan ankette Avrupa Birliği ülkelerinin vatandaşları önemli oranda azınlıkların kendi eğitim kurumlarını oluşturmalarına karşı çıkmıştır.

Tablo-5 Eğitimde Azınlıkların Kurumsallaşmasına Verilen Destek

Ülkeler	Talep Etmeler Halinde Göçmen Toplulukların Ayrı Okul Kurmalarına İzin Verilmelidir!		
	(I) (Kuvvetle) hemfikirim (%)	(II) (Kuvvetle) hemfikir değilim (%)	(III) Ne hemfikirim ne de değilim (%)
1. Avusturya	28,5	51,3	20,2
2. Belçika	21,7	65,8	12,5
3. İsviçre	23,3	64,9	11,7
4. Çek Cumhuriyeti	40,3	35,9	23,9
5. Almanya	17,4	71	11,5
6. Danimarka	15,7	77,6	6,7
7. İspanya	27,3	46,9	25,8
8. Finlandiya	21,7	60	17,8
9. Fransa	37,2	50,1	12,7
10. İngiltere	28,5	58,3	13,2
11. Yunanistan	60,6	21	18,3
12. Macaristan	36,1	37,6	26,4
13. İrlanda	46,4	36,2	17,3
14. İtalya	25,3	55,4	19,3
15. Lüksemburg	11	81,6	7,4
16. Hollanda	12,1	76,9	10,9
17. Norveç	21,9	62,3	15,9
18. Polonya	70,4	14,1	15,5
19. Portekiz	56	25	19
20. İsveç	18,5	57,1	24,4
21. Slovenya	33,5	44,8	21,7

2.1.5. Çokkültürlülük, Çokkültürcülük Farkı

Çokkültürcülük, bir tek devlet bağlamında yaşayan farklı kültürlerin ya da kültürel grupların varlığına işaret eder. Başka ülkelerde bu terim, etnik ve kültürel farklılıkları dile getirmek üzere kullanılır. Bu anlamında çokkültürcülük, geçmişten farklı yeni bir durumu tasvir etmektedir. Oysa bir ideoloji ve normatif bir felsefe olarak çokkültürcülük, Kanada, Avustralya ve Amerika gibi ülkelerde kültürel çeşitliliğin olumlu karşılanmasını ve yüceltilmesini ifade etmektedir. Çokkültürcüler, tersi anlamda farklı grupların asimilasyonuna ve toplumun homojenleştirilmesine karşıdırlar. Kavramın farklı kullanımlarını ayırt etmek için Türkçe’de, etnik ve kültürel farklılıkları ifade etmek üzere “çokkültürlülük”, çokkültürlü toplumu ve farklılıkları olumlu ve istenilir gören ideolojik ve normatif tavrı ise “çokkültürcülük” olarak karşılamak mümkündür. İlkinde kavram, sadece “olanı” anlatmak üzere tanımlayıcı, ikincisinde ise “olması gereken”i ifade eden normatif bir anlam içermektedir.¹⁴³

Çokkültürcülük farklı etnik kimliklerin kendi farklılıklarını yaşatmalarına izin veren politikalar olduğu gibi bu proje aynı zamanda azınlıkları siyasal alandan dışlama karakteristiğine de sahiptir. Çokkültürcülük ideolojisi etnik grupların kendi otantik kültürlerini daha fazla otantik kılmaya teşvik etmektedir. Etnik gruplar da bu nedenle kültürel pratiklerine ait belli otantik durumları kültleştirilmeye başlarlar. Bu nedenle çokkültürcülük projesi kültürel etkileşime, alışma izin vermek yerine kültürleri birbirinden kesin sınırlarla ayırır. Çokkültürlülük bir olgu olarak farklı kültürlerin bir aradalığına işaret eden antropolojik, sosyolojik bir kavram iken; çokkültürcülük merkezi veya yerel siyasi iktidar tarafından uygulanan bir ideoloji olarak ifade edilmektedir. Öte yandan çokkültürlülük, bir toplumda kültürel bakımdan farklılıklar gösteren etnik kategorilerin var olması iken çokkültürcülük ise toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin (kolektif kimlikler) kamusal yaşama siyasal araçları kullanarak yansıtılmasını sağlayan uygulamalar bütünüdür.¹⁴⁴

Avrupa sahip olduğu insan kaynağı ve kültürel birikim sonucunda birçok kültür, din ve etnik yapıya ev sahipliği yapmaktadır. Mevcut yapının tanımlanması, tanınması ve politikalar üretilmesi konusunda Avrupa Birliği organizasyonu etkin olarak sorumluluk almakta ve farklılıkların tümünü tanıyan farklılıkların içinde birliği oluşturmaya çalışan tutumlar sergilemektedir. Fakat Avrupa Birliği ile birlikte birliğin üye ülkelerin vatandaşları için aynı durum söz konusu değildir. Ekonomik kriz, refah

¹⁴³ Erincik, a.g.e., s. 228.

¹⁴⁴ Timo Lajunen, “Çok Kültürlülük”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, 2011, Cilt: 1, Sayı: 8, 58-65, s. 58.

paylaşımı, göç gibi sorunlar vatandaşların oy verme refleksini Avrupalı entelektüellerin tersine farklılıkları tanımayan, hoş görmeyen tutumlara itmektedir.¹⁴⁵

Bu fikir ayrılıklarını anlamak ve çözümllemek için çokkültürlülük yazınında çok iyi bilinen bir analitik ve kavramsal çerçeveye başvurabiliriz. Çokkültürlülük olgusu üzerinde yazıp çizen birçok aydın ve bilim adamı, çokkültürlülük kavramını hem betimleyici (descriptive) hem de normatif bir kavram olarak kullanmayı önermektedirler. Söz gelimi siyaset kuramcısı Parekh çokkültürlü toplum ve bu olguya yaklaşımlar konusunda şunları söylemektedir: “Çokkültürlü toplum (multicultural society) bünyesinde iki veya daha fazla kültürel topluluğu barındıran bir toplumdur. Çokkültürlü toplum, her biri farklı biçimler göstermekle birlikte kültürel çeşitliliğe iki şekilde tepki verebilir. Ya kültürel çeşitliliği olumlu karşılar, onu anlamak için merkeze koyar ve onun kendi varlığını sürdürmek üzere öne sürdüğü kültürel taleplere saygı duyar, ya da bu toplulukları çoğunluk kültürü içinde eriterek asimile edebilir. Birinci durumda, yönelim ve etik olarak çokkültürcü, ikinci durumda ise mono-kültürcü olursunuz. Her iki durumda da çokkültürlü bir toplumda yaşıyorsunuz, ama bunlardan sadece biri çokkültürcüdür. ‘Çokkültürlü toplum’ terimi bir olgu olarak kültürel çeşitliliğe işaret eder, ‘çokkültürcü’ terimi bu olguya yönelik normatif bir tepkiyi dile getirir”.¹⁴⁶

2.1.6. Karşı-Çokkültürlülük

Avrupa’da farklı içeriklerle doldurulsa da neticede toplumsal bütünleşmeyi hedef alan “entegrasyon” politikaları izlenmektedir. Entegrasyon politikaları perspektifinden çokkültürcülük birçok açıdan eleştirilmektedir. Çokkültürlülükle eleştirel bakan aydınların ve siyasetçilerin görüşleri analiz edildiğinde onların sürekli olarak belirli tez ve argümanları öne çıkardıkları görülmektedir. Tez ve argümanlar:¹⁴⁷

Çokkültürlü toplum, farklı etnik gruplar arasında kültürel çatışmaları beraberinde getirmektedir. Bu çatışma beklentisinin gerisinde kültürlerin uzlaşması mümkün olmayan çelişkiler taşıdığı fikri yatmaktadır.

---

¹⁴⁵ Çiğdem Sofyalıoğlu ve Rabia Aktaş, “Kültürel Farklılıkların Uluslararası İşletmelere Etkisi”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 2001, Cilt: 7, Sayı: 1, 75-92, s. 79.

¹⁴⁶ Canatan, a.g.e., s. 82.

¹⁴⁷ Doğu Ergil, “Çokkültürlülük ve Çokdillilik”, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 2012, 159-165, s. 162.

1. Kültürel farklılıklar, etnik grupların yerleşik topluma uyumuna ve entegrasyonuna engel olmaktadır. Göçmenler, kendi kültürlerine aşırı bağlılıklarından dolayı, kendilerini toplumdan dışlamaktadır.

2. Batı kültürü, örnek ve üstün bir kültürdür. Diğer kültürler, Batı toplumlarına katkı da bulunmak bir yana, hem yerleşik topluma hem de göçmen gruplara sorunlar çıkarmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

3. Entegrasyon sorunu, göçmenlerin tam veya sınırlı oranda asimilasyonu ile çözülebilir. Göçmenlerin ve azınlıkların özellikle kamusal alanda egemen değer ve normlara uymaları zorunludur, şeklinde sıralanabilir.

Bu önermelerin birbirini tamamlayıcı tarzda ve rasyonel bir bağlantı içinde kurgulandıkları söylenebilir. İlk önerme, kültürlerin kökten farklı oldukları tezinden hareket ettiği için her türlü uzlaşma ve istikrar arayışını devre dışı bırakmaktadır. Üstelik kültürel farklılıklar göçmen grupların uyumunu da engelleyen bir mekanizma olarak algılanmaktadır. Bu durumda onların üstün ve örnek Batı kültürüne uymalarından başka seçenekleri kalmamaktadır. Netice olarak asimilasyon, tek tabii ve kabul edilmesi gereken bir çözüm biçimi olarak ileri sürülmektedir. Karşı çokkültürcülerin önerdikleri toplum tipi, multi etnik bir toplumdur. Multi etnik toplum, farklı etnik grupların sözde üstün bir kültür içinde eritildikleri ve birlikte yaşadıkları bir toplumdur. Karşı çokkültürcüler, yabancı kültürlerin ve kültürel farklılıkların yadsındığı homojen/türde bir toplumun özlemini çekmektedirler.¹⁴⁸

Multi etnik toplum, kültürel bakımdan homojen olmakla birlikte, sosyal ve ekonomik bakımdan eşitlikçidir. Kültürel farklılıklar, bu modelde, eşitlikçi bir toplumsal tasarımı geciktirdiği ya da engellediği için bir sorun olarak algılanmaktadır. Bu nedenle karşı-çokkültürcüler, farklılık yerine eşitliği merkeze koyarak, kültürel farklılıkların silinmesini göçmenlerin ve azınlıkların da hayrına bir çaba olarak görmektedirler. Tüm karşı koymalara ve itirazlara rağmen çokkültürcülük, geçen yüzyılın ikinci yarısından bu yana güçlü bir entelektüel ve siyasal akım olarak tüm dünyada etkisini göstermiş ve göstermeye de devam etmektedir. Kavram ve siyaset olarak çokkültürcülüğün Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya gibi geleneksel olarak "göç çeken ülkelerde ortaya çıkmış olması garipsenecek bir durum değildir. Söz konusu ülkeler göç sebebiyle çok zengin bir etnik, kültürel, dinsel ve dilsel çeşitlilik sergilemektedir. Bu çeşitliliği ortadan kaldıracak hakim bir kültür olmadığı gibi bu yöndeki girişimlerin ülkeyi büyük bir kaosa sürükleyeceği de düşünülmektedir. Bu sebeple söz konusu

---

¹⁴⁸ Anık, a.g.e., s. 86.

ülkelerde çeşitlilik bir zenginlik kaynağı olarak görülmekte ve “çeşitliliğin yönetimi” yoluyla, bu çeşitlilikten azami faydanın sağlanması amaçlanmaktadır.¹⁴⁹

2.1.7. Tanınma Politikası-Charles Taylor

Bir ulusu oluşturan insanların kimliği çok tartışılan bir konudur. Kimlik, bir insanın kim olduğunu, daha doğru bir deyişle, kendisi ile ilgili özelliklerin neler olduğunu gösterir. Tartışılan şey, toplumu oluşturan diğer bireylerin bu kimliği tanıyıp tanımadığı, ya da ne kadar tanıdığı, eğer tanınmışsa ne derece doğru tanıdığı ile ilgilidir. Kimlikle ilgili tartışmaların içine giren gruplar genel olarak, farklı din, ırk, kültürü olan gruplar; siyahlar ve kadınlardır. Bugünün kimlik sorunları Burjuvazinin zenginliği ve iktidarı ele geçirmeye başladığı 18. yüzyıl öncesi efendi-köle ikileminin uzantısı seçkin ve alt kültür sorunlarından farklılaşarak, çok daha siyasi ve ideolojik boyut kazanmıştır. Kral, Lord, Dük, Düşes, Prens, Prenses, Leydi gibi asalet unvanları o günün alt üst ilişkileri içinde bağlamından koparılmış, ideolojik yönünden çok, kabul edilmiş toplumsal sıra düzen (hierarchy) göstergesi kimliklerden oluşmaktadır. Alt kültürlerin kimlikleri ulusal tehdit oluşturmadıkça, tartışma konusu dahi edilmemektedir¹⁵⁰.

Taylor'a göre, toplumsal kimlikler belli bir sıra düzene göre insanlara bahşedilen şeref ile eş değerdir. Liberal demokratik düzende bu tanıma kimliklerin yeni bir biçimde anlaşılmaya başlamasıyla değişime uğramıştır. Bireyselleşmiş kimlikler, daha doğrusu insanın kendini algıladığı kimlikler öne çıkmaya başlamıştır. Bu kimlikler kendi içinde bir ideoloji, kültür ve ahlak içermektedir. 20. yüzyıla damgasını vuran kültürel çoğulculuk, her türlü öznel kimliklerin tanınmasıdır. Ancak bu kavram kendi içinde değişik anlamlar içermektedir. Yerleşik demokrasilerde kültürel çoğulculuk değişik kimliklerin fiziksel ve sembolik sınırlar içinde tanınmasıdır. Kimlikler ulus devletin sınırları içinde tanınır. Sembolik sınırlar ise, kimliklerin türdeş yurttaşlık anlayışı ile sınırlandırılmasıdır. Kimlikler sembolik olarak tanınır ancak, siyasi olarak temsil yoktur. Siyasal temsiliyet, ulus devlet sınırları içinde ulusal kültüre mensubiyet çerçevesinde yapılır. Burada farklı olana müsamaha göstermek veya hoşgörü ile bakmak çoğulculuk anlamında ele alınır.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ Canatan, a.g.e., s. 83.

¹⁵⁰ Murat Satıcı, “Liberalizm ve Çokkültürlülük Bağlamında Charles Taylor’ın Tanınma Politikası”, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar Dergisi*, 2016, Cilt: 9, Sayı: 1, 173-191, ss. 176-178.

¹⁵¹ Charles Taylor, *The Meaning of Secularism*, Hedgehog Review, 2010, p. 56.

Batı'da bütün bu sembolik tanımanın üstüne çıkan ve Taylor'ın öncülüğünü yaptığı kültürel kimliklerin siyasette temsiliyet açısından eş değer kabul edildiği bir akım olmuştur. Bu anlayış hoşgörü göstermenin dışında kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi esasına dayanmaktadır. Bu tanımada çok partili, çok baskı gruplu ama kamu alanını kültürel farklılıkların ifadesine kapayan çoğulculuk anlayışının eleştirisi vardır. Bu anlayış bireysel özgünlüğü özgürlüğün nedeni olarak ele alır ve bunun gerçekleştirilmesi için ortaya konan engellerin nasıl asılacağı konusunu tartışır. Çokkültürcülük anlayışı günümüz demokrasilerinde görünen odur ki eşit tanınma zorlamasını getirmektedir. Örnek vermek gerekirse, Osmanlı'nın azınlıklara gösterdiği hoşgörü, toplumda farklı olanların kabulü veya kültürel çoğulculuk olarak kabul edilir.¹⁵²

Çokkültürlülük ile ilgili olarak ortaya konan söylemlerdeki ortak noktanın, farklı kültürlerin siyasal zeminde tanınması olduğu aşikardır. Öte yandan çokkültürlülük ile ilgili olarak Charles Taylor'un yaklaşımı kavramın genel zemininde oldukça belirgin bir tanım içermektedir. Ona göre çokkültürlülük farklı yaşam pratikleri içinde oluşan kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi esasında tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu tanımda farklı olana hoşgörü göstermek yerine kimliklerin eş değer görülmesi esastır. Bu noktada Taylor, eşitliğe fazlaca vurgu yapar; oysaki çokkültürlülüğe ait ilk dönem açıklamalarda hoşgörü kavramı ön plandadır. Fakat bu kavramla birlikte aslında hoşgörü gösteren bir üstün kültürün varlığı kabul edilmektedir. Taylor, bu bakış açısıyla kültürlerin hiyerarşisini kabul etmez. Çokkültürlülük içinde bu noktada göze çarpan durum, ötekine, yani azınlığa bizim hoşgörümüze tabi olmasını gerektiren iktidar ilişkisi ortaya çıkarmasıdır. Bu durumla da çoğunluk, azınlık karşısında daha üstün bir konuma gelecektir. Zira hoşgörüyü sadece bu şekilde algılamak da safdillik olabilir.¹⁵³

Çokkültürlülük içindeki hoşgörü, mutlaka üstün bir kültürün göstereceği tolerans anlamına gelmeyebilir; diğer taraftan da yan yana kültürlerin de birbirlerine hoşgörü göstererek çatışmasız yaşamaları olarak da anlaşılabılır. Bu noktada hoşgörünün yapısı ve bu problematik durumunu ortaya koyan Yürüşen (1996) bu kavramın bir paradoksa işaret ettiğini vurgular. Hoşgörüye karşılık ne tam bir kayıtsızlık ne de tam bir kabul ifadesi yerinde olmayacaktır. Keza, hoşgörü Yürüşen'e göre özgürlüğün ve yaşamın temel güvencesidir. Din, mezhep çatışmaları,

---

¹⁵² Tekinalp, a.g.e., s. 84.

¹⁵³ Charles Taylor, *Tanınma Politikası, Çokkültürcülük*, (Çeviren: Yurdanur Salman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 83.

soykırımlar, toplama kampları, işkenceler, intiharlar vb. durumlar içinde en çok gereği duyulan dev bir erdemdir. Dolayısıyla farklılıkların kabulünü sağlayan hoşgörünün temelinde 'anlama' yer almaktadır. Walzer, hoşgörü kavramına Taylor gibi yaklaşmamaktadır. Hoşgörü, çağdaş toplumlar için kaçınılmazdır ve buradaki vurgu kültürel çeşitliliğin yaşaması amacıyla sergilenecek hoşgörü politikasıdır. Walzer, Osmanlı devletini en gelişmiş ve en uzun süre yaşamış imparatorluk olarak bir hoşgörü sistemi örneği görür. Osmanlı'da öz yönetimli cemaatlerin dinsel nitelikli olduğunu, İslam dışında diğer üç dinsel cemaatin Yunanlı-Ortodoks, Ermeni-Ortodoks ve Yahudi olarak özerk örgütler oluşturmasına izin vermiş olduğuna ve eşit tutulduklarına dikkat çeker. Osmanlı'nın hoşgörü politikası kişiler arası değil, gruplar arası düzeni sağlamıştır.¹⁵⁴

2.1.8. Çokkültürlü Yurtdaşlık Kavramı ve Azınlık Hakları

Baş döndürücü hızda ilerleyen küreselleşme dalgası, ulus devletlerin sahip olduğu kutsal alanları kendi lehine olacak şekilde dönüştürme ve yenileme çabası içine girmektedir. Kendini koruma refleksi ile kaybettiği mevzileri geri almak isteyen ulus devlet organizasyonu, ekonomik ve sosyal manada küreselleşmenin tahakkümü altında ezilmektedir. Kapitalist ekonomik düzende iktidarın, küresel sermaye ve onu destekleyenler etrafında inşa edildiğini referans noktası olarak emperyalizm karşıtı liberal ulus devlet formunun, neoliberal yeni kapitalist döneme angaje olduğunu hatta bu yapı içinde eridiğini söylenebilir. Michael Hardt ve Antonio Negri'nin çok ses getiren "imparatorluk" adındaki eserinde de yer aldığı gibi; Egemenlik artık ulus-üstü baskı gruplarına, lobilere ve çeşitli sömürü gruplarının eline geçmiştir. Hiçbir etik kuralı tanımayan bu düzen kendi içinde çeşitli çözüm yollarını da barındırmaktadır. Devlet egemenliğinin, organizasyonel yapısının akim kalması durumunda bireysel özgürlüklerin, kimlik tanımlamalarının da pek önemi olmamaktadır. Bu betimleyici durum küreselleşmenin de etkisi ile çokkültürlü yapının varlığına, devlete ve devletin egemenliğine olan bağlılığın azaldığına ciddi bir işaret olmaktadır. Devlete olan bağlılığın azalması tek bir ortak kimliğin çözülmesi birçok kimliğin gün yüzüne çıkması demektir. Kamusal alanda kendilerini daha fazla ifade edebilen, kimliklerini ulus devletin stereotipik kimliğinden farklı gören vatandaşların görünür olduğu bu yeni dönemde çokkültürlü yurttaşlık adında yeni bir kavram ön plana çıkmaktadır¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Çötök, a.g.e., s. 14.

¹⁵⁵ Selahattin Bakan ve Gökhan Tuncel, "Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi", *Birey ve Toplum Dergisi*, 2012, Cilt: 2, Sayı: 3, 51-65, s. 51.

Liberal görüşte yer alan Kymlicka, 1989'da 'Liberalizm, Toplum ve Kültür' adlı eserinde liberal kültürel çeşitlilikten bahsetmiş, 1995'de 'Çokkültürlü Vatandaşlık: Azınlık Haklarına İlişkin Liberal Bir Kuram' adlı eseriyle de kültürel çoğulculuk noktasında değerlendirmelerde bulunmuştur. Ona göre liberal politikanın temeli bağımsızlığa bağlılıktır ve liberaller devletten yalnızca bireysel hakları değil, ulusal kültürü de korumasını beklemektedir. Kymlicka toplumun kültürel açıdan homojen olduğunda toplumda istikrar adına hiçbir sıkıntı olmadığını, fakat çokkültürlü bir ortam olduğunda adaletin devreye girmesi gerektiğini vurgulayarak bu noktada Rawls'la örtüşür. Kymlicka için bir toplumdaki azınlığın çoğunluk ulustan hiçbir farkı yoktur. Çünkü her ikisinin de kültürleri vardır. Bu nedenle ilişkiler barışçı bir şekilde yürütülmelidir. Kymlicka'ya göre vatandaşlık özgürlükleri yanında kültürel üyelik de özerklik için bir ön koşuldur. O nedenle kendimize saygımız hayati bir önemdedir ve kültürel yapı içinde özgürlüğümüzü kullandığımız "seçme" bağlamıdır.¹⁵⁶

Devlet ne zaman azınlığın ayrı bir ulus olma hakkına saldırırsa, sonuç genelde sadakatsizliğin artması ve ayrılıkçı hareket tehlikesinin azalacağı yerde çoğalmasa olmuştur. Habermas'a göre çokkültürlülüğün asıl amacı, bireyselliğin içerisinde olduğu, bireylerin bütünlüğü ile toplumsal ve kültürel alanların çeşitliliği arasındaki bağı hatırlatmak olmalıdır. Kymlicka'nın 'Çokkültürlü Yurttaşlık' ismini verdiği – ve konusunda ilk olma özelliği taşıyan – kuramı işte tam da Habermas'ın bahsettiği bu bağın üzerine kuruludur. Kymlicka hem Taylor'ın yalnızca cemaatçiliğin grupların özel haklarını koruyabileceği önermesini hem de Ortodoks liberallerin bireysel hakların, bireylerin ait oldukları gruplardan ayrı kalarak gelişebilecekleri yönündeki görüşünü reddeder. Ona göre, 'modernizasyon', grup haklarını ve grupların korunmasını yok sayan geleneksel ve ulus-devletçi Batı kültürünü şekillendiren başat faktördür. Örneğin, aynı Batı kültürü azınlıklardan, birer birey haline gelip 'çağdaş Batı medeniyetine' gönüllü olarak adapte olmalarını beklerken, ulus-devletçi (çoğunlukla da liberal-bireyci) yönetim şeklini veya Marksist toplumcu görüşü yüceltir. Bu iki karşıt görüşün ortak noktası, Batı modernizminin ürünleri olup medeniyeti tekil bir fenomen olarak kabul etmeleridir.¹⁵⁷

Çokkültürlü yurttaşlık seçilen gruplara ne gibi haklar sağlamaktadır? Kymlicka'nın üzerinde durduğu nokta, 'etnokültürel' adını verdiği azınlık gruplarının kimi haklarının önceden de ulus-devletler tarafından karşılanıyor olmasıdır.

---

¹⁵⁶ Çötök, a.g.e., s. 26.

¹⁵⁷ Jürgen Habermas, **Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı, Çokkültürcülük; Tanınma Politikası**, (Çeviren: Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 114.

Çokkültürlülüğün bu olağan duruma kattığı yeni değer, bu grupların varlıklarını devam ettirme ve farklılıklarını sürdürme görevini de devlete vermesi olacaktır. Ne de olsa, çokkültürlülük kuramı, insan özgürlüğünü, üye olduğu topluluğun sürdürülebilir varlığına bağlamak ve bireylere ait 'özsaygı' kavramını, o topluluğa üyelik statüsü ile açıklamak konularında kararlıdır.¹⁵⁸

Toplumsal çeşitlilik, bilhassa 1970'lerin sonlarından beri Batılı siyaset bilimciler tarafından öne çıkartılıyor olsa da, işleyen bir demokrasinin ya da toplumun, evrensel ilkelerce kabul edilen bir "çeşitlilik" tanımı bulunmamaktadır. Bir başka deyişle, siyaset kuramcıları 'çeşitlilik, kimleri ya da hangi grupları içine alır' veya 'bir toplumun azınlıkları kimdir?' gibi sorulara ortak bir yanıt vermekten çok uzaktır. Kymlicka'ya göre bu sorunun yanıtı, 'toplumsal kültür' kavramında aranmalıdır. Bir devletin herhangi bir gruba yönelik ayrıcalıklı haklar tanınması için, o grubun "karasal olarak belirli sınırlar içerisinde bulunan, hem özel hem de kamusal kurumlarında (okul, medya, hukuk, ekonomi, yönetim, vs.) ortak bir dilin konuşulabildiği bir toplumsal kültüre sahip olması gerekir. Eğer bu gruplar, aynı zamanda "bireysel ve siyasal seçimlerim bir anlam ifade edeceği bir bağlam" sunabilme yetisine de sahiplerse, Kymlicka'ya göre, 'ulusal azınlıklar' olarak adlandırılabilmenin şartlarını yerine getirmiş olurlar. Kısaca, liberal bir görüş azınlık grubu içinde özgürlük ve azınlık ile çoğunluk grupları arasında eşitlik gerektirir.¹⁵⁹

Farklılık taşıyan grupların tanınması ve bu gruplar için tasarlanacak yeni haklar konusunda hassasiyet taşısa da, çokkültürlülük, bu grupların kimler olabileceği hususunda ketum davranır. Örneğin Kymlicka, ülkede bulunma sebeplerini 'gönüllü' olarak kabul ettiği, göçmen grupları ve misafir işçileri, yeni hak tasarımlanması meselesinden uzak tutar. Ona göre, bir ülkeye yapılacak gönüllü göç, gönüllü bir asimilasyonu da –o ülkenin kültürü içerisinde erimeyi ve kendilerine verilen bireysel haklar ile yetinmeyi de– beraberinde getirmek durumundadır. Oysa göç yolunu kullanmadan bir ülkede yaşayıp, o ülkenin çoğunluğundan farklı herhangi bir özellikleri ile ayrılan yerli halklar veya kolonileştirilmiş kültürler ise, kendi toplumsal kültürlerini korumalarına yardımcı olacak, kurumsal, dilsel, dinsel, sosyal, siyasal, yönetsel, ekonomik hatta dinlenme ile ilgili ayrıcalıklardan yararlanmalıdır. Bu anlamda çokkültürlülüğün, gönüllü göçmenlik ile aynı kara parçasına tarihi bağlarla

---

¹⁵⁸ Ongur, a.g.e., s. 63.

¹⁵⁹ Will Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, (Çeviren: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 56.

bağlı olmak arasında, gözlemlenebilir bir analiz düzeyi farklılığı kurduğunu belirtmek gerekir.¹⁶⁰

Kymlicka'nın özelinde olmak üzere çokkültürlü vatandaşlık kuramına ve çokkültürlülük yaklaşımına çok sayıda eleştiri yöneltilmiştir. İlk olarak, Kukathas'ın belirttiği gibi, Ortodoks liberaller, Kymlicka'nın bireysel özgürlük ile grup üyeliği arasında kurduğu kültürel bağlamın yanlışlığını, böyle bir bağlamın grup doğasının değişmeyeceği gibi test edilemez bir varsayıma dayandığı gerekçesiyle savunurlar. Etnik kimlikler zamana ve mekana bağlı olarak değişebildiğinden, etnisite ile kültür kavramları birbirlerinin yerine kullanılamaz. Bu yüzden, eğer Kymlicka'nın önerdiği gibi, gruplara siyasal bağları nedeniyle özel haklar tanınırsa, bu hakların sürekli bir yeniden değerlendirmeye tabi tutulması beklenmelidir ki, bu da çokkültürlü toplumların dengesini bozabilecek bir eylem olacaktır. İkinci olarak, liberal görüş karşıtları, çokkültürlü siyasetin verili kabul ettiği liberal değerleri sorgulamaya alırlar. Onlara göre, liberal anlayış, farklı kültürleri ya da etnisiteleri idare etmek için başvurulabilecek yegane kaynak kabul edilemez. Örneğin, Parekh, grup üyeliğinin beslediği bireysel özgürlük fikrine tamamen karşı çıkar ve buna örnek olarak, kimi grupların insan hakları ile dahi bağdaşamayacak eylemlerini gösterir. Bu görüşe bağlantılı bir üçüncü yorum da, belirli toplumsal kültüre sahip olsun ya da olmasın, hatta sağlıklı işleyen bir demokraside yer alsın ya da almasın, belli gruplara kendilerini yönetmeleri için özel haklar verilmesini yeni bir Avrupa merkezilik veya emperyalizm formu olarak kabul eder. Liberalizm farklılıkları 'hoş gördüğü' sürece, çoğunluk ile azınlıklar arasında istenilen eşitliğin gerçekleşmesi ne ölçüde sağlanabilecektir? Herhangi bir grubu 'farklı' olarak tanımlamanın, çokkültürlü bir adalet olasılığını yok edeceği önermesi de, aynı iddiaya bağlanabilir. Son olarak, çokkültürlü vatandaşlığın, yalnızca gönüllülük esasına dayandırarak yok saymaktan çekinmediği göçmenler, misafir işçiler, ırksal azınlıklar (örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Afro-Amerikalılar), mülteciler ve cinsel/bireysel azınlıklar, Kymlicka'nın kendisinin de sonradan dahil olduğu birçokları için, kuramın en zayıf halkasını oluşturur.¹⁶¹

2.1.9. Çokdillilik - Anadilde Eğitim

Çokkültürlülük, birçok toplum için tarihsel, kültürel ve sosyolojik bir gerçeklik olmaktadır. Çokdillilik, bu başlığın bir alt başlığı olarak çoğulculuğun ve kültürel hoşgörünün temelini oluşturmaktadır. Birden fazla kültürün yaşadığı bir toplumda

---

¹⁶⁰ Kymlicka, a.g.e., s. 69.

¹⁶¹ Kymlicka, a.g.e., s. 76.

birden fazla kültür dilinin olması genelde çok rastlanmayan bir durum olmaktadır¹⁶². Avrupa'da birkaç istisna dışında birden fazla resmi dile sahip ülke sayısı oldukça azdır. Almanya, Fransa, İtalya ve birlikten yeni çıkan İngiltere'de resmi dillerin tek olduğu görülmektedir. Avrupa ülkelerinin birçoğunda kültürel dil de resmi dilin tahakkümü altında bulunmaktadır. Tablo 4'te yer aldığı gibi İsviçre gibi birden fazla resmi dile sahip bir ülkede dahi insanların çokdilliliğe ve anadilde eğitime hoşgörü ile bakmadıkları analizi yapılabilir.

Dil, sadece bir ifade aracı olmamaktadır. Bireyin, toplum ile ilişkisini sağlayan ve onu sosyal bir varlık haline getiren araç olarak ifade edilebilir. Bireyin yaratıcı yönleri ve bu yönlerin paylaşımı dil ile mümkün olmaktadır. Geçmiş toplumların sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik durumları, o toplumların dilleri ile aralarındaki bağ ile oluşmaktadır. Bireyin kendini gerçekleştirme, mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmesi, dil ile paylaşılanlar aracılığıyla gerçekleşmektedir.¹⁶³

Çokdillilik, bireyin veya topluluğun birçok dilde kendisini ifade etmesi anlamına gelmektedir. Avrupa konseyine göre çokdillilik; "anadilinin ve statüsü ne olursa olsun sonradan öğrenilmiş diğer dillerin, insanlar arasında iletişim amaçlı konuşulmasıdır. Çokdillilik bir dil edinme yetisidir. çokdillilik, belli bir coğrafi bölgede insanların birbirleriyle çeşitli dillerde konuşmalarıdır. Statüsüne bakılmaksızın bu dillerin iletişim dili olarak kullanılmaları önemlidir." tanımı ile karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁴.

2.1.10. Patolojik Normallik

Almanya'daki Friedrich Ebert Vakfı "Bölünmüş Merkez – Karşıt Durum. Aşırı Sağcı Düşünceler" başlıklı araştırması Avrupa'daki mevcut durum hakkında önemli ipuçları vermektedir. 2016'nın Haziran ve Ağustos aylarında bin 896 Alman vatandaşı ile yapılan görüşmelerle şekillen çalışmada, aşırı sağa ilişkin çarpıcı veriler ortaya koymuştur. Ankete katılanların yüzde 28'i, içinde "İslam'ın Almanya'yı ele geçirdiği" gibi görüşlere yer veren bir yeni sağcı düşünce akımını kabul etmektedir. Bu akım, AB'ye karşı "ulusal bilinç" oluşturma fikrini de barındırmaktadır. Çalışmaya göre kişiler sağa ne kadar yakınsa, bu yeni sağcı akıma da o kadar yakın pozisyon almaktadırlar. Vakfa göre, klasik aşırı sağcı düşüncenin yerini de, bu modern sağcı

¹⁶² Ömer Buzludağ ve L.İşıl Ünal, Çok Dilli, Çok Kültürlü Topumlarda Eğitim, Eğitim Sen Demokratik Eğitim Kurultayı, Ankara, 2004, s. 15.

¹⁶³ Doğu Ergil, "Çokkültürlülük ve Çokdillilik", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1995, Cilt: 50, Sayı: 3, 159-165, s. 159,

¹⁶⁴ Tilda Saydı, "Avrupa Birliği Vizyonu ile İkidillilik, Çokdillilik ve Eğitimi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013, Cilt: 6, Sayı: 6, 269-283, s. 277.

akım doldurmaktadır. Söz konusu akım aracılığıyla ince bir yolla ve entelektüel görünüm altında ulusalcı-ırkçı ideolojiler aktarılmaktadır. Aşırı sağcı Almanya İçin Alternatif Partisi (AfD) seçmeninin yüzde 84'ü de bu yeni sağcı akıma olumlu yaklaşmaktadır. AfD sempaticanları ayrıca ülkedeki işsizleri kendilerinden daha aşağı gördüklerini dile getirmektedirler. Öte yandan yüzde 8,6'lık kesim ise Nazi katliamları tarihinin aktarımında fazla abartıldığı görüşündedir. Ayrıca halkın yüzde 28'i kimseyi kızdırmadan özgürce düşünceleri ifade etmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Her beş kişiden biri ise yönetimin kendilerini kandırıldığına inanmaktadır.¹⁶⁵ 24 Eylül 2017 yılında gerçekleşen Almanya genel seçimlerinde aşırı sağcı AfD partisinin %12,6 lık oy oranı ile seçimlerdeki en çok oy alan 3. parti konumunda olması ve federal meclise 100 parlamenter göndermesi konunun önemini özetler niteliktedir. Bu oranlarla AfD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra en çok oy alan aşırı sağ parti unvanını almıştır.

Vakfa göre demokrasiye şüpheyle yaklaşan küçük bir grup gösteri yapmaya ve şiddet uygulamaya hazır. Yabancı ve göçmen karşıtlığı, işsizliğin yüksek olduğu Almanya'nın doğu eyaletlerinde daha yaygın olarak görülmektedir. 2010'da aşırı sağcı görüşleri savunanların oranı %10,5 iken 2012 yılında bu oran %16'ya yükselmiştir. Alman kamuoyunun %36'sı, "Yabancılar, yalnızca sosyal devlet sistemimizi istismar etmek için buraya geliyorlar" düşüncesini onaylamaktadır. Bu görüşte olanların oranı doğu eyaletlerinde %53,9'u bulurken, Batı eyaletlerinde bu oran %31,4'tür. Araştırmayı yapan bilim insanları Elmar Brähler ve Oliver Decker, aşırı sağ tehlikesinin sadece Neonazi gruplarla sınırlı olmadığını, günlük yaşamın her alanında aşırı sağcı fikirlerin izlerinin görülebildiğini belirtirken, "Bu, toplumun merkezinin bir sorunudur" görüşünü kaydetmişlerdir. Uzmanlar, yabancı düşmanlığının eğitimsiz kişilerde daha yaygın olduğuna işaret ederken, aşırı sağla mücadelede eğitimin kilit rol oynadığı vurgulamışlardır.¹⁶⁶

Fransız toplumunda ırkçı ve yabancı düşmanı fikirlerin son yıllarda yükselişte olduğu, bir devlet kurumu olan *İnsan Hakları Ulusal Danışma Komisyonu* (CNCDH) tarafından yayımlanan raporla adeta tescillenmiştir. Rapora göre, günümüz Fransa'sında nüfusun %84'ü ırkçılığın "yaygınlaştığını" düşünmektedir. İstatistikler 2013 yılı sonunda Fransızların %35'inin kendisini "ırkçı" veya "biraz ırkçı" olarak tanımladığını göstermektedir. Oysa bu oran 2012 yılında %29 olarak kaydedilmiştir.

---

¹⁶⁵ Ongur, a.g.e., s. 63.

¹⁶⁶ Meriç Çağlar, "Ebert Vakfı'nın Aşırı Sağ Üzerine Yaptığı Çalışma", <http://gocvakfi.org/ebert-vakfi/>, (Erişim Tarihi: 16.12.2016).

Daha da vahimi, her 10 Fransız'dan 6'sı (%61) "bazı davranışların" ırkçı eylemleri "meşru kılabileceğini" söylemektedir. Bu oran kendisini "sağcı" olarak tanımlayanlar arasında %73'e kadar çıkmaktadır. Rapordaki verilere göre, Fransızların %74'ü "Fransa'da aşırı sayıda göçmen var" önermesi ile hemfikir olduğunu ifade etmektedir. %60'ı da aşırı göçmenleri ima ederek; "Bugün artık insan Fransa'da kendisini evinde hissetmiyor" görüşüne katılmaktadır.¹⁶⁷

CNCDH son yıllarda Fransa'daki ırkçılık eğilimi hakkında araştırmalar yaparak istatistikler yayımlamaktadır. 2013 verilerini yansıtan raporda uzmanları şaşkırtan iki önemli ayrıntı göze çarpmaktadır. Bunların başında ırkçılık fenomeninin eskiden olduğu gibi sadece kendisini "sağcı" olarak tanımlayanlarla sınırlı kalmayıp, "solcu" ve "laik" olarak tanımlayanlarda da gözlemlenmesidir. İkinci önemli gözlem ise "biyolojik ırkçılık" olarak tanımlanan, "Fransız ırkını diğer ırklardan üstün görme" şeklinde açıklanabilecek ırkçılığın yükselişte olmasıdır. Araştırmaya göre bugün Fransızların %14'ü kendisini açıkça bu kategoride sınıflandırmaktadır. CNCDH uzmanları bu yüksek orana rağmen biyolojik ırkçılık olgusunun eskilere kıyasla Fransız toplumunda daha az yaygın olduğu görüşündedirler. İrkçilik fenomeninin başlıca kurbanları ise Müslümanlar, Kuzey Afrikalılar ve Romanlardır. Bu grupları siyahlar ve Yahudiler izlemektedir. Toplumun %48'i başlıca kurban olarak "Kuzey Afrikalılar ve Müslümanlar" derken, %38'i kim olduğunu belirtmeden "yabancılar", %27'si ise "Afrikalılar ve siyahlar" demektedir. İstatistikler, Fransa'da ırkçılığın başlıca kurbanlarının "Fransızlar" olduğunu düşünenlerin de bulunduğunu, bunların oranının %13 olduğunu göstermektedir.¹⁶⁸

Araştırmada Müslümanların ve İslam'ın bozulan imajının nedenlerine de değinilmektedir. Peçeli çarşaf, türban, Hz. Muhammed karikatürleri krizi, kurban bayramı, cami inşaatları, Müslümanlarda domuz eti, alkol yasağı ve oruç konularındaki siyasileşen tartışmaların toplumdaki İslam ve Müslüman algısını derinden etkilediği görülmektedir. Fransızların %94'ü peçeli çarşafın Fransız toplumunda yaşama konusunda "sorun oluşturduğunu" düşünmektedir. Bu oran türban için %80, Hz. Muhammed karikatürleri için %49, kurban bayramı için %46, namaz için %45, domuz eti ve alkol yasağı için %35 olarak aktarılmaktadır. Fransızların %54'ü cami inşaatlarının "kolaylaştırılmamasını" istemektedir. İslam ve

---

¹⁶⁷ Kayhan Karaca, "Fransa'da Şok İrkçilik Raporu", (Editör: Başak Özay), <http://www.dw.com/tr/fransada-%C5%9Fok-%C4%B1rk-%C3%A7%C4%B1%C4%B1k-raporu/a-17537619>, (Erişim Tarihi: 25.12.2016).

¹⁶⁸ Salih Yılmaz, *Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık Nefret, İslamofobi ve İrkçilik*, Şan Ofset, İstanbul, 2015, s. 22.

Müslümanların görünürlüğündeki artış Fransızların genel olarak laiklik ilkesine bağlılıklarındaki artışı da beraberinde getirmektedir. Laiklik ilkesi hakkında olumlu görüş belirtenlerin oranı 2013 yılında bir önceki yıla oranla 10 puan artarak %78 olarak kaydedilmiştir.¹⁶⁹

CNCDH, kaygı verici biçimde artmakta olan ırkçılık ve yabancı düşmanlığını büyük ölçüde ekonomik kriz, işini kaybetme veya yabancıya kaptırma korkusu, toplumsal dayanışma ve sosyal güvenlik sisteminin zayıflaması gibi nedenlere bağlamaktadır. Bazı siyasi liderlerin ırkçı söylemlerinin de bu korkuları körüklediğine işaret edilmektedir.¹⁷⁰

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın hazırladığı iki ayrı rapor, nefret suçunun Avrupa Birliği'nde gündelik bir realite olduğunu ortaya koymaktadır. Raporlar, nefret suçu olarak ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve engelli insanlara kötü muamele gibi örnekleri ele almaktadır. Raporlara göre; ankete katılan Afrika, Asya, Balkan ve Türk kökenli 23 bin 500 kişinin dörtte biri (%23) son bir yıl içinde en az bir kez ırkçı saldırıların kurbanı olduğunu ifade etmiştir. Üstelik bu tür saldırılara uğrayan kişilerin durumu yetkililere bildirmek konusunda isteksiz olduklarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Çünkü nefret suçlarına maruz kalan insanlar, yetkililerin kendilerine yardımcı olacağına veya ülkedeki adalet sisteminin sorunu çözmede yeterli olacağına inanmamaktadır. Diğer taraftan, raporlar, Avrupa'daki ırkçı saldırıların yalnızca aşırı sağ kanattan gelmediğini göstermektedir. Bu da yabancı düşmanlığının Avrupa'da ne kadar yaygın ve normal kabul edildiğini ortaya koymaktadır.¹⁷¹

---

¹⁶⁹ Yılmaz, a.g.e., s. 46.

¹⁷⁰ Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM) - Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık Raporu s. 21.

¹⁷¹ Ongur, a.g.e., s. 66.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB KİMLİK POLİTİKALARI İLE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK İLİŞKİSİ

3.1. AB KİMLİK POLİTİKALARI VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞE ETKİSİ

Ulusal kültürlerle saygı göstererek sembollerle Avrupa bilincini ve kültürel kimliğini oluşturmayı hedefleyen kültür politikaları, Avrupa Birliği'nin planlanan yapısına ulaşmasında önemli bir araç olarak görülmekteydi. Birliği temsil etmesi açısından oluşturulan semboller, bayrak, logo ve ritüel takvimine ek olarak yapılan değişim programları, kültür seheri uygulamaları, yeni bilgi politikaları, revizyonlar ile eğitim sisteminin Avrupalılaştırılması, kadının kültür oluşturma faaliyetlerindeki önemini vurgulayan projeler ve çeşitli kampanyalar kültürel kimliğin oluşturulmasında en etkili araçlar olarak ortaya çıkmış ve öngörülen Avrupa Birliği'nin oluşturulma çabaları olarak yorumlanmıştır. Bunlara ek olarak, kimlik yaratma stratejileri vasıtasıyla Avrupa, vatandaşlarına yakınlaştırılarak "Avrupalı" nın oluşması sağlanmış ve büyüyen Avrupa imajı ile söz konusu gelişim ve büyüme görünür hale getirilmiştir. Nitekim Citrin ve Sides'in (2004) yaptıkları araştırma sonucunda Avrupalı olmaktan gurur duyanların sayısının, Avrupa'ya bağlı olanlardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu durum Avrupa'nın pozitif algılanan kimliğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.¹⁷²

Avrupa entegrasyon sürecinin kaçınılmaz bir gerçeği olan çokkültürlülük, Avrupa toplumları için bir yandan 'çeşitliliğin dinamizmi' anlamına gelirken, öte yandan gelişimini kapsamlı bir politika çerçevesinde sürdüremediği ölçüde, neden olduğu sosyal marjinalleşme ile bütünleşmenin önünde engel oluşturabilmektedir. Bu bağlamda sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik pek çok nedenin tetiklediği ırkçılık ve yabancı düşmanlığına yönelik kapsamlı bir politika geliştirmek, entegrasyon projesinin değerlerini temel hak ve özgürlüklere dayandıran AB için önem taşımaktadır. Özellikle ekonomik temelli oluşumunu siyasi düzleme kaydırma kararı aldığı 1990'lı yıllar ile birlikte, AB içinde temel hak ve özgürlükler konusunda bütüncül ve etkili bir yaklaşımın önemi bir kat daha artmıştır. 1990'lı yıllara kadar bir yandan AT'nin kendine özgü kuruluş amaç ve özellikleri, öte yandan üye devletlerin tarihsel gerçeklikleri ve konuya yaklaşımlarındaki farklar nedeniyle, genelde temel hak ve özgürlükler özelde ise ırkçılık ve yabancı düşmanlığı lehine AB içinde siyasi bir irade gelişmemiş ve

---

¹⁷² Can Karakuş, Avrupa Birliği'nde Kimlik "Avrupa Birliği Kimlik Tanımlama Mekanizmasının İncelenmesi", Başkent Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 80 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

dolayısıyla hukuki açılımların da gelmesi gecikmiştir. Hem siyasi hem de hukuki bağlamda düzenlemelerin yeni bin yıla yaklaşıldığında ancak hız kazanması, AB düzeyinde ırkçılık ve yabancı düşmanlığı olgularına tepkinin geç geldiği ve zayıf kaldığı yönündeki eleştirilerin de elini güçlendirmiştir.¹⁷³

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde; federalizm ve neofonksiyonalizm-fonksiyonalizm olarak iki farklı entegrasyon teorisi dikkat çekmekteydi. Yeni ve ulus üstü bir yapı oluşturmayı savunan federalizm yanında, neofonksiyonalizm; adım adım ilerleyen ekonomik entegrasyonun zamanla diğer alanlarda da entegrasyona sıçrama etkisi sayesinde (spill-over effect) yardımcı olacağını savunmaktaydı. Avrupa bütünleşme süreci incelendiğinde, söz konusu teorilere ek olarak kültür boyutunun tartışmalara dahil edildiği dikkat çekmektedir. Avrupa'nın mimarları, Avrupa hakkındaki tanımlamalarında; ortak pazar, egemen devletler ortaklığı, vb. klasik tanımlamaların ötesinde "Avrupa'nın insanları" vizyonuna sahip kişilerdi. Onların bakış açısından neofonksiyonalist entegrasyon toplumdaki çıkar gruplarının oluşturduğu baskılar sonucu başlayan rasyonel bir süreçti. Atılan küçük adımlar neticesinde hissedilmeyen büyük gelişmeler yaşanacaktı ve bu strateji çerçevesinde, ulus devletler ile herhangi bir sorun yaşanmadan birlik seviyesine belirli oranda yetki devri gerçekleştirilebilecekti. Ulus devletlerin söz konusu entegrasyon sürecinde elde ettiği ekonomik kazançlar kaybolan otoritenin farkına vardırılmayacaktı ve zaman içinde entegrasyonun farklı alanlara sıçraması ile birlikte ulus devletler tek başlarına karar alamaz bir yapıya ulaşacaklardı. Sonuç olarak ulus devletler arasında dünya savaşlarına neden olan gerginliklerin üstesinden gelinecek, ulus devlet ötesi Avrupa Birliği süreci başlayacaktı.¹⁷⁴

Avrupa Birliği'nin Avrupa kimliği konusundaki ilk resmi belgesi, 1973 Kopenhag Zirvesi'nde hazırlanan; dönemin dokuz üye ülkesinin demokrasi, hukukun üstünlüğü, ekonomik ilerleme odaklı sosyal adalet ve insan haklarına saygı unsurlarını garanti altına alan Avrupa uygarlığı, ortak miras, değerler ve yaşam tarzının vurgulandığı "Avrupa Kimliği"ne ilişkin bildiri olmuştur. Söz konusu bildirge vasıtasıyla ulusal ve evrensel değerler belirlenmiş olup, ayrıca katılım ve üyelik konularında da gerekli çerçeve sağlanmıştır. 1975 yılında Avrupa Birliği üzerine hazırlanan raporda, Avrupalıların haklarının korunması ve Avrupa insanların günlük hayattaki birliğini güçlendirmek için özel bir politikanın aktif hale getirilmesi önerilmektedir. 1983 Resmi

---

¹⁷³ Fatma Yılmaz Avrupa Birliği'nde Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 128 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁷⁴ Karakuş, a.g.e., s. 74.

Bildirisi'nde Avrupalılık bilincinin geliştirilmesi için Avrupa tarihi ve kültürüne ilişkin çalışmaların gerekliliğine vurgu yapılmış ayrıca kültürel farkındalığın Avrupa kimliğinin temelini oluşturduğu belirtilmiştir.¹⁷⁵

1992 Maastricht Antlaşması neticesinde kültürel alandaki gelişimler için yasal zeminini oluşturan birlik, ilgili antlaşmanın 128. maddesinde; üye devletlerin ulusal ve bölgesel farklılıklarına saygı göstererek, ortak kültürel mirası ön plana çıkaran kültürel gelişime olan desteğini vurgulamaktadır. Avrupa vatandaşlığı, Avrupa gençliği, kültürü, tüketici koruması, halk sağlığı vb. tanımlamaların yanı sıra farklılık içinde birlik (unity in diversity) kavramının da söz konusu dönemde ortaya çıktığı görülmektedir. 1999 yılında yayınlanan Milenyum Bildirgesi'nde ise (Millennium Declaration); Birlik vatandaşlarının özgürlük, hoşgörü, eşitlik, dayanışma, birlik ve kültürel çeşitlilik gibi ortak değerlerle bir arada bulunduğu belirtilmektedir.¹⁷⁶

Günümüzde çoğulculuk, yaşadığımız toplumların doğal bir yapısı olarak görünmektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak, çoğulcu kimliklerin demokratikleşmesi tüm dünyada bir artış göstermiştir. Özellikle 1989'da Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından dünyanın iki blok arasında bölünmesinin sonuna gelinmiştir. O dönemden beri ünlü Kanadalı iletişim bilimci McLuhan'ın da ifade ettiği gibi küresel bir köyde yaşayan insan büyük bir çeşitlilikle karşı karşıyadır. Avrupa'da İngiltere, Almanya, Fransa, İsviçre, İsveç gibi ülkeler yüksek bir çeşitlilik taşımaktadır. Bu ülkeler kendilerini çokkültürlü tanısalar da tanınmasalar da yaşanan etnik çeşitlilik inkar edilemez boyuttadır.¹⁷⁷

Şüphesiz kimlik politikaları ile çokkültürlülük düşüncesi arasında pozitif korelasyon vardır. Özellikle Avrupa Birliği gibi "farklılıkların birliği" olduğunu iddia eden bir organizasyon için kimliklerin kendilerini rahatça ifade edebilmeleri, refah paylaşımı, göç, ekonomik kriz gibi olgular vatandaşların oy verme alışkanlıklarını değiştirecektir. Böyle bir durumda reaksiyoner hareketler ve popülizm çoğunlukla tercih olmaktadır. Avrupa Birliğinin 2008 yılında girdiği ekonomik kriz sonucunda toplumdaki mevcut kozmopolit yapı, Ulus devletlerin "ev sahibi" vatandaşları tarafından değiştirilmek istenmektedir. Göç ile birlikte ülkeye giren yabancı, AB vatandaşlarının işlerini ellerinden almış, var olan Ulusal kültürü heterojen hale getirmeye başlamıştır.

---

¹⁷⁵ Ayhan Kaya, *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2013, s. 79.

¹⁷⁶ Ercüment Tezcan, "Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği ilişkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2013, 143-158, s. 147.

¹⁷⁷ Karakuş, a.g.e., s. 86.

Reaksiyoner tavırla yaklaşan vatandaşlar popülist, milliyetçi partilere daha fazla ilgi göstermiş sonucunda da aşırı sağ ana akım haline gelmiştir. Bunun sonucunda Avrupa Birliği'nin çokkültürcü yaklaşımı, Uluslarüstü (supranational) yapısı erozyona uğramış günümüz AB politikalarının belirleyicisi olmuştur. Üstelik göç eden bireylerin Avrupa Birliği üyesi bir devletin vatandaşı olup olmaması refah seviyesi yüksek olan ülke vatandaşlarının ilgisini çekmemektedir. Zira Polonyalı, Romanyalı ya da Bulgaristanlı tesisat ustasının Münih'te serbest dolaşımdan faydalanarak Almanyalı vatandaşların işlerini ellerinden almaları, sosyal haklardan faydalanmaları toplumda negatif karşılanmaktadır. Amaç, Avrupa Birliği'nde çokkültürcü yapının hızlı ve geri dönülmez şekilde zayıflamasının kanıtlanmasıdır. Kimliklerin oldukları gibi tanınması, çokkültürcülüğün Avrupa Birliği için ne derece önemli olduğu değinilecek konular arasındadır.¹⁷⁸

Sınırlar aslında coğrafya disiplinine ait temel olgulardan biridir. Diğer disiplinler tali yollardan sınırlar ile ilgilenmişlerdir. XX. yüzyılın sonuna kadar Uluslararası İlişkiler çalışmalarında da benzer bir durum yaşanmış ve sınırlar genellikle uluslararası antlaşma ve çatışmalar dahilinde disiplinlerdeki çalışmalara konu olmuştur. Ancak 1960'ların sonundan başlayarak küreselleşmenin bir algı, olgu ve pratik olarak tetiklediği gelişmelerin, teknolojik yeniliklerin ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin yarattığı etki ile sınırlar da artık Uluslararası İlişkiler çalışmalarındaki tali konulardan biri olmanın ötesinde temel başlıklardan biri haline almaya başlamıştır. 1990 sonrası sınırların disiplininde çok tartışılan konulardan biri olması sadece pratikte yaşanan gelişmeler ile açıklanamaz. Sınırlar ile ilgili bazı temel kavram ve olguların da tartışmaya açılması konunun boyutlarının derinlik kazanmasına yol açmıştır. Yaklaşık dört asırlık bir geçmişe sahip modern ulus-devletin sonunun gelip gelmediğinin tartışılması ve yine modern dönemin çıktılarında biri olan egemenlik olgusunun içinin boşalıp boşalmadığının sorgulanması sınırların da tartışılmasını doğurmuştur.¹⁷⁹

Sınırların coğrafi terim ve coğrafya disiplininin temel parametrelerinin dışında kazandığı yeni anlamlar ve sınır olgusunun farklı bileşenleri Uluslararası İlişkiler çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır.. Bu süreçte özellikle sınır ve kimlik inşası arasında kurulan ilişki, disiplinlerdeki birçok konunun yeniden ele alınması gerçeğini ve içselleştirdiğimiz bazı mitleri sorgulama gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu gerçek ve

---

¹⁷⁸ Can Baydarol, *Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 46.

¹⁷⁹ Erdem Özlük ve Fazlı Doğan, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerini Egemenlik Devri Tartışmaları Üzerinden Okumak", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2010, Cilt: 9, No: 1, 125-146, 125.

gereğin bir sonucu olarak öncelikle sınırların algılanma biçiminde yaşanan değişimleri ele almak mantıklı olacaktır. Her şeyden önce sınırlar doğal değildir. Hatta haritalarda gördüğümüz ve gerçek hayatta da karşılığı olan fiziksel sınırlar ile çakışan sınırlar bile doğal değildir. Doğal ya da yapay sınırların hepsi insan kararlarının bir ürünüdür; hem devlet hem de sınırlar sosyal olarak inşa edilmişlerdir. Örneğin XV. yüzyıl Avrupa haritası ile XVIII. ve XX. yüzyılın haritaları aynı değildir. İlki din adamlarının, ikincisi prenslerin, üçüncüsü ise egemen devletlerin haritasıdır. Her bir harita egemen otorite/güç/iktidarın türüne göre belirlenmiştir ve iktidarın kaynağında yaşanan değişimler Avrupa haritasının da değişmesine yol açmıştır. Sınırlar egemenliğin muhafazası, devletin meşruiyetinin temini ve güvenliğin tesisi açısından kilit bir rol oynamaktadır.¹⁸⁰

Bugün Avrupa, kimliğin nasıl inşa ve ifade edileceği ile ilgili bir açmaz ile karşı karşıyadır. Kimliğin sadece Avrupa'ya ait olan değil Batı'ya ait olan ve hatta evrensel olan değerler dizisine dayanması bir seçenek iken, diğerinde sadece Avrupa'ya içkin, ona özel ve genelde karşı ile anlam kazanan zenofobik ve ırkçı eğilimleri yüksek bir seçenek vardır.¹⁸¹

2009 Kasım ayında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Avrupa Barometresi anket sonuçlarına göre, AB ülkelerinde yaklaşık her 6 kişiden 1'i ayrımcı muameleye maruz kaldığını ve aşağılandığını belirtmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde yapılan anket sonuçları %61'lik bir oranla en yaygın ayrımcılığın "etnik kökenli" olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Avrupalıların üçte birinden daha fazlası cinsiyet, din ve inanç temelli ayrımcılığın daha fazla olduğunu düşünmektedirler. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA), AB genelindeki etnik azınlıkların ve göçmen grupların 2009 yılında maruz kaldığı ırkçı ve ayrımcı tecrübeleri yayımlamıştır. Sonuçlar, yöneticilerin ve siyasilerin ayrımcılık, aşağılama ve ırkçı motivasyona dayalı şiddet karşısında yeterli koruma önlemleri ve tedbirleri almadığına dair güçlü bir inanç olduğunu göstermiş ve etnik azınlıklar ile göçmenler hakkındaki kesin bir iflası ve çöküşü gözler önüne sermiştir. Belki de bu yüzden ırkçı suçlar ve ayrımcılıklar resmi kayıtlardan ziyade gündelik pratiklerde daha yoğun hissedilmektedir.¹⁸²

---

¹⁸⁰ Anders Hellström, "Beyond Space: Border Making in European Integration the Case of Ireland", *Human Geography*, 2003, Volume: 85, Issue: 3, 123-135, p. 125.

¹⁸¹ Özlük, a.g.e., s. 10.

¹⁸² Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM, "Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık Raporu" s 15

Bu bölümde, Birliğin resmi internet sitesinden temin edilen resmi metinlerden; 1994–2003 Birlik İlerleme Raporları, 1998–2006 Birlik Ortak Strateji Belgeleri, 1993–2006 Avrupa Birliği Konseyi Sonuç Bildirgeleri, 1998–2006 Komisyon basın açıklamaları ve konuşmaları, Türkiye adına 1998 yılından bu yana hazırlanan İlerleme Raporları ve Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi; belirlenen 36 kelime bazında taranarak, yıllar itibariyle incelenmiştir. Söz konusu kelimelere yapılan vurguların zaman içinde gösterdiği değişim irdelenmiş ve sonuç olarak ilgili vurguların değişimine bağlı olarak tanımlama mekanizmalarında anlamlandırma süreci örneklendirilmiştir. Tarama sürecinde kullanılan 36 kelimenin seçilmesinde, Avrupa tarihini şekillendirmiş çoğu unsurun yanı sıra günümüzde önemini koruyan hususlar da göz önünde bulundurulmuştur.¹⁸³

Tarama sonuçları incelendiğinde; kimlik kavramının Birlik tarafından 1993 – 2006 yılları arasında toplam 83 kez vurgulandığı ve söz konusu vurguların yarısından fazlasının 1999 yılından bu yana gerçekleştiği gözlenmektedir. 2000’li yıllarla dünya konjonktüründe başlayan süreçte, etnik ve bölgesel kimliklere olan vurgunun artış göstermesi ve kimlik olgusunun ön plana çıkması neticesinde, söz konusu kavrama verilen ağırlık yıllar itibariyle Avrupa Birliği resmi metinlerinde de görünür hale gelmiştir. Ancak ilgili yıllarda Birlik çapında uygulanmaya başlanan kimlik politikaları ve bu politikalar hakkında yapılan tartışmaların yoğunluğu dikkate alındığında, kimliği yapılan atıflar beklenen düzeylerin altında kaldığı gözlenmiştir.¹⁸⁴

61 numaralı Eurobarometre raporunda katılımcılara yakın gelecekte kendilerini Avrupalı olarak mı yoksa kendi ulus kimlikleri temelinde mi tanımlayacakları sorulmuş olup; kendilerini sadece Avrupalı olarak görenlerin %6 seviyesinde kaldığı, kendini sadece ulusal kimlikleri ile tanımlayanların ise %42 seviyesinde olduğu görülmektedir. Kendisini hem Avrupalı hem de kendi ulusal kimliği ile tanımlayanların ise %50 oranında olduğu ve bu iki aidiyetten önceliğin ulusal kimliklerde (%46) olduğu izlenmektedir. Birlik belgelerinde ulusal taban yıllar itibariyle güçlü bir unsur olarak belirmekte olup, 11 Eylül olaylarından ardından ortaya çıkan belirsiz dünya düzeninde ulusalcı siyasete verilen ağırlık artış göstermiştir.¹⁸⁵

---

¹⁸³ Michael Kearney, “The Classifying and Value-Filtering Missions of Borders”, *Anthropological Theory*, 2004, Volume: 4, Issue: 2, 131-156, p. 132.

¹⁸⁴ Karakuş, a.g.e., s. 105.

¹⁸⁵ European Commission, Eurobarometer 61 - Public Opinion in the European Union, July 2004, http://ec.europa.eu/public_opinion/standard_en.htm, (Erişim Tarihi: 06.05.2017).

3.1.1. 1992 Maastricht Antlaşması

Maastricht Antlaşması'nın kendisine yetki vermesinden önce de Avrupa Komisyonu kültür politikaları üzerinde çalışmalarını sürdürmekteydi. 1984 sonrasında birlik kimliğinin güçlendirilmesi ve yayılmasını sağlayacak; hem birlik hem de dünya tarafından gözlemlenecek bir imaj oluşturulmasını amaçlayan Avrupa toplumu için bir komitenin kurulması kararlaştırılmıştı. Komitenin kurulmasını izleyen ilk yılda yayımladığı iki raporda; sınır geçiş uygulamalarına ilişkin formaliteleri, para birimi, gümrük, eşit diplomaların ve uzmanlık sertifikalarının tanınması ve Avrupa çapında seçim konularında önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca, Avrupa kimliğinin şekillenmesinde kültür ve iletişim alanlarına önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Avrupa genelinde televizyon, radyo, bilim akademisi, piyango, spor takımları, değişim programları ve gönüllü çalışma kamplarının oluşturulmasının faydalı olacağı öngörülmüştür. 196 Ulus oluşturma ölçütleri arasında yer alan söz konusu unsurları Avrupalı bilincinin oluşturulmasında kullanan Avrupa Topluluğu ayrıca topluluk ilke ve değerlerini temel alan ve topluluk görünümünü belirginleştiren yeni semboller de yaratmıştır.¹⁸⁶

3.1.2. 1993 Kopenhag Zirvesi Sonrası AB Kimlik Politikaları

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Kriterler;¹⁸⁷

1. *Siyasi kriterler*; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığı,
2. *Ekonomik kriter*; işleyen ve aynı zamanda Birlik içinde rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığı,
3. *Topluluk mevzuatının benimsenmesi*; siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olmaktır, şeklinde sıralanabilir.

---

¹⁸⁶ Adil Karaman, "Maastricht Sonrası AB Eğitim ve Gençlik Programları", *Çimento İşveren Dergisi*, 2006, 16-27, ss. 16-17.

¹⁸⁷ TC Avrupa Birliği Bakanlığı, "22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi", <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=302&>, (Erişim Tarihi: 06.05.2017).

Avrupa Birliği 1993 Kopenhag Zirvesi'nde kabul edilen tam üyelik kıstasları Şu Őekildedir; siyasi kıstas: Őlkede demokrasi, hukukun ŐstŐnlŐđŐ, insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumların varlığı. Ekonomik Kıstas: İstikrarlı piyasa ekonomisinin mevcudiyeti; başta AB olmak Őzere dış dŐnya rekabetine dayanma kapasitesi. Uyum Kıstası: Siyasi Birlik ile Ekonomik ve Parasal Birlik de dahil olmak Őzere, AB'nin mŐktesebatına uyum kapasitesi. Kopenhag Kriterleri aday Ölkeler; demokrasiyi, hukukun ŐstŐnlŐđŐnŐ, İnsan Haklarını, Azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve Birlik içinde piyasa gŐleri ve rekabetçi baskı ile baş edebilecek kapasiteyi garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmalıdır. Őyelik, aday Őlkenin siyasal, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine katılma da dahil olmak Őzere üyelik yŐkŐmlŐlŐđŐnŐ Őstlenme yeteneğine sahip olmasını da ŐngŐrŐr. Birliğin, Avrupa'nın entegrasyonu momentumunu muhafaza ederken, yeni Őyeleri ŐzŐmleme kapasitesi de birlik ve aday Ölkeler için Önemlidir.¹⁸⁸

3.1.3. Avrupa Birliği İlk okkŐltŐrcŐ Kimlik Politikası: Azınlık Hakları

Avrupa Birliği'nin azınlıklara olan yaklaşımı hukuki bir dŐzenleme olmaktan çok siyasi yapılandırılardan oluşmaktadır. Bu yapılandırma kaynak olarak da Birleşmiş Milletler, Avrupa Komisyonu ve Avrupa GŐvenlik ve İŞbirliği Teşkilatı'nın yaklaŐımlarını dikkate almaktadır. İdeoloji olarak ise temelde Avrupa Komisyonu'nun tavrını benimsemektedir. Avrupa Birliği'nin dikkate aldığı temel noktalar, toplumdaki azınlık nŐfusa herhangi bir ayrımcılık yapıp yapılmadığı, eşit Şekilde yargılanıp yargılanmadıkları, ırkçılığa karşı verilen mŐcadele de temel insan haklarının kullanımına verilen Őnemdir. BŐtŐn bunları dikkate alırken belli baŐlı amaçlara hizmet etmektedir. Avrupa Birliği'nin resmi belgelerde de yer alan nihai amacı; yeni azınlıkların toplum içinde oluşması değil, aksine var olan bŐtŐn toplulukların dostane ve saygılı Şekilde kendi Őzelliklerine sahip çıkararak toplumla uyumlu yaŐayabilmeleridir. Aynı zamanda bir amacı da azınlık olan toplumların kendi Özelliklerini kaybetmeden varlıklarını sŐrdŐrmeleridir. Bu amaçlardan da gŐrŐldŐđŐ gibi temeldeki felsefe dŐnyada okkŐltŐrlŐ anlayışın var olabilmesidir. Bu yŐzden Avrupa Birliği, Őye olan Őlkelerde ayrılıkçı eğilimlere odaklanmakta ve etnik grupların durumlarını incelemektedir. Avrupa Birliği'nin benimsediği bu politikaya rağmen, Őye

---

¹⁸⁸ Faruk Şen, "Kopenhag Zirvesi IŞığında TŐrkiye-AB İlişkileri", *Rekabet Dergisi*, 2012, 3-8, s. 5.

lkelerden Hollanda ve Almanya'daki bazı karar ve uygulamalar bu politikanın kesin çizgilerle çizdiği yoldan sapıldığı anlamına gelmektedir.¹⁸⁹

Avrupa Birliği'nin benimsediği tutuma göre iç politikada belirleyici unsur devletin kendisidir ve azınlıklarla ilgili politikalar da o devletin kendi iç meselesidir. Devletin gerekli organları Avrupa Birliği'nin ülke içinde temsiline izin vermediği sürece birlik, devletin içerisinde varlığını sürdüremez, herhangi bir yaptırım uygulayamaz. Bu yüzden toplum içerisindeki azınlıkların temsili ya da onlarla ilgili karar alma gibi meselelerde ye devletin kendi kararını verme hakkına sahiptir. Bazen bu hak, belirli noktalarda ülkelerin daha cüretkar davranmasını da sağlayabilir. Nitekim, "Macaristan'ın 2017 yılında göçmen kabul etmeme kararı" rneğinde olduğu gibi; ulus devletler kendi çıkarları söz konusu olduğunda Avrupa Adalet Divanının yaptırım tehdidine rağmen ülkeleri lehine kararlar alabilmektedir. Diğer yandan azınlık kavramı Avrupa Birliği literatüründe farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Örneğin bu kavram, birliğin bünyesinde barınan bütün sosyal gruplar için kullanılabilir. İkinci olarak bu kavram birliğin hüküm sınırları dışında farklı ülkelerin bünyelerinde varlıklarını devam ettiren bütün küçük gruplar için kullanılabilir. Bu şekilde birliğin dışsal meselelerinden ve dış politika unsurlarından biri olacaklardır. Son tanımlanma şekli ise kelime anlamıyla ye ülkeler içerisindeki azınlık gruplara yönelik kullanılabilir. Böyle bir durumda iç hukuk mevzusuna dönüştüğünden dolayı iki farklı temel unsura bakılarak politikalar hakkında karara varılır. Bunlardan ilki birliğin kendi öz kurallar sistemi ve yaklaşım tarzıdır. İkincisi ise elbette azınlıkları bünyesinde barındıran devletin kendi politikaları ve yaklaşımlarıdır.¹⁹⁰

Birlik yesi devletlerin azınlık meseleleri çözülürken incelenirken bu iki değişken de dikkate alınarak ortak bir çözüm ve politika yolu aranmaktadır. İlk gruptaki azınlık kavramına bir örnek verilmek istenirse göçmen Avrupa Birliği vatandaşları gösterilebilir. Genel anlamda iş imkanlarından faydalanmak üzere birlik yesi bir devletten bir başka devlete geçiş yapmaktadırlar. Bunlar herhangi bir etnik köken veya ölçüt olmaksızın azınlık olarak sayılabilmektedirler. Bu işçiler toplamda bütün nüfusun çok küçük bir miktarını oluşturmaktadır. Fakat görüldüğü gibi daha genel anlamda kullanılan azınlık kavramında bazı farklı yönleri bulunmaktadır. En belirgin farkları kültürel anlamda ortak bir paydaya sahip olmamalarıdır. Bu insanları bir araya

---

¹⁸⁹ Selçuk Erincik, "Kimlik ve okkltrclk Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, Cilt: 52, Sayı: 2, 219-241, s. 226.

¹⁹⁰ Sema Batur, *Avrupa Birliği yeliğine Doğru Türkiye'de Siyasi Reformlar*, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını, İstanbul, 2002, s. 65.

getiren tek şey göçmen olmaları ve iş için ülke değiştiriyor olmalarıdır. Bunun dışında kültürel herhangi bir alt öge bu grubu bir arada tutmamaktadır. Diğer bir farklılık noktası ise ülkeler içindeki etnik azınlıklar gibi korunma ihtiyacı içinde olmamalarıdır. Bu insanlar ne böyle bir korumayı talep etmekte ne de gerçekten ihtiyacı içinde bulunmaktadır.¹⁹¹

3.1.4. Amsterdam Antlaşması Sonrası AB Kimlik Politikaları

17 Nisan 1997 tarihinde dönem başkanlığını yürüten Hollanda'nın ev sahipliğinde AB Devlet ve Hükümet Başkanları bir araya gelmiştir. 29 Mart 1996'da Torino Zirvesi ile başlayan hükümetler arası konferansla sonuca ulaşan Amsterdam Antlaşması, 2 Ekim 1997 tarihinde Amsterdam'da AB Üyesi Ülkelerin Dışişleri Bakanları tarafından imzalandı. AB için bu zirvenin önemi, kurucu antlaşmalarda yapılacak değişiklikler açısından kapsamlı bir taslak metni ortaya çıkması olmuştur. Amsterdam Antlaşması'nda (Amsterdam Treaty) AB üyeliği için, 1950 Roma Antlaşması'ndan bu yana ilk defa bazı şartlar getirilmiştir. İnsan hakları ile ilgili Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyma, tam üyelik için yazılı şart olarak belirlenmiştir. 2. değişiklik ise, sözleşmeye uymayan ya da uymama eğilimini sıklıkla gösteren üye ülkelerin AB Konseyi'ndeki oy hakkı, diğer ülkelerin 1/3'ünün teklifi ve oy birliği ile karar alınması şartıyla askıya alınabileceğiydi. 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması'yla Avrupa vatandaşlığı tekrar vurgulandı ve AB vatandaşlığının ulusal vatandaşlığa zarar getirmeyeceği belirtildi. Ortak karar alma prosedürünün kapsamı genişletilerek, parlamento tarafından reddedilen bir karar tasarısında konseyin ancak oy birliği ile karar aldığı durumlarda söz sahibi olabilmesi öngörüldü. Antlaşmaya göre Komisyon Başkanı'nın atanması için parlamentonun onayı, komisyon üyelerinin atanması için komisyon başkanıyla ortak karar şartı getirildi. Buna göre konsey, istihdam direktifleri ve teşvik önlemleri, erkek-kadın fırsat eşitliği, kamu sağlığı, şeffaflık, yolsuzluğun önlenmesi, gümrük iş birliği, yabancıların yerleşme hakkına ilişkin mevzuat gibi konularda nitelikli çoğunluk ile karar alabilecekti. Antlaşma ile üye ülkeler arasında sınır kontrollerinin kaldırılması amacıyla Schengen Antlaşması, Topluluk Hukuku'nun bir parçası haline getirildi. Amsterdam Antlaşması ile alınan önemli kararlardan birisi de 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla tek para birimine

---

¹⁹¹ Melis Bayraktaroğlu, "Avrupa Birliği Azınlık Politikaları ve Türkiye", 2012, s. 4, <https://melisbayraktar.wordpress.com/2012/11/28/avrupa-birligi-azinlik-politikalari-ve-turkiye/>, (Erişim Tarihi: 12.03.2017).

geçişin teyit edilmesi oldu. Bunun yanında Maastricht Antlaşması ile karmaşıklaşan antlaşma metninin de sadeleşmesi gereği vurgulandı.¹⁹²

Amsterdam Antlaşması'nın Ekim 1997'de imzalandığı ve Mayıs 1999'da yürürlüğe girdiği bilinmektedir. Antlaşma, Maastricht Antlaşması'nın günün koşullarına uyarlanması, tek para birimine geçiş ve AB'nin genişleme süreci için üye ülkeleri hazırlamak amacıyla yapıldı. Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşması'nın oluşturduğu hukuksal çerçeveyi tamamladı ve "Avrupa vatandaşlığı" kapsamındaki hakları güçlendirdi. AB ve AT Antlaşmaları yeniden numaralandırıldı, bunlara değişiklikler getirildi. Amsterdam Antlaşması ile AB Antlaşması'nın maddelerini değiştirdi ve maddeler A'dan S'ye harflerle belirlendi.¹⁹³

Avrupa Parlamentosu'nun karar alma mekanizmasındaki rolü ortak karar alma prosedüründe getirilen değişikliklerle güçlendirildi. Ayrıca komisyon başkanının atanması için parlamentonun onayı, komiserlerin atanması içinse komisyon başkanıyla ortak karar şartı getirildi. Antlaşma ile üye ülkeler arasında sınır kontrollerinin kaldırılması amacıyla Schengen Anlaşması, AB Hukuku'na dahil edildi (İrlanda ve İngiltere'nin sınır kontrol hakkı saklı kaldı). Amsterdam Antlaşması'yla, ayrıca, 1 Ocak 1999'da tek para birimine geçiş teyit edildi. AB'nin temellerini oluşturan özgürlük, demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygı ilkelerine bağlı her Avrupa Devleti'nin üyelik için başvurabileceği, Amsterdam Antlaşması ile belirtildi.¹⁹⁴ Bu antlaşma ile birlikte Avrupa Birliği, bugün sağ oyların yükselmesi ile paralel seyreden yabancı düşmanlığının nedenlerinden biri sayılan göçmelik, yabancı işçi çalıştırma, birlik içindeki insanların serbest dolaşımı gibi konularda yasa çıkarabilecek derecede söz sahibi olmuştur. Bugün AB içinde yükselen aşırı sağ partilerin temel parti programı bu antlaşmanın antitezi niteliğinde olduğundan antlaşma oldukça önemlidir.

3.1.5. Entegrasyon - Avrupa Birliği Vatandaşlığı

Avrupa vatandaşlığı; çokdillilik, çokulusluluk, çoketniklilik ve dinsel çeşitliliğe dayanmaktadır. İdeal olarak AB vatandaşlığı, üye devletlerin kendi çoklu milliyetçilik

---

¹⁹² Hümeysra Uzuner, Amsterdam Antlaşması ile getirilen Yenilikler ve Bunların Avrupa Birliği'ne Etkileri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 16 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁹³ Ayşe Füsün Arsava, "Amsterdam Anlaşmasının Ortak Hükümlerinin Analizi", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2000, Sayı: 2, 185-196, ss. 185-186.

¹⁹⁴ Ömer Bozkurt, **Avrupa Parlamentosu Yetkiler ve Usuller**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006, s. 12.

perspektiflerini oluşturmaları, çoğunluk ve azınlık gruplarının dinamik ya da içsel çeşitliliğini tanımaları için uygun hem normatif hem de kurumsal çerçeveyi sunmaktadır. Şu ana kadar, AB vatandaşlığı ve Avrupa kimliği çoklu milliyetçiliğe zayıf biçimine ayrıcalık tanımıştır. “Eski” yerel azınlıkların özel ihtiyaçları kabul edilip garanti altına alınırken, yeni “ötekilerin”, özellikle de göç sonrası azınlıkların (önceki göç popülasyonlarından oluşan azınlıkların) ve göçmenlerin talepleri içten bir biçimde karşılanmamaktadır. Özellikle son kriz konjonktüründe, bu taleplerin sahipleri günah keçileri haline gelmişlerdir. Bu durum, Avrupalı Müslümanlar özellikle de göç sonrası oluşan etnik azınlıklara mensup “gayrimeşru ötekiler” için geçerlidir. Tarihsel azınlıkların ihtiyaçlarını karşılayabilen mevcut kurumsal ve politik düzenlemeler, bu grupların ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersiz kalmaktadır.¹⁹⁵

Avrupa kimliği veya kimlikleri üzerine yapılmış olan çok sayıdaki çalışmayı içeren literatür, ortaya konan Avrupa politikası ile özdeşleşme düzeylerini ölçen nicel bulgulara bakarak Avrupa projesinin başarı derecesini değerlendirmeye çalışmaktadır. Literatürde defalarca, Avrupa politikalarına yönelik destek düzeyinin düşük kaldığı, bunun da Avrupa projesinin meşruiyetinin olmaması ile açıklanabileceği belirtilmektedir. Adalet eksikliği, bir Avrupa halkının olmaması ve bunun Avrupa demokrasisine yansımalarına dair kaygılar bu çalışmaların sonuçlarına dayanarak ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁶

Bu durum doğal olarak araştırmacılara “neden” sorusunu sordurtmaktadır: Neden Avrupa kimliği bu kadar zayıftır? Bilinen cevap bu kimliğin ulus kimlikle çatıştığıdır. Bu argümana göre, uluslar üyelerini gerek güçlü mit ve sembollerle gerekse devletin zorlayıcı eylemleri ile çekmektedirler. Ortaya çıkan Avrupa politikası ise, bu özelliklere sahip değildir ve bu yüzden de zayıf kalmaktadır. Vatandaşların bu kimlikle özdeşleşebilmeleri için Avrupa kimliğinin yaratılacak tarihi mitler ve politik sembollerle güçlendirilmesi gerekmektedir. Bir bayrak ve marşın benimsenmesi ve tek bir para biriminin oluşturulması gibi Avrupa kültürel politikaları, ortak bir Avrupa politik kimliğinin güçlendirilmesini amaçlayan stratejiler olarak da görülebilir.¹⁹⁷

Avrupa ve ulus kimliklerinin çatışmalı modeli ve ikisi arasındaki düşmanca “biri ya da öteki” biçimindeki ilişkiyi reddeden araştırmacılar da vardır. Bazıları iç içe geçen

---

¹⁹⁵ Anna, a.g.e., s. 54.

¹⁹⁶ Triandafyllidou, a.g.e., s. 53.

¹⁹⁷ Cris Shore, *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*, Routledge, London, 2000, p. 46.

kimlikler (çoklu kimlikler) teorisini öne sürer ve ulus kimliklerin ve Avrupa kimliğinin, bireylerin kimlik yapılarının farklı düzeyleri olduğunu iddia ederler. Başka bir öneri de, Avrupa kimliği ve ulus kimliklerin, diğer kimliklerle beraber var olacağı ve birbirlerine karışacağı “mermer kek” metaforudur. Çoğu araştırmacı, ulus kimlikler ve Avrupa kimliğinin birleştiğini ve artık ulus kimliklerin bir Avrupa boyutunun olduğunu iddia etmektedirler.¹⁹⁸

3.1.6. Irk Eşitliği Direktifi

Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, ayrımcılığa yönelik düzenlemelerde, AT/AB içinde yeni bir rejim oluşturulmaya çalışıldığı iddialarını güçlendirecek açılımlar yaşanmıştır. 1999 yılının sonuna doğru komisyon, ATA m. 13 ile AT kurumlarına verilen ayrımcılık konusunda yasal düzenleme yapma yetkisine dayanarak, biri istihdam ve çalışmada eşitliği diğeri ise ırk ve etnik kökene bakılmaksızın eşit muameleyi öngören iki ayrı direktif önerisini konseye sunmuştur. Söz konusu düzenlemelerden ilki, “İrk ve Etnik Kökene Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulamaya Konmasına İlişkin Direktif” (bundan sonra “İrk Eşitliği Direktifi” olarak anılacaktır) Konsey tarafından Haziran 2000 tarihinde benimsenmiştir. “İstihdam ve Çalışmada Eşit Muamele İçin Genel Çerçeve Oluşturan Direktif” ise diğeri direktifin alanına giren ırk ve etnik kökenlere bakılmaksızın kişilere eşit muamele edilmesi ilkelerinin uygulanması talimatını ve bu talimat uyarınca istihdam ve çalışmada ayrımcılığa karşı korumayı da esasen kabul ederek Kasım 2000 tarihinde benimsenmiştir.¹⁹⁹

İrk Eşitliği Direktifi, ATA m.13 kapsamında benimsenen yasal düzenlemelerin ilk ayağını oluşturmaktadır. Direktif, hem ırkçılık alanındaki ilk bağlayıcı düzenleme olması hem de bıraktığı boşluklara rağmen sosyal yaşamın önemli alanlarını kapsayarak önceki girişimlerden bir adım öteye geçmesi bakımından önem taşımaktadır. Irk Eşitliği Direktifi, AB Antlaşması'nın Avrupa toplumları arasında daha yakın bir birlik kurma yönünde yeni bir aşamaya işaret etmesinden esinlenmektedir. Demokratik ve hoşgörü toplumlarının gelişimine katkı sağlamayı öngören direktif, ırk ve etnik köken esasına dayalı ayrımcılığın AT Antlaşması'yla öngörülen amaçların başarısının altını oyduğu düşüncesinden yola çıkmıştır. Bu bağlamda direktif, diyalog

---

¹⁹⁸ Diez J. Medrano and P. Gutierrez, ““Nested Identities and European Identity in Spain”, *Ethnic and Racial Studies*, 2001, Volume: 24, Issue: 5, 753-778, p. 754.

¹⁹⁹ Sejal Parmar, “The European Court of Justice and Anti-Discrimination Law: Some Reflections on the Experience of Gender Equality Jurisprudence for the Future Interpretation of the Racial Equality Directive”, (Editors: Jan Niessen and Isabelle Chopin), *The Development of Legal Instruments to Combat Racism in a Diverse Europe*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2004, p.135.

geliştirilmesinden yeterli yasal koruma araçlarının oluşturulmasına, mağduru korumadan minimum standartları oluşturmaya kadar sosyal ve hukuki alanda kapsamlı bir düzenlemeye gitmiştir. Belirtmek gerekir ki üye devletler arasında iş birliği gerektirecek sektörler arası bir karakter taşıyan ve en önemlisi benimsenmesi konusunda oy birliği gerektiren bir alanda üye devletlerin kısa zamanda güçlü bir uzlaşmaya varması, AB içinde nadir sayılabilecek bir gelişmedir. Komisyonun önerisi sonrası Irk Eşitliği Direktifi'ne öncelik verilmesi ve müzakere sürecinin hızlanmasındaki en önemli faktör, Avusturya'da Jörg Haider başkanlığındaki Özgürlük Partisi'nin (FPÖ) 1999 yılında yapılan seçimlerde koalisyon ortağı olarak hükümette yer alması olmuştur. Söz konusu dönemde 14 AB üyesi devletin FPÖ'yü içine alan bir Avusturya Hükümeti ile siyasi düzeyde herhangi ikili resmi ilişkiye girmeyeceğini açıklamasına rağmen, 3 Şubat 2000 tarihinde 10 bakanlıktan 6'sı FPÖ'ye verilerek koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bunun üzerine 11-12 Şubat'ta resmi olmayan Lizbon İstihdam ve Sosyal İşlerden Sorumlu Bakanlar Zirvesi'nin toplandığı bilinmektedir. Zirve sonucu alınan yabancı düşmanı partilere karşı sözlü kınamanın yasal düzenlemelerle desteklenmesi kararı, direktifin çıkmasını hızlandıran nedenler arasındadır. Bunun yanında Fransa, Belçika ve İtalya 21 Şubat 2001 tarihinde ayrımcılığa karşı önlem alması için yasa teklifine yönelik komisyona çağrı niteliğinde, daha çoğulcu ve çokkültürlü bir Avrupa'yı desteklemek için ortak tutum benimsemişlerdir. Dahası, Haider'in partisinin başarısının direktif müzakerelerini hızlandırmasının nedeni, ayrımcılığa karşı düzenlemelerin Fransa ve Almanya gibi anahtar devletler nezdinde antiirrkçilik ve savaş sonrası aşırı sağ ile mücadeleyle eş anlama gelmesidir. Bu durum da direktifin geçmesi için gerekli oy birliğinde veto riskini azaltmıştır. Direktifin çıkmasını hızlandıran diğer nedenler ise meslek çıkar gruplarının baskısı ve iletişime geçmesi ve daha da önemlisi parlamentonun ağırlığını, başka bir deyişle, karar alma sürecinde 'danışma usulü' kartını kullanması olmuştur. Parlamento, istenilen değişiklikler olmazsa danışma görüşünü vermeyi geciktireceğini belirtmiştir. Ayrıca, üye devletlerin siyasi irade göstermeleri ve dönem başkanı Portekiz'in kullandığı yöntemin rolü de oldukça önemlidir. Portekiz, müzakereleri telefon aracılığıyla birebir yürütmeyi tercih etmiş ve böylece söz konusu yöntem ile yan birimlerin süreci baltalamasını engellemiştir²⁰⁰. Ayrıca direktifin tartışmaya açılması ve benimsenmesi, zamanlama bakımından Avusturya krizinin dışında da önem taşımaktadır. Birlik için anayasa tartışmalarının yapıldığı dönemde ve geniş bir

---

²⁰⁰ A. Geddes and V. Guiraudon, "Britain, France and EU Anti-Discrimination Policy: The Emergence of an EU Policy Paradigm", *West European Politics*, March 2004, Vol. 27, No. 2, 334-353, p. 346.

çerçevede azınlık sorununu ön plana taşıyacak olan AB Doğu genişlemesi öncesi yürürlüğe girmiş olması bakımından önemlidir.

Irk Eşitliği Direktifi, üye devletlerde eşit muamele ilkesini geçerli kılmak amacıyla ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılıkla mücadele için bir çerçeve getirmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda ırkçılığın önlenmesine dayalı düzenlemelerde AB üye devletler açısından ulusal düzeyde doğrudan bağlayıcı olması bakımından direktif önem kazanmaktadır. Irk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığın önlenmesinde oluşturmaya çalıştığı çerçeve sayesinde, belirli oranda da olsa, uyumlaştırma yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Topluluğa devredilen yetkilerin sınırları dahilinde Irk Eşitliği Direktifi, kapsam bakımından kendinden önce ve hatta sonra çıkarılan düzenlemelere oranla oldukça geniş bir alana yöneltilmektedir. İstihdam ve çalışma alanlarını kapsamasının yanında ayrıca sosyal koruma, eğitim, barınma gibi mal ve hizmetlere erişim gibi alanlarda da ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığa yönelik koruma sağlamayı amaçlamaktadır.²⁰¹

Irk Eşitliği Direktifi, çalışma alanının dışına taşarak sosyal koruma alanları dahil geniş bir perspektifte ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığı ele almaktadır. Ayrımcılığı ele almasına rağmen direktif, uyrukluk (milliyet) esasına dayalı ayrımcılığı açıkça kapsamadığını belirtmesi nedeniyle eleştirilere neden olmaktadır. Direktif m. 2(2)'ye göre, "Bu direktif, uyrukluk esasına dayalı farklı muameleyi kapsamaz, üçüncü ülke uyrukluların ve vatansız kimselerin üye devletlerin topraklarına girişi ve orada ikametine ilişkin koşul ve hükümlere ve ilgili üçüncü ülke uyruklular ile vatansız kimselerin yasal statülerinden kaynaklanan herhangi bir muameleye hanel getirmez". Direktifin, sadece ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığı ele aldığı söylenmektedir. Howard bu direktifte, söz konusu ayrımcılık türleriyle bağlantılı özellikle uyrukluk ve hatta din esaslarının yer almamasını önemli bir boşluk olarak nitelendirmektedir. Bunun en önemli nedeni olarak da ırk ve dini ayrımcılığın arasında kesin bir ayrımın yapılmasının zorluğunu göstermektedir. Irk ayrımcılığının bir kişinin bağlı olduğu bir azınlık dini ya da etnisite temelli ayrımcılıkla iç içe geçebilmesi oldukça muhtemeldir. Ayrımcılığın sadece AB üyesi vatandaşları değil, aynı zamanda üçüncü ülke vatandaşlarını da kapsadığı ve ırk ayrımcılığı ve yabancı düşmanlığının içinden çıkılamayacak şekilde bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Ayrımcılığın bu şekilde bağlantılı olduğu düşünüldüğünde, uyrukluk esasını gözden kaçırılmaması gereken bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar daha sonra benimsenen Çerçeve

---

²⁰¹ F. Yılmaz, a.g.e., s. 160.

Karar, din ve inanç esasına dayalı ayrımcılığı içine almış olsa da sadece istihdam ve iş alanlarını öngörmesi bakımından yetersiz kalmaktadır.²⁰²

3.1.7. Ayrımcılık Yasağı Hukuku (2010)

Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle, Avrupa Birliği Temel Haklar Belgesi hukuken bağlayıcı hale gelmiştir. Buna ek olarak, Lizbon Antlaşması AB'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne katılımını öngörür. Bu bağlamda, Avrupa Birliği Adalet Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından geliştirilen ortak ilkeler üzerine daha çok bilgi sahibi olunması arzu edilmektedir. Bilgi sahibi olmak arzu edilmekle kalmayıp Avrupa insan hakları hukukunun çok önemli bir parçası olan ayrımcılık yasağı standartlarının ulusal ölçekte düzgün bir biçimde uygulanması bakımından son derece gereklidir. 2010 yılı, 14. maddesinde ayrımcılık üzerine bir yasak getiren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 60. yıl dönümü ve AB düzeyinde ayrımcılığa karşı mücadelede iki temel metnin – Irk Eşitliği Yönergesi ve İstihdamda Eşitlik Yönergesi – kabulünün 10. yıl dönümüydü. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Birliği Adalet Divanı tarafından ayrımcılık yasağı alanında geliştirilen büyük miktarda içtihat göz önüne alınmaktadır. İchtihatların göz önüne alınmasıyla AB ve Avrupa Konseyi üye devletlerinde ve bunların ötesinde; yargıçlar, savcılar, avukatlar ve kolluk kuvvetleri gibi hukuki uygulamacılara yönelik, kolayca erişebilen, bir CD-rom ile birlikte bir el kitabı sunmak yararlı görünüyordu. İnsan haklarının korunmasında ön sırada yer almalarından dolayı, özellikle bu kişiler, ayrımcılık yasağı ilkelerini pratikte etkili biçimde uygulayabilmek için bu ilkelerin bilincinde olmalıdır. Çünkü ayrımcılık yasağı hükümleri ulusal düzeyde yaşama geçirilir ve sorunlar burada, cephe hattında görünür hale gelirler.²⁰³

Avrupa Birliği (AB) başlangıçta hükümetler arası bir örgüttü, fakat şimdi ayrı bir hukuki varlıktır. AB, günümüzde Birleşik Krallık'ın ayrılmasının ardından 27 üye devletten oluşur. 1950'lerde kurulan, enerji güvenliği ve serbest ticaret ile ilgilenen (hep birlikte 'Avrupa Toplulukları' adıyla bilinen) üç ayrı HAÖ'den geliştirilmiştir. Avrupa Toplulukları'nın temel amacı; malların, sermayenin, insanların ve hizmetlerin serbest dolaşımı yoluyla ekonomik gelişmenin teşvik edilmesiydi. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran antlaşmada (1957), üye devletler arasında eşit şartlar oluşturmak için, istihdam bağlamında cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklayan bir hüküm yer

²⁰² Erica Howard, "Anti Race Discrimination Measures in Europe: An Attack on Two Fronts", *European Law Journal*, July 2005, Vol. 11, No. 4, 468-486, p. 475.

²⁰³ "Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı", file:///C:/Users/Dell/Downloads/1510-FRA-CASE-LAW-HANDBOOK_TR.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

alıyordu. Bu hüküm, üye ülkelerin kadınlara daha az ücret veya daha az ayrıcalıklı çalışma şartları sunarak birbirleri üzerinde rekabet avantajı kazanmalarına engel olacaktı. Bu mevzuat önemli bir evrim geçirerek emekli maaşları, gebelik ve yasal sosyal güvenlik rejimleri gibi alanları da kapsamına almaktadır. Mevzuat aynı zamanda 2000 yılına kadar AB'de ayrımcılık yasağı hukuku sadece istihdam ve sosyal güvenlik bağlamına uygulanıyor ve sadece cinsiyet temelini kapsıyordu. 1990'lar boyunca, AB hukukunda ayrımcılık yasağının ırk ve etnik köken, cinsel yönelim, dini inanç, yaş ve engellilik gibi diğer alanları da içine alacak şekilde genişletilmesini savunan kamusal çıkar grupları tarafından önemli lobi çalışmaları yapılmıştır. Bazı AB üye devletleri arasında aşırı milliyetçiliğin canlanmasıyla ilgili korkular, Topluluğa bu konularda mevzuat çıkarma yetkisini vererek Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın tadil edilmesi için liderler arasında yeterli siyasi iradenin oluşmasına yol açmıştır. 2000 yılında, iki yönerge kabul edildi: İstihdamda Eşitlik Yönergesi ve İrksal Eşitlik Yönergesi. İstihdamda Eşitlik Yönergesi; cinsel yönelime, dini inanca, yaşa ve engelliliğe dayalı olarak istihdam alanında ayrımcılığı yasaklamaktadır. İrksal Eşitlik Yönergesi ise istihdam bağlamında ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığı ve aynı zamanda refah sistemi ve sosyal güvenlik ile mal ve hizmetlere erişimde ayrımcılığı da yasaklıyordu. Bu yönergeler AB çerçevesinde ayrımcılık yasağı hukukunun kapsamında önemli bir genişlemeyi temsil etmektedir. Bireylerin istihdam piyasasında tam potansiyellerine ulaşabilmesi için, sağlık, eğitim ve konut gibi alanlara da eşit erişimlerini temin etmenin şart olduğu kabul ediliyordu. 2004 yılında, Cinsiyet Mal ve Hizmetler Yönergesi cinsiyet ayrımcılığının kapsamını mal ve hizmetler alanına genişletti. Ancak, cinsiyet temelinde koruma İrk Eşitliği Yönergesi'ndeki koruma kapsamına denk sayılmamaktadır. Nedeni, Cinsiyet Sosyal Güvenlik Yönergesi, sağlık hizmeti ve eğitime erişim ve sosyal koruma gibi daha geniş refah sistemiyle değil, sadece sosyal güvenlikle ilgili olarak eşit muameleyi garanti eder. Cinsel yönelim, dini inanç, engellilik ve yaş istihdam bağlamında yegane korunan hukuki menfaatler olmakla beraber, bu hukuki menfaatler için korumayı mal ve hizmetlere erişim alanına genişletmeye yönelik teklif (Yatay Yönerge olarak bilinir) halen AB kurumlarında müzakere edilmektedir.²⁰⁴

3.1.8. AB Temel Haklar Ajansı (FRA)

AB Temel Haklar Ajansı'nın (FRA), 1997 yılında kurulan ve görevi ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve antisemitizme ilişkin olarak sınırlı tutulan EUMC'nin görev alanı genişletilerek oluşturulan bir ajans olduğu bilinmektedir. Ajans, görevlerini

---

²⁰⁴ Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı - Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku s. 13-14.

bağımsız olarak yürütmektedir. Ajansın hedefi, topluluk ve üye devletlerin ilgili kurum ve makamlarına, bu kurum ve makamları kendi uzmanlık alanları dahilinde temel haklara tamamen uyması için tedbir alırken veya tutum belirlerken desteklemeyi amaçlamaktadır. FRA aynı zamanda, Avrupa Topluluk Hukuku'nun uygulanmasında temel haklara ilişkin yardım ve uzmanlık sağlamayı da amaçlamaktadır. Temel Haklar Şartı'nda ifade edildiği sekliyle, ABA m. 6(2)'de atıfta bulunulan temel haklar, FRA'nın faaliyet alanlarına ilişkin referans noktası oluşturmaktadır. Belirtilen amaçlar ve faaliyet alanları çerçevesinde ajansın görevleri kısaca; bilgi ve veri toplama ile analiz, sivil toplumla işbirliği ve bilinçlendirme, AB kurumları ve üye devletlere tavsiyeler verme olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda ajans, AB'de temel hakların gelişimi hakkında tarafsız, güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgi toplamanın yanında, bilimsel araştırma ve anketler gerçekleştirecektir. Ayrıca ajans, AB'de temel haklar hakkında yıllık bir rapor ile yaptığı araştırma ve anketlere dayalı tematik raporlar yayımlamaktadır.²⁰⁵

Ajansın münferit şikayetleri inceleme veya karar alma yetkileri bulunmamaktadır. Ayrıca ABA m.7'nin amaçları çerçevesinde AB üye devletlerindeki temel hakların durumunu izleme (temel hakların ciddi ve sürekli ihlali durumunda bir üye devlete karşı eylemde bulunma olasılığı) veya topluluk işlemlerinin hukuka uygunluğu ve üye devletlerin hukuki aktarımı ile ilgilenme de ajansa verilen görevler arasında yer almamaktadır. Ajans, temelde AB ve üye devletlerdeki temel hakların durumuna odaklanmakla birlikte, ilgili Ortaklık Konseyi'nin kararı ile aday ülkelerin de gözlemci olarak katılımına açık tutulabilmektedir. Bunun yanında, Konsey ayrıca FRA'ya katılmak üzere AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalayan ülkeleri de davet edebilmektedir.

FRA, Mart 2008 tarihinde Müslüman toplumların ihtiyaçlarına işaret eden ve yerel düzeyde Topluluk uyumlaştırılmasını hedef alan son tematik raporunu yayımlamıştır. Entegrasyonun gerçekleştirilmesi ve Topluluk bazında uyumlaştırılmanın sağlanması için pratik öneriler sunan rapor, Müslüman toplumların yaşamın tüm alanlarına sistematik olarak dahil olması gereğini ortaya koymaktadır. FRA yayımladığı raporda, dini ön yargıların yanında ırksal ve etnik eşitsizliğin izolasyon ile çözülemeyeceğini belirtmektedir. Yayımlanan raporda ajans; yerel otoritelerce uygulanabilecek bir eylem planı önermekte, yerel otoritelerin hesap verebilirliğinin artırılması ve eğitim sisteminin bu yönde iyileştirilmesi konusunda

---

²⁰⁵ "Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku", file:///C:/Users/Dell/Downloads/1510-FRA-CASE-LAW-HANDBOOK_TR.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

öneriler getirmekte ve istihdam alanında eşit fırsatlar yaratılması konusuna vurgu yapmaktadır²⁰⁶.

Ağustos 2007 tarihli raporunda ise ajans, AB üye devletlerinde ırkçılık ve yabancı düşmanlığı konusuna yer vermiştir. Raporun, üye devletlerde 2006 yılı boyunca meydana gelen ırkçı ve yabancı düşmanı gelişmeleri kapsadığı bilinmektedir. Yasal sorunlar, istihdam, eğitim, barınma, ırkçı şiddet ve suç konularını içine alan bu rapor, beş tematik konuda yayımlanmıştır. Tüm AB içinde ırkçı şiddet ve suçun ciddi bir sosyal hastalık teşkil ettiği belirtilen raporda, söz konusu suçların üye devletlerce kayıt altına alınmaması nedeniyle sorunla mücadelede kanıta dayalı suç önleme politikalarının yokluğundan yakınılmıştır.²⁰⁷

3.1.9. Kollektif Avrupa Kimliği Sorunu

II. Dünya Savaşı sonrasındaki büyük yıkım Avrupa siyasetinin dünya konjonktüründe önemini yitirmesine ve ekseninin ciddi manada kaymasına sebep olmuştur. Avrupa ülkeleri savaşın neden olduğu yıkımdan oldukça etkilenirken SSCB ve ABD gibi büyük aktörlerin sahneye çıktığı görülmektedir. Avrupa'nın, bu iki büyük gücün arasında tampon olarak kalmak yerine güçsüz konumundan ötürü iki kampa bölündüğü söylenebilir. Doğu ve Batı Avrupa olarak iki farklı sosyal, ekonomik ve siyasal düzen barındıran yaşlı kıta, ABD-SSCB çekişmesinin sonucunda yeni bir kimlik oluşumuna ihtiyaç duyduğunun farkına varmıştır. Avrupa Bütünleşmesinin altında yatan bu temel sebebin Avrupa kimliği düşüncesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Doğu bloğu ülkelerinin "Avrupalı" görülmemesinin sonucu olarak bütünleşme ve ortak bir Avrupa kimliği fikri Batı Avrupa'da gerçekleşmektedir²⁰⁸.

Bütünleşme çabaları hız kesmeden devam ederken Avrupa Topluluğu ve oluşturmaya çalıştığı kimlik de güçlenerek siyaset sahnesinde yer bulmaktadır. Sovyetlerin çöküşü ve ardında bıraktığı muazzam güç boşluğu Avrupa Birliği ve birliğin ortak kimliğine giden süreçte en önemli konu başlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci Avrupa kimliğinin belirginleşmesi ve somut örneklerin varlığı açısından da önem arz etmektedir. Tek Avrupa Senedi, topluluğun ulus üstü (supranational) karakterini öne çıkaran ilk somut belge olarak

---

²⁰⁶ "Community Cohesion at Local Level: Addressing the Needs of Muslim Communities – Examples of Local Initiatives", *European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)*, 2008, p. 35.

²⁰⁷ "Report on Racism and Xenophobia in the Member States of the EU", *European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)*, 2007, p. 42.

²⁰⁸ Cengiz Dinç, "Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler", *Akademik Bakış Dergisi*, 2011, Cilt: 5, Sayı: 49, 31-58, s. 32.

bilinmektedir. Birliğin ulus üstü formu, daha öncesinde ulus devlet kavramını kıta dışına ihraç eden birlik ülkelerinin farklı bir siyaset, sosyoloji ve ekonomi düşüncesine sahip olmalarında temellenmektedir. Avrupa Birliği'ne göre oluşan bu düşünce, ortak bir "Avrupa kimliği" anlamına gelmektedir²⁰⁹.

II. Dünya Savaşı sonrası Almanya gibi bir ülkenin anayasasının ABD'nin öncülüğünde yazılması, 1989 yılında Berlin duvarının yıkılmasının ardından Sovyetler Birliği'ne karşı kazanılan büyük mevzi, ABD'yi dış politika konusunda oldukça cüretkar bir tutuma itmektir. Sovyetlerin dağılması güç merkezlerinin dengesizliği ve çeşitliliği sonucu Çin gibi küresel bir aktörün sahneye çıkması dengeleri değiştirmektedir. Avrupa Birliği 2017 yılında ciddi manada güç kaybetmesine rağmen sahip olduğu entelektüel sermaye, refah ve ekonomik gücü sayesinde küresel bir aktör olduğunu tüm dünyaya göstermektedir. Birleşik bir Avrupa kimliği sorunu, içerisinde global dünyanın güçlü aktörlerinin etkilerini de barındırmaktadır. Oluşan bu etki, kimi analistlere göre ABD ve AB'nin gelecek tasavvurundaki siyasal manevralarını da içermektedir. Göç ve mülteci sorunları ile ekonomik krizin oluşturduğu olumsuz ortam da Avrupa Birliği'ni içten içe çürütmektedir. Tüm Avrupalı ulus kimliklerinin üstünde kolektif bir Avrupa Kimliği'nin varlığı ve bu kimliğin güçlendirilmesi, AB'nin önceliklerinden biri olarak görülmektedir. ABD ve AB arasında görüş ayrılıklarının varlığı su götürmez bir gerçek olsa da müttefiklik bağlamında sürdürülen bu pragmatik ilişkinin sonu rekabete hatta kutuplaşmaya varabilir (Mart 2017 Angela Merkel - Donald Trump görüşmesi). Oluşan bu çıkar çatışmasının sonunda, tarafların uluslararası kuruluşlardaki rekabeti kaçınılmaz olacaktır²¹⁰.

3.1.9.1. Avrupa Medeniyeti Kimliği

Aydınlanma ile birlikte Avrupa, Hristiyan kimliğinin üzerine yeni bir kavram, inşa etmeye çalışmakta ve bu kavram medeniyet kavramı olmaktadır. Avrupa yayılcılığı ardından gelen yeni etnisite, kültür ve coğrafi bölgelerin keşfi ile sanat, bilim ve edebiyat alanındaki gelişmeler Avrupalılar nezdinde medeni olanla barbar olan arasında net bir ayırımı gözetilmesini sağlamaktadır. Aydınlanma ve ulus devletin ortaya çıkması Avrupa kimliği inşası ile Hristiyanlığı da içeren bir medeniyet düşüncesini beraberinde getirmektedir. Medeniyet tanımı ve tanımın içerdiği anlam,

---

²⁰⁹ Elif Uçkan Bağdemir, "Batı Balkan Ülkeleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Olasılıkları Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 1, 89-117, s. 90.

²¹⁰ Jutta Wasserrab, "Doğu Batı'ya Hâlâ Yetişemedi", *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/tr/do%C4%9Fu-bat%C4%B1ya-h%C3%A2l%C3%A2-yeti%C5%9Femedi/a-18040278> (Erişim Tarihi: 06.08.2017).

Avrupa için oldukça önem arz etmektedir. Zira bu kavram, Avrupa'nın genetik kodlarını da içeren birliğin ve oluşturulmak istenen kimliğin özünü oluşturmaktadır. Roma hukuku, sanayi devrimi, Fransız İhtilali, Aydınlanma ve parlamenter demokrasi gibi kavramlar Avrupa'nın siyasal geleneğini yansıtırken, bu gelenek ve medeniyet düşüncesi Avrupa Birliği'nin "Farklılıkta Birlik" mottosunun içini doldurmaya yetmemektedir. Burada kafaları karıştıran en önemli nokta, kıta içinde ya da dışında kimin Avrupalı olup olmadığı ile ilgili olabilir. Ruslar, Güney Kıbrıslı Rumlar ya da Türkler Avrupalı mıdır? Şüphesiz bu sorunun cevabı tarihsel süreçte kimin kendisini daha Avrupalı hissettiği ile ilgili olmaktadır²¹¹.

Anthony David Smith, Avrupa kimliğini oluşturan sivil din enstrümanları; anma törenleri, mitler, kahramanlık hikayeleri, destanlar gibi kültürel varlıkların olmayışını medeniyet bağlamında kültürel bir evrimden geçilmeyerek sağlanmasının oldukça zor olduğunu dile getirmektedir.²¹²

3.1.9.2. Avrupa Entegrasyonu Kimliği Sorunu

Avrupa kimliği tarihsel olarak Avrupa kavramının tarihi ile yaşıt olsa da operasyonel olarak ancak XX. yüzyılda anlamlı hale gelmiştir. Avrupa kimliği Aralık 1973'te Kopenhag Zirvesi'nde bir anlamda konjonktürel koşulların zorlaması ile Avrupa Topluluğu'na üye dokuz devletin birliği ilkesine dayandırılmış ve bu süreçten sonra kimlik inşası süreci somutlaşmıştır. Kimlik, ancak 1989 yılında tarihsel, sosyolojik ve politik bir metafor haline bürünebilmiştir. Bu süreçte ise doğal veya suni sınırlar esas alınarak değil önce komünizm tehdidi üzerinden bir Avrupa sınırı çizilirken daha sonra demokratikleşme, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisi kimliğin temelini oluşturmuştur. 11 Eylül'den sonraki süreçte ise küresel terörizm, başarısız devletler, göç ve İslamofobi (Islamophobia) kimliğin ihtiyaç duyduğu mental sınır olarak komünist tehdidin yerini almıştır. Avrupa özelinde jeopolitik gerçek ile kimliğin çizdiği sınırlar tarih boyunca hiç birbiri ile örtüşmemiştir. İki kimlik arasındaki bu fark devam ettiği sürece kimliğin sürekli yeniden inşası süreci de asla sona ermeyecektir.²¹³

---

²¹¹ Savaş Köse, "Medeniyet Kavramının Kullanımları", *Doğu-Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 2008, Sayı: 41, 34-46, s. 39.

²¹² Anthony Smith, *Milli Kimlik (National Identity)*, (Çeviren: Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 34.

²¹³ Özlük, a.g.e., s. 12.

Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker, 14 Eylül 2016 tarihinde her yıl geleneksel olarak gerçekleştirdiği Birliğin Durumu konuşmasını AP'de yapmıştır. Juncker, konuşmasında, geçen yıl kaydedilen gelişmelerin bir değerlendirmesini yaptıktan sonra 2017'nin önceliklerini sunmuştur. Juncker'in konuşması ve Avrupa Komisyonu'nun Birliğin Durumu Belgesi, Komisyonun 2017 Çalışma Programı'na hazırlık için AP ve AB Konseyi arasındaki diyalogu da başlatmaktadır. Juncker, bu yıl ki "Birliğin Durumu" konuşmasının temasını "Dürüstlük, Birlik ve Dayanışma Zamanı" olarak belirlerken, özellikle AB içerisinde birlik ve beraberliğe vurgu yapmıştır. Birliğin Durumu adlı konuşmasında Juncker, AB vatandaşlarının güvenliğine de değinmektedir. Juncker aynı zamanda, sınır güvenliğinin yanı sıra ortak Avrupa ordusunun önemine de işaret etmiştir. Juncker'in konuşması ile Brexit Referandumundan sonra AB ilk defa gelecek için bir gündem ortaya koymuştur. "Daha İyi Bir Avrupa'ya Doğru: Koruyan, Güçlendiren ve Savunan Avrupa" adlı konuşmasının başında Juncker, birlik ve beraberlik çağrısında bulunmuş bir arada hareket etmenin önemine işaret etmiştir. 2016 yılındaki çağrısını yineleyerek, AB'nin bir varoluş krizi yaşadığına dikkat çekmiştir. AB'nin geçmişte de zor zamanlar yaşamış olduğunu, ancak hiçbir dönemde şu anda olduğu kadar üye ülkelerin kendi iç problemlerine yönelerek ortak bir çalışma zemini yaratmaktan uzak olmadıkları eleştirisinde bulunmuştur.²¹⁴

Juncker'in eleştirilerinden AB kurumları da nasibini almıştır. Kurumların daha önce hiç olmadığı kadar birbirinden farklı öncelikler belirlediklerini ve bunların zaman zaman üye ülke hükümetleri ve parlamentoları ile doğrudan çeliştiğini ifade eden Juncker, üye ülke hükümetlerinin popülizm siyasetiyle zayıfladıklarına da dikkat çekmiştir. Juncker, Brexit'in yarattığı belirsizlik ortamına rağmen birliğin dağılmayacağına dair güvence vermiştir. Britanya'nın kararı için üzgün olduklarını, ancak buna saygı göstereceklerini de belirtmektedir. Juncker, Britanya Referandumu ile Avrupa'daki milliyetçilik akımlarının AB'nin birliği için tehdit oluşturduğunu dile getirmiştir. Juncker, Britanya'ya en kısa zamanda AB'den ayrılma görüşmelerine başlamak için gerekli adımları atması çağrısında bulunmaktadır. Britanya ile ilişkilerin dostane bir şekilde devam edeceğini ancak Britanya'nın AB Tek Pazar'ına eskiden olduğu şekilde erişim sağlayamayacağını da belirtmektedir. Britanya olmadan yoluna devam edecek olan AB, terör tehdidi ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en büyük göçmen kriziyle karşı karşıya bulunmaktadır. Birliğin durumuna ilişkin biraz karamsar

---

²¹⁴ Jean-Claude Juncker, *A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change*, Candidate for President of the European Commission, 2014, p. 16.

bir tablo çizmesine rağmen Juncker, ileriye umutla bakarak, daha sağlıklı ve güçlü bir AB için alınması gerekli önlemler üzerine odaklandıklarını dile getirmiştir. Geleceğin AB'sini, koruyan, Avrupa yaşam tarzını devam ettiren, yurttaşlarını güçlendiren, AB içinde ve dışında savunmaya önem veren ve sorumluk alan bir Avrupa olarak tanımlamıştır.²¹⁵

3.1.9.3. 2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri - Avrupa Birliğinin Ontolojik Çıkmazı

2014 yılı AP seçimlerinin galibi aşırı partiler, gerçek galibi ise aşırı sağ partiler oldu. Fransa'da aşırı sağcı Ulusal Cephe, Danimarka'da da aşırı sağcı Danimarka Halk Partisi, Finlandiya'da aşırı sağcı Gerçek Finler Partisi, Avusturya'da koalisyon ortağı aşırı sağcı Avusturya Halk Partisi, Macaristan'da aşırı sağcı Jobbik Partisi, Belçika'da Flaman kesimin bağımsızlığından yana olan Yeni Flaman İttifakı, Almanya'da Milliyetçi Demokratik Partisi, Yunanistan'da aşırı sağcı Altın Şafak Partisi ve birçok aşırılık yanlısı parti oylarını artırmıştır. Aşırı sağ gibi, aşırı solda da artış eğilimi gösteren partiler olmuştur. Her ne kadar aşırı sağın yükselişi kadar görülme de, radikal solda Yunanistan'da Alexis Spiras'ın partisi Syriza ve İspanya'da Podemos Partisi oylarını artırmayı başarmıştır. Hiç şüphesiz seçimlerde aşırı partilerin, özellikle de sağ vatandaşlığı aşırıların bu denli oy kazanmalarının altında birçok neden bulunmaktadır. Nedenler arasında; seçimlere katılım oranlarının çok düşük olması ve ana akım partilerin, ulusal seçimlerde olduğu gibi AP seçimlerinde destekçi kitlelerini mobilize edememelerinin payı büyüktür. Ancak aşırılık yanlısı partilerin oy artışının altında tek neden olarak bunu görmek çok doğru olmaz. Hiç şüphesiz 2009 yılında yapılan son seçimlerden bu yana Avrupa'yı meşgul eden, ekonomik kriz, istikrarsızlık, artan küresel rekabet ve işsizlik gibi konular sebebiyle, aşırılık yanlısı partilerin oy oranlarında artış meydana gelmiş durumdadır.²¹⁶

2014 yılı AP seçimlerinin galibi partilerden, aşırı sağın yükselişi oldukça dikkat çekicidir. Özellikle bazı üye ülkelerdeki aşırı sağ partilerin seçimlerden birinci parti olarak çıkması bu tezi güçlendirmektedir. Fransa'da aşırı sağcı Ulusal Cephe, oylarını yüzde 18,7 artırarak yüzde 25'lik bir başarı göstermiştir. Danimarka'da da aşırı sağcı Danimarka Halk Partisi ise oylarını yüzde 11,8 artırarak yüzde 26,6 ile seçimlerden birinci parti çıkmıştır. Aşırı sağda, oyların arttığı bir diğer ülke ise İngiltere'dir.

---

²¹⁵ "İktisadi Kalkınma Vakfı Birliğin Durumu Analizi", http://ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=99&id=1590, (Erişim Tarihi: 15.12.2016)

²¹⁶ Melih Özsoz, *İKV Değerlendirme Notu "2014 Avrupa Parlamentosu Seçimlerinin İlkleri, Enleri, Aşırıları, Kazananları ve Kaybedenleri"*, İktisadi Kalkınma Vakfı, Haziran 2014, No: 84, s. 11.

İngiltere’de aşırı sağcı İngiliz Ulusal Partisi, yüzde 11,4’lük artış ile yüzde 27,5’lik oy oranına sahip olmuştur. Genel itibariyle bakıldığında aşırı sağ, 2009 yılı seçimlerine göre 15 yeni sandalye kazanmıştır. 2009 yılı seçimlerinde 37 olan aşırı sağcı milletvekili sayısı, 2014 yılı seçimlerinde 42’ye yükseldi. 6 ülkede aşırı sağ oylarını artırdı. Aşırı sağ partiler Avusturya’da 2, Danimarka’da 2, Almanya’da 1, Yunanistan’da 1, İsveç’te 2 fazla sandalye kazandığı bilinmektedir. AP’ye en fazla aşırı sağcı milletvekilini 21 parlamenter ile Fransa sokmayı başarmıştır. Böylece 2014 yılında AP, 29 yeni aşırı sağcı parlamenterle tanışmıştır.²¹⁷

2014 AP seçimlerini Lizbon Antlaşması kadar farklı kılan bir diğer unsur da 2008 yılında başlayan ve neredeyse 5 yıl boyunca Avrupa’yı kasıp kavuran mali kriz sonrasında Avrupa’nın gördüğü ilk geniş katılımlı seçim olmasıdır. Her ne kadar AB ekonomisi 2013 yılının son çeyreğinde düzelme sinyalleri vermiş olsa da 2009 yılında yapılan son seçimlerden bu yana Avrupa; ekonomik kriz, istikrarsızlık, artan küresel rekabet ve işsizlik ile boğuşmaktadır. Hiç şüphesiz bu durum da seçim sonuçlarına açık bir şekilde yansdı. Zaten seçim öncesinde yapılan anketlerde, Avrupa vatandaşlarının son yıllarda AB’li kurumlara olan güvenin, desteğin ve ilginin düştüğünü açık bir şekilde göstermekteydi. Ekonomik krizin en önemli sonuçlarından birinin, hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde siyasete, siyasi partilere ve kurumlara olan güvenin azalması olduğu, araştırmalara yansımaktaydı. AB’nin resmi istatistik kurumu Eurostat tarafından Kasım 2013’te yapılan saha araştırmasına göre (Eurobarometer Standart 80), vatandaşların sadece yüzde 23’ü ulusal hükümetlere güven duymaktadır. Ulusal parlamentoya duyulan güven ise yüzde 25 lerde kalmıştır. Bu durum AB’ye duyulan güvene de yansımış: Avrupa vatandaşlarının sadece yüzde 31’i AB’ye güven duyduğunu belirtmiştir. Aynı çalışmaya göre AB’nin imajı da tehlike altındadır. Ankete katılanların yüzde 67’si AB’nin imajını nötr ya da tamamen negatif olarak tanımlamaktadır. Pozitif olarak tanımlayanların oranının ise sadece yüzde 31 olduğu bilinmektedir.²¹⁸

2014 yılı AP seçimlerinde aşırı sağın en aşırılarıyla dikkat çeken iki ülke Almanya ve Yunanistan’dır. Almanya’da Milliyetçi Demokratik Partisi, Yunanistan’da ise Altın Şafak Partisi ilk defa AP’ye milletvekili göndermeyi başardı. Her iki partinin de Avrupa’da yabancı düşmanlığı ile bilinen ve öncesinde Avrupa’da çok tartışılan

---

²¹⁷ Yüksel Alper Ecevit vd., “Avrupa Parlamentosu Seçimleri ve Aşırı Sağ Partilerin Yükselişi”, *Bahçeşehir Üniversitesi Elektronik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi*, Araştırma Notu: 14/167, 4 Haziran 2014, 1-9, s. 1.

²¹⁸ Melih Özsöz, “2014 AP Seçimlerinin Sonuçları”, *Ekonomik Forum Dergisi*, 2014, Sayı: 242, 64-71, s. 65.

söylemlere imza atan partiler olduğunu unutmamak gerekir.²¹⁹ Ayrıca 2017 Almanya genel seçimlerinde Avrupa Birliği şüphesi konumu ile dikkat çeken, şaşkınlık yaratan oy oranı ile seçimin 3. partisi konumuna gelen AfD (Almanya için Alternatif), yüzde 12,6 lık oy oranı ile 94 parlamenter çıkartması beklenmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Almanya Federal meclisi'ne girebilen ilk aşırı sağcı parti konumunda olan AfD, İslam ve göç karşıtı duruşu ile dikkat çekmektedir.

---

²¹⁹ Özsöz, "İKV Değerlendirme Notu Avrupa Birliği Parlamento Seçimleri", s. 13.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA'DA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE GÜÇ KAYBETME

4.1. AVRUPA'DA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞÜN GÜÇ KAYBETME NEDENLERİ

Avrupa Birliği'nin, II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik birlikteliği ön plana çıkaran yapıda, savaşın izlerinin silinmesi için yoğun görüşmelerin ve entelektüel çabaların sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Avrupa Birliği, son 20 yılında (özellikle de 11 Eylül sonrasında) çokkültürlü yapısını yavaş yavaş kaybetmektedir. Artan terör eylemleri, birliğin genişleme ve derinleşme politikaları, göç ve sınırların kaldırılarak birlik içindeki vatandaşların serbest dolaşımı bireyler üzerinde negatif etki yaratmıştır. Bu durum, yerinde saymamakta her geçen gün birliğin bekasını etkileyecek seviyeye gelen bir gerçeklikle daha da içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Avrupa Birliği'nin geleceğini etkileyen ırkçılık, yabancı düşmanlığı, yükselen aşırı sağ gibi günümüzde patolojik seviyeye gelmiş davranışların nedenleri araştırılmaktadır. Bütünleşme sonucunda gerçekleşen derinleşme ve genişleme politikalarının, vatandaşların zihninde onulmaz sorunlara yol açtığı ifade edilmektedir. Refahın göç ile gelenlere ya da birlik içindeki daha az gelişmiş ülke vatandaşına aktarılması ciddi sonuçlar üretmiştir.²²⁰

4.1.1. Bütünleşme, Derinleşme, Genişleme Politikaları

Bütünleşme politikalarının, yüzyıllarca süren çatışmaların, kanlı savaşların sonunda ortaya çıkan birlik fikrinin uygulayıcısı konumda olduğu ifade edilmektedir. Politikanın önündeki en büyük engelin ise milliyetçilik kavramı olduğu su götürmez bir gerçeklik olarak görülmektedir. Avrupa entelijansiyası, bu olgu üzerine kafa yorarak bütünleşmenin hangi koşullar altında daha doğru olacağını hesaplamaktadırlar. Entelijansiya, çokkültürcülük ve farklılıkta birlik gibi aslında akil olan hiçbir insanın karşı çıkamayacağı bazı düşünceleri topluma endoktrine etmenin doğru olacağını düşünmüşlerdir. Ekonomik yapının normal seyirde olduğu, kişilerin sosyal sıkıntı yaşamadığı bu dönemlerde bütünleşme fikrinin geçerli olabileceği gerçekliğini Avrupa Birliği kanun koyucuları düşünmemiştir. Nitekim bugün 2008 sonrasındaki ekonomik krizin etkileri hala sürmektedir. Avrupa ülkelerinin birçoğunda işsizlik rakamları, toplam işgücünün 1/4 üne yaklaşmış durumdadır. Mevcut durum vatandaşların ulusal

---

²²⁰ Michael Walzer, *Çokkültürcülük; Tanınma Politikası*, (Çeviren: Cem Akış), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 67.

devlete bağılılıklarını arttırmak şöyle dursun marjinal, popülist partilere gösterilen ilgi Avrupa'nın yeni politik atmosferini açıklar niteliktedir.²²¹

Bütünleşme, 50 yıllık ekonomik birliktelik serüvenini entegrasyon ile zenginleştirmeye çalışan bir politikadır. Amacı, birliğin ihtiyaç duyduğu ülkeler ile entegrasyon sürecine kadar ortak ekonomi ve siyaset düzenine geçebilmektir. Bu süreç Avrupa halklarının ya da politikacılarının tamamen uzlaşa içinde olduğu, her kararın ortak alındığı bir dönemi işaret etmez. 1966 yılında Fransa başkanı Charles de Gaulle'ün neden olduğu "Boş Sandalye Krizi" ya da 1970'li yıllardaki petrol krizleri kimi zaman da ulusal devletlerin birliğe yetki devri konusunda bütünleşmeye engel olan olaylar yaşanmıştır. Bu krizlerin hiçbiri Avrupa'nın son dönemde yaşadığı çokkültürlülük ve eşitlik kavramlarının erozyona uğraması, yükselen aşırı sağ ve yabancı düşmanlığı krizi kadar etkili olmamıştır.²²²

Avrupa Birliği bütünleşme politikaları çerçevesinde ekonomik birliğin yükseltmek istendiği nokta, siyasal birlik mesabesidir. Siyasal birliğin kurulabilmesi için gereken derinleşme sürekli zikredilen ulus devletin egemenlik alanının daraltılıp bu hakların birlik müktesebatına dahil edilmesi ile gerçekleşmektedir. Bu tarz büyük dönüşümlerin gerçekleşebilmesi için takip edilen politikalar ulus devletleri güçsüzleştirmektedir. Politikaların ulus devletleri güçsüzleştirilmesi tepki ile karşılanmış ve problematiğin omurgasını oluşturmuştur. Bütünleşmenin, savaş sonrası kömür ve çelik sektörleri ile başladığı bilinmektedir. Roma Anlaşması sonrasında birlik, diğer ekonomik sektörlerle doğru ciddi derecede ivmelenmiş son olarak da Brüksel anlaşması sonrası bütün kurumlar birleştirilerek entegrasyon hızlandırılmıştır.²²³

Maastricht Anlaşması, birliğin siyasal anlamda da birleşeceğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Yayılma etkisi (spill-over) siyasi birliğin daha doğrusu Neofonksiyonalizmin temelini oluşturan kavramdır. Buna göre ortak noktalarla birleşen uluslar her adımda daha da bütünleşecek bu etki ile sektörler arası bütünleşme hız kazanacaktır. Üç sütun temelinde birliğin son bütünleşen şekli tanımlanmıştır. Bütünleşmenin adım adım gerçekleştiği ve topluluğun ilk olarak kömür ve çelik birliği olarak oluşturulduğu bilinmektedir. Oluşan bu topluluk, hız kesmeden

---

²²¹ Gutman, a.g.e., s. 79.

²²² Walzer, a.g.e., s. 94.

²²³ Hüseyin Kutay Aytuğ, "Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 2008, Cilt: 15, Sayı: 1, 149-161, s. 154.

Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak ekonomik birliğin temelini oluşturmuştur. Bu topluluk, ulusal egemenlik alanını daha da kısıtlamaktadır. Topluluk aynı zamanda mal ve hizmetlerin rahatça dolaşmasına, ortak para politikasına ve az da olsa ortak dış politika alanlarına kaymıştır. Ekonomik bütünleşmenin sonucu olarak ulus devletler ciddi güç kaybına uğramıştır. Serbest dolaşım ve ortak vize uygulaması (Shengen Bölgesi) gibi ulus devletlerin iç işlerine de müdahale eden politikalar hızla Avrupa ülkeleri tarafından benimsenmiştir. Bu politikalar sonucunda birliğin vatandaşlarının kendileri gibi olmayan, kültür, etnisite, mezhep ve az da olsa din farklılıkları olan insanlarla etkileşim haline girmesi marjinal sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Sonuçların, bugün birliğin temellerini sarsan ölümcül bir etki yarattığı söylenebilir.²²⁴ Avrupa Birliği için çokça sarf edilen “Ekonomik dev siyasi cüce” kavramı aslında aynı zamanda Avrupa Birliği’nin üzerine oturduğu blokajı anlatmaktadır. AB siyasal manada cüce olmayıp ulus devletlerin daha fazla işine karışır, aşırı sağın merkezileşmesini hızlandırarak kendi sonunu da hazırlamış olacaktır. Şüphesiz bu paradoksal durum AB elitlerinin gözünden kaçmamaktadır mevcut duruma uygun politikaları gündemde tutmak istemektedirler. Günü kurtarmak adına yapılan bu politik tutum ve davranışların Avrupa Birliği’nin bekasını olumsuz yönde etkileyeceği AB tarafından da dile getirilmektedir. Nitekim, AB’nin karşı karşıya olduğu varoluşsal sorunu Mart 2017 de hazırladığı “Beyaz Kitap” belgesi ile yayınlayan Jean Claude Juncker; AB’nin mevcut siyasi ve ekonomik yapılarla yoluna devam etmesinin zor olduğunu dile getirmiştir.

Bütünleşme karşıtlığı, Avrupa Birliği içerisindeki aşırı sağ partilerin ana motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu motivasyon çoğunlukla Alman ve Fransız aşırı sağ partileri nezdinde güçlenirken 2016 yılındaki İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden çıkma referandumu ile farklı yönde ve beklenmedik bir hal almıştır. Referandum sonucunda ülkeyi referanduma götüren muhafazakar parti lideri David Cameron istifa etmiştir. Ulusal kimliğin korunma düşüncesi ya da diğer bir deyişle aidiyet fikrinin pekiştirilmesi kültürel birleşmenin sonucunda gerçekleşen olgulardır. Bu durumda konunun salt ekonomi politik ile açıklanamayacağına sağlamasını yapmaktadır. Farklı kültürlerin birleşmesi, bütünleşmesi Avrupa kimliği ya da kültürü temelinde derinleşmesi demek aynı zamanda ulusal kültürlerin de çürümesi, dönüştürülmesi

---

²²⁴ John McCormick, *Understanding the European Union, A Concise Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, p. 48.

anlamına gelmektedir. Bu durumdan da en çok popülist partiler ulusalcı söylemlerle faydalanmaktadır.²²⁵

Supranasyonel yapının gelişerek devam etmesi, egemenlik haklarının birliğe aktarılma sürecinin hızlanması ve bütünleşmenin daha güçsüz ülkeleri de kapsamaması sonucu refah seviyesi daha yüksek ülkelerde marjinalleşmeye yol açmıştır. İşsizlik ve serbest işgücü dolaşımının, 2008 krizi sonrası birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Serbest işgücü dolaşımı ve işsizlik karşılaştırıldığında parametreler ne derece yükselirse vatandaşların oy verme alışkanlıklarının o derece aşırılığa kaydığı görülecektir. Birlik içindeki daha az gelişmiş ülkelere tolerans gösterilmemektedir. Globalleşen dünyada mülteci, yabancı işçi, kaçak ya da resmi göçmen, ulusal ya da göç etmiş azınlığa tolerans gösterilebileceğini ise düşünmek mümkün olmamaktadır. Nitekim Avrupa Birliği'nin bugün "tamam mı devam mı" noktasına gelmesinin en büyük sebeplerinden biri, kimlik politikaları sonucu gerçekleşen çokkültürlülük kaybıdır. İngiltere'nin birlikten ayrılmak istemesinin ve buna bağlı olarak geliştirdiği propagandanın en temel argümanı, birlik içine kendisi gibi olmayan, farklı kültüre ve dine sahip "öteki" konumunda olan Türkiye'nin gireceği endişesidir. İngiltere'nin oldukça çok göçmene sahip olduğu bilinmektedir. İngiltere bu anlamda, 80 milyona yakın genç nüfusu ile birliğe Türkiye gibi bir ülkenin girmesi durumunda ülkenin temelini sarsılacağı gibi bir endişeyi referandum sürecinde çokça kullanmıştır. Bu endişe ile Brexit de denilen İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden çıkış sürecinin başladığı söylenebilir.²²⁶

Genişleme politikaları, Avrupa Birliği entelijansiyası için normatif sonuçlar ifade ederken aynı durum birliğe üye olan vatandaşlar için çıkarları nispetinde olumsuz karşılanmıştır. Mevcut durumun, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri genişlemesi ile ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Refah paylaşımı ve bunun doğal sonucu olarak kaynaklardan faydalanma süreci birlik üyesi ülke vatandaşlarını endişelendirmiştir. Avrupa Birliği elitleri, birliğin özünü oluşturmaktadır. Elitler, doğudan gelebilecek muhtemel bir göç dalgasını engellemek ve birliği uluslararası arenada cazibe merkezi haline getirerek ortak pazar çatısı altında liberal ekonomik modeli sürdürmek üzere politikalarını inşa etmektedirler. Birlik vatandaşlarını ve elitlerini fikir ayrılığına düşüren bu önemli mesele bugün birlik üzerindeki ayrılıkçı kara bulutları açıklar niteliktedir.

---

²²⁵ Nurettin Bilici, "AB'de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye'nin Entegrasyonu", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2006, Cilt: 5, Sayı: 2, 39-45, s. 42.

²²⁶ Andrew Moravcsik, *Bütünleşme Kuramı*, (Çeviren: Hale Akay), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 134.

Nitekim 2000 yılında yayınlanan Eurobarometre anketinin sonuçlarına göre Avrupa Birliği vatandaşlarının yabancı düşmanlığına yönelimleri yaşam standartlarının düşeceği endişesi ile doğru orantılı seyretmektedir.²²⁷

Eurobarometre'nin 1997 yılında Avrupa'da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı anketinde ırkçı düşünce biçimini destekleyen bireylerin çoğunlukla işsiz ya da işini kaybetme korkusu taşıyan, gelecek kaygısı yüksek kişilerden oluştuğu saptamıştır. Yaşlanan Avrupa Birliği demografisi ekonomik krizin arttırdığı işsizler ordusu ve artan göç, farklılaşan kimlik politikalarının da çarpan etkisi ile ivmelenerek günümüzdeki mevcut duruma evrilmiştir. Ulus devletlerin tekrar güçlenmesi, etnisite ve kültürel farklılıkların keskinleşmesine giden süreç artarak devam etmektedir.²²⁸

Avrupalı ulus devletlerin yönetici elitleri, genişlemenin oluşturduğu koruma politikalarının etkisi ile AB vatandaşlarını teskin edici söylem ve demeçlere başvurmuştur. Bu dönemde bütünleşme ve genişlemenin oluşturduğu gelecek endişesi sebebiyle çeşitli popülist politikalara dönüşüm gözlenmiştir. Popülist politikalar, Avrupa'da yaşayan sürekli ya da geçici işçilerin haklarını negatif yönde etkilemektedir. Çalışma izin ve koşulları üzerinde Avrupalı mevcut işçilerin haklarını koruma sebebiyle bu politikalar yürürlüğe girmektedir. Bunun yanı sıra Avrupa Birliği bir taraftan sınırların ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Avrupa Birliği bir taraftan sınırların ortadan kaldırılmasını hedeflemekte, ulus devletlerin yöneticileri de sınırlara görünmez kalkanlar yerleştirmek için çeşitli önlemler almaktadır. Refah paylaşımı ve fırsat eşitliği denklemini tehlike olarak gören ulus devletler takındıkları ikircikli tavır ile oldukça tutarsızdırlar. Avrupa Birliği vatandaşlarının refah paylaşımı ya da sosyal düzen bağlamında rahatsız olacağı herhangi bir mevcut durum söz konusu değildir. Göçmen ya da mülteci kısacası "öteki" olanlar günah keçisi ilan edilerek Avrupa Birliği vatandaşlarının sistematik suistimallerine maruz kalmaktadır. Ekonomik krizin nedenini göçmenlere bağlayan Avrupa krizin derinleştikçe popülist siyasetin arkasına saklanma ihtiyacı hissetmektedir.²²⁹

Yaşlanan nüfus için gerekli olan dinamik genç nüfus ihtiyacının tehlike sinyallerini verdiği günümüzde, göçmenler dışında bu sorunu çözebilecek başka bir seçenek bulunmamaktadır. Bu gerçekliğin yanında bugün etkinliklerini oldukça

---

²²⁷ http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_138_tech.pdf, (Erişim Tarihi: 01.05.2017).

²²⁸ Yılmaz, a.g.e., s. 57.

²²⁹ Abdulvahap Akıncı, "Modern Ulus Devletlerin Doğuşu", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, Sayı: 34, 61-70, s. 67.

arttıran milliyetçi partilerin söylemi; gelen göçlerin kontrolden çıktığı ve işsizliğin sebebinin ucuz işgücü anlamına gelen göçmenler olduğu şeklindedir. Korku siyaseti anlamına gelen bu tehlikeli durum, vatandaşları tehdit eden boyuta varmıştır. Bu tehdit aynı zamanda popülizmi son derece arttırmış liderler hiçbir zaman tutamayacakları birçok vaat sarf etmişlerdir. Nitekim Avrupa Birliği'nden çıkan İngiltere'nin milliyetçi partisi UKİP'in lideri Nigel Farage ülkesinin AB'den ayrılma referandumundan önce oldukça iddialı söylemlere sahip olmasına rağmen çok da beklemediği bir şekilde referandumdan evet sonucu çıkınca partisinden istifa etmiştir.

Avrupa Birliği üyesi ülkelerin vatandaşları hiçbir zaman ulus devletlere hissettikleri bağlılığı Avrupa Birliği kimliğine karşı hissetmemişlerdir. Bunun temel sebeplerinden biri ekonomik bütünleşmeye dayanan birliğin, bireylerin kültürel farklılıklarını, sosyal dokusunu ikinci plana atmasıdır. Aynı zamanda vatandaşların elit tabaka ile olan farklı düşünceleri bugünün sorunlarını bir nebze açıklar niteliktedir. Çokkültürlülük kavramını pragmatik bir bakış açısı ile ele alan Avrupa, bütünleşme sonucunda daha fazla görünür olan farklılıkların itilmesini, ötekileştirilmesini hızlandırmıştır. Farklı olanın görüldüğü oranda ev sahibinin dikkatini çekmesi gibi bir durum söz konusu olmuştur. Avrupa Birliğini oluşturan ekonomik, sosyolojik ve siyasal kültürün çokkültürcü olup olmadığı tartışması günümüzün de önemli tartışma konuları arasındadır. Betimleyici bir kavram olan çokkültürlülüğün politikadan bağımsız sosyolojik bir durum olduğu, çokkültürcülüğün ise bir devlet politikası, normatif ilkeler bütünü anlamına geldiğine önceki bölümlerde değinilmişti. Bugünün tartışması Avrupa Birliği'nin çokkültürcü olup olmadığı yönündedir. Bu bölümün açıklama gereği hissettiği temel argüman da Avrupa Birliği'nin pragmatik çıkarımlar sonucu topluma ve doğal olarak da dünya kamuoyuna endoktrine etmeye çalıştığı "çokkültürcülük" hayalidir. Bu algı yönetimine karşı gelişen direnç de kendini aşırılık olarak göstermekte, endişenin hakim olduğu çoğunlukla ekonomik kriz dönemlerinde toplum nezdinde yabancı düşmanlığı olarak kendini göstermektedir.²³⁰

4.1.2. Avrupa'da Bütünleşme Teorileri

11. yüzyıldan bu yana dönüşerek devam eden Avrupa bütünleşmesi fikri, Avrupa'da hüküm süren devletlerin bir arada olarak daha güçlü olmalarına, çıkarlarını daha iyi korumalarına dayanmaktadır. Haçlı Seferleri ile mümkün olan bu birliktelik durumu, II. Dünya savaşı sonrasındaki kaotik duruma ilham vermiştir. II. Dünya Savaşında milyonlarca insanın kaybı, bunun yanında şehirlerin yok olması ile gelen

---

²³⁰ Beril Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2005, s. 49.

maddi zorluk bütünleşme ve birliktelik fikrini perçinlemiştir. Savaşın ardından gerçekleşen barış görüşmelerinde (Yalta ve Postdam) sorunların kolay çözülememesi Soğuk Savaş olarak tabir edilen sıkıntılı dünya düzenini beraberinde getirmiştir. Bu düzenin varlığı Avrupa bütünleşmesi için en uygun zemini oluşturmuştur.²³¹

Antlaşmalar, Avrupa toplumunun ortak değerlerini yansıtan en önemli eylemleri içermektedir. Birliğin çıkış noktasını oluşturan Maastrich Antlaşması (1992) oldukça önemli bir yere sahiptir. Avrupa Topluluğu bu antlaşma ile iç işlerinde iş birliği, güvenlik politikası ve adalet alanlarında da birleşerek bütünleşmenin önündeki büyük engelleri kaldırmaktadır. Dönemin ünlü İtalyan politikacısı Altiero Spinelli tarafından hazırlanan bu antlaşma ile Avrupa Birliği'nin kurumsal tabanı oluşturulmuştur. AB komisyonu ile bütçe yapımı ve mevcut bütçe politikalarının sürdürülmesi, birliğin icra organı olan AB konseyi ile üye devletlerin çıkarlarının korunması (Bakanlar konseyi olarak da geçer, üye devletlerin hükümetlerinde görev alan bakanlardan oluşur) , kanun yapma yetkisine sahip parlamento ve Adalet divanı AB nin kurumsal yapısını özetler nitelikte olmaktadır²³².

Avrupa için kıyameti andıran sonuçlar doğuran II. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya'nın yeniden güçlü konuma gelmesi tüm ülkeleri endişelendirmiştir. Oluşan bu edişe, savaşın ardından ülkelerin bir araya gelmesini sağlayan önemli etkenlerden biridir. Savaş sonrası Avrupa'da barış ikliminin sürdürülmesi saikiyle birleşen ülkeler demir, çelik ve atom enerjisinin kontrol etmek istemiştir. Almanya'nın ideolojik ilkeler barındıran düşmanlığını bastırmak da birleşen ülkelerin ajandalarında yer almaktadır. Almanya ile birlikte Sovyetler Birliği'nin ideolojik ve siyasal yayılcılığının etkisi, Avrupalı ülkeleri korkutmuş güç birliği ile bu yayılcı tutuma karşı durmak istenmiştir. Sovyetler Birliği'nin ardılı Rusya Federasyonu için Avrupa Birliği bugün dahi içinde "bir arada tutma ülküsü" barındırmaktadır. Rusya etkisinden çıkmak isteyen ülkeler ekonomik ve siyasal bağlamda Avrupa Birliği ile askeri bağlamda ise NATO ile ortak hareket etmektedir²³³.

---

²³¹ Neill Nugent, *The Government and Politics of the European Union*, Duke University Press, U.S.A., 2006, p. 13.

²³² İbrahim Canbolat, *Avrupa Birliği, Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel Teorik Kurumsal Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler*, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2002, s. 109.

²³³ John McCormick, *Understanding the European Union, A Concise Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, p. 59.

4.1.2.1. Neofonksiyonalizm

Avrupa bütünleşme teorileri birliğin ortak bir kimlik oluşturmada ve siyasi birlikteliği sağlamada faydalandığı önemli argümanların başında gelir. Ortaya sürülen sistem önerilerinin zamanla Avrupa Birliği entegrasyonunun başat rolünü üstlendiği görülmektedir. Bütünleşme sürecinde üretilen fonksiyonalizm ve neofonksiyonalizm diğer teorilerin ortaya çıkması ve sürdürülmesi açısından da eleştirel bir kültürün oluşmasını sağladığı söylenebilir. Fonksiyonalizm, Avrupa bütünleşmesine oldukça eleştirel bir tutumla yaklaşarak bütünleşmenin olumsuz taraflarını da dile getirmektedir. Teoriyi öne süren David Mitrany kısaca, ulus devletlerin politik manada önemsiz görünen kurumlar etrafında birleşmesinin daha uygun olacağına vurgu yapmaktadır. Dünya düzeni ve politik istikrar bağlamında oldukça ütopyik görünen bu teori, "işleyen barış sistemi" adlı eserinde ulus devletlerin egemen olduğu bir sistemde barışın zor olacağı fikri temeline dayanmaktadır. Mitrany, politik meselelerden daha çok teknik konular üzerine yoğunlaşmaktadır²³⁴.

David Mitrany'nin politik meseleler yerine uluslararası meselelere yoğunlaşmış olması, Avrupa Birliği için gelecek projeksiyonu açısından gösterge olmuş AKÇT'nin işlevi ve bu işlevin diğer sektörlere de dağılması fikrinin, birliğin geleceğini oluşturduğu söylenebilir. Birliğe üye olan devletlerin politik manada sorumluluklarını sürdürmesi ve politik konuların ağır basması, bu teoriyi geri plana itmektedir. Politik konuların güncel formunu sürdürmesi, bütünleşme çerçevesinde başarısız kaldığını göstermektedir. Neofonksiyonalizm teorisinin çıkış noktası, fonksiyonalizmin eksik kalan yönlerini tamamlama düşüncesi etrafında ortaya çıkmaktadır.

Neofonksiyonalizmin'in ulaşmak istediği ana hedef siyasi ve ekonomik bütünleşme düşüncesidir. Üye ülkelerin ekonomik etkileşim düzeyinde, işlevsel ortak alanların ekonomik katmanlarda yayılma dinamiği ile seyredeceğini, bütünleşmenin ardından gelecek faydaların devlet dışı aktörler tarafından benimseneceğini ve destekleneceğini, bu mevcut durumda bütünleşmenin daha hızlı etkin ve sorunsuz olacağını düşünmektedir. Burada önemli olan, ekonomi aktörlerinin (endüstri grupları) ulus devlete oluşturacağı baskı ile birliğin uluslararası (supranasyonal) karar mercinin kararlarının ulus devlet vatandaşlarının çıkarlarına daha uygun olduğu fikridir.²³⁵

---

²³⁴ Cevdet Özdemir, "Neofonksiyonalizm", *Adnan Menderes Üniversitesi Dergisi*, 2011, 81-90, ss. 86-87.

²³⁵ Kahraman, S., (2012), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Avrupa bütünleşmesi kuramları: 1950-1970 yılları, s.19

Toplumsal manada Neofonksiyonalizm, değişim ve değişimle birlikte dönüőümü ifade etmektedir. Fonksiyonalizmi temel alan fakat eksik yönlerini eleştiren entelektüel yapıda doğan bu teori; çatışma, güç merkezi ve toplumsal değişimleri incelemede çok daha başarılı olduğu söylenebilir. Devam teorisi olarak Neofonksiyonalizm, Mitraný'nin çalıőmaları çerçevesinde entegrasyona yönelik varsayımları incelemekte, deneysel manada analiz ederek geliőtirmektedir. Çoęu zaman entegrasyon ile bir anılan neofonksiyonalizmin, Ernst Haas ile birlikte kurumsallaőtığı söylenebilir. Haas'ın Avrupa bütünleşme ve entegrasyon çabasını açıklamadaki olumlu etkisi geliőtirilen teorinin uygulanabilir oluşu ile yakından iliőkili olmaktadır. Fonksiyonalizmin gerçekleştirilmesi mümkün olmayan düşüncelerine karşı mevcut durumları açıklamadaki başarısı, neofonksiyonalizmin önemini arttırmaktadır²³⁶.

4.1.2.2. Supranasyonalizm

Supranasyonalizm genel manada, üyelerden merkeze doğru işleyen bir karar alma yapısı olarak görülmektedir. Üye devletler, alınan uluslarüstü kararı ya uygulamak ya da birlikten çekilmek zorunda olmaktadırlar. Teorinin amacı, dış politikada birlik sağlayarak tek ya da çift kutuplu küresel güç merkezlerine karşı tahakküm altında kalmamayı hedeflemektedir. Milli egemenlik karşıtı olan teori, uygulamada bazı aksaklıklar barındırmaktadır. Avrupa Birliği'nin içinde bulunduğu krizi açıklamada önemli bir pay sahibi olan mevcut teori, İngiltere'nin AB'den ayrılma sürecinde de pay sahibi olmaktadır. Nitekim, oluşan göç, göçmen ve ekonomik krizleri milli egemenliğini AB'ye devrettiği için yaőadığını düşünen İngiltere ve Birleşik Krallığı oluşturan diğer üç ülke (Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda) Avrupa Birliği'nden ayrılmaktadır. Avrupa içinde yükselen aşırı sağ ve çokkültürlü yapının iflası da birliğe bağlı ülke vatandaşlarının ulusal kimlik ve egemenlik arayışlarında gizli olmaktadır²³⁷.

Supranasyonalizm teorisi, birlik üyelerinin egemenlik haklarının bir kısmını ya da tamamını birlik otoritesine verme anlamına da gelmektedir. Haas'a göre supranasyonalizm, federasyon ile birlikte kurumsal eksiklerini tamamlayabilecek bir teoridir. Bugünkü manada normatif supranasyonalizm olarak tanımlanan teori, belirli prensipler etrafında gelişmektedir. Birliğin hukukunu da açıklayan teorinin, iki ana sütun üzerine inşa edildiği bilinmektedir. Ana sütunlardan biri, doğrudan etki; diğeri

---

²³⁶ Merve İrem Yapıcı, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007, Cilt: 9, Sayı: 3, 130-157, s. 143.

²³⁷ Kemal Başlar, "Avrupa Birliği'nin Normatif Supranasyonelliği", *Amme İdaresi Dergisi*, 1997, Cilt: 30, Sayı: 3, 3-18, s. 4.

ise üstünlük prensibi olmaktadır. Doğrudan etki prensibi kısaca, üye ülkelerin hukuk sisteminin Avrupa Birliği hukukuna tam uyumu anlamına gelmektedir. Ortaya atılan prensip hakkında Avrupa Birliği tarafından verilen karara ulus devlet adalet sistemi uymak zorundadır. Avrupa Birliği Adalet Divanı, ulusal hukuk düzenlerinden farklı olarak özerk bir hukuk sistemine sahip olmaktadır. Üstünlük prensibi, topluluk hukukunun tek elden uygulanmasını sağlayarak özellikle ekonomik manada birliğin bölgesel pazarlara dönüşmesine mani olma saikiyle kabul edilmektedir²³⁸.

Supranasyonel organizasyon fikri, her ne kadar teoride sorunsuz görünse de günümüzde oldukça sıkıntılı dönemler geçirmektedir. Birliğin özünü de oluşturan bu teori, aşırı sağ ve ırkçılık bağlamında AB üyesi ülke vatandaşları tarafından erozyona uğramaktadır.

4.1.3. Ekonomik Kriz, Refah Paylaşımı, İşsizlik

İktisat biliminin var olduğu günden bu yana kriz ve krizin sonuçları her zaman dünya gündeminde yerini almaktadır. Ekonomik kriz, yayılma etkisi ile sadece bir ülkenin başına gelen bir sıkıntı olmaktan çok bağımlı değişkenlerin aynı sistemin içinde yer alması sonucu tüm dünyayı etkilemektedir. 1929 Büyük Buhranı, 1973 Petrol Krizi ve 2008 Küresel Krizi, bu duruma örnek olarak verilebilir. Krizleri açıklamada en önemli etken, krizin neden olduğu olayları ve bu olayların ilişkiler ağını inceleme şekli olmaktadır. Büyüme rakamları, enflasyon, devalüasyon ve işsizlik istatistikleri, krizin ampirik yöntem bağlamında incelenmesi için oldukça önem arz etmektedir²³⁹.

Ulusal ya da uluslararası şirketlerin yatırımlarında ciddi azalma ve tüketicilerin tüketme alışkanlıklarındaki negatif yönde değişim, işsizlik, yüksek faiz oranları ve enflasyon, ekonomik kriz olarak açıklanabilir. Reel sektörden finans sektörüne doğru evrilen krizler ile birlikte 2008 krizinde olduğu gibi finans sektöründen reel sektöre yayılan krizler de bulunmaktadır. Krizin etkisi ve sonuçları, krizin büyüklüğünü açıklamak için yeterli verileri oluşturmaktadır. Meydana gelen bu olayın sonucunda;

---

²³⁸ Kazım Tekin, "Federal Avrupa veya Bölgelerin Avrupası", *Türk İdare Dergisi*, 2002, Sayı: 435, 177-196, s. 178.

²³⁹ Ahmet Turgut, "Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler", *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 2007, Cilt: 20, Sayı: 4-5, 35-46, s. 42.

negatif büyüme (resesyon), işsizlik ve enflasyonun birlikte artışı (stagflasyon) gibi durumlar da ortaya çıkabilir²⁴⁰.

Ekonomik krizler genellikle, reel ve finansal sektördeki arz fazlalığı ya da talep daralmasından ortaya çıkmaktadır. Arz ve talep dengesindeki ciddi dalgalanma ya da kırılma, ekonomik olmayan sebeplerden de kaynaklanabilir. Doğal afetler ya da savaş durumları, arz talep dengesini bozan durumlar olmaktadır. Siyasal gelişmeler, teknolojik değişim ve ekolojik dengenin bozulması, krizlerin tetikleyicisi olabilir. Toplumsal olayların varlığı, dış yatırımın kesilmesi, istikrarsız düzen ve kırılgan ekonomik yapı da ekonomik kriz başlatan durumlar olarak görülmektedir. Krizin oluşumunda, işsizlik önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim işsiz olan birey, toplumsal manada da sorunlu olacağından işsizliğin sadece tek bir bakış açısı ile değerlendirilmemesi gerekmektedir²⁴¹.

İşsizlik kavramı, çalışmak isteyip de mevcut durumun yetersizliğinden ötürü çalışamayan çalışma çağındaki bireyleri kapsamaktadır. Çalışma çağında olup çalışmasına herhangi bir özür ya da engelin bulunmadığı kişiler, işsiz bireyler olarak nitelendirilmektedir. Teknik manada emek arzının emek talebi karşısındaki dengesizliği, ekonomik bir düzende işsizliği tetikleyebilir. İstihdamın gerçekleşmesi, işçinin niteliğine uygun işlerde çalışması ile mümkün olmaktadır. Göçmenlerin, ucuz işgücü olarak istihdam edilmesi sonucu işsizlik rakamları yükselmekte ve bunun sonucunda aşırı sağ güçlenmektedir. İşsizlik diğer bir deyişle, devletlerin yeterli işgücü alanını vatandaşlarına açamama durumu olarak da ortaya çıkmaktadır²⁴².

İstatistiksel olarak işsizlik, çalışma gücü ve isteği olmasına rağmen güncel asgari ücret seviyesinde iş arayıp da bulamayanların rakamsal verisine de işaret etmektedir. İşsiz de, çalışmak isteyen fakat kendine uygun iş bulamayan bireyin tanımı olmaktadır. Toplumda meydana gelen çalışma zorunluluğu ve isteği ile dengeli olarak istihdam imkanlarının oluşturulamaması sonucunda işsizlik meydana gelmektedir²⁴³.

---

²⁴⁰ Mahfi Eğilmez, *Küresel Finans Krizi Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 48.

²⁴¹ Funda Fener, 2008 Küresel Mali Kriz Ve Krizin Türkiye'de İstihdam Üzerine Etkileri, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2012, s. 41 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

²⁴² Mehmet Gök, *İşgücü Piyasası ve Kobiler*, Roma Yayınları Ankara, 2004, s. 34.

²⁴³ Süleyman Özdemir vd., *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 49.

Küresel krizin etkilerinin ne derece yıkıcı olduğunu daha iyi gördüğümüz bugünlerde AB, ekonomi politikasının büyüme ve yatırım yerine kemer sıkma politikalarına yer vermektedir. AB’de meydana gelen bu durum, İşsizlikle birlikte ekonomik daralma ve sosyal patlamalar yaratmaktadır. Avrupa gibi kişisel hak ve özgürlüklerin çıkış noktası “iddia” sında olan bir organizasyonun, son on yıl içinde mülteciler ve göçmenler konusunda akıl almaz insan hakları ihlallerini ve sosyo-ekonomik sorunları görmezden gelmeye çalışması, düşündürücüdür²⁴⁴.

4.1.4. Neoliberalizm ve Küreselleşme

Liberal kültürün oluşturduğu ulus devlet formu zamanla dünya üzerinde bireyi ön plana çıkararak, sınırları kaldıran bir dönüşüme evrilmiştir. Bu yeni düzen; sosyal, siyasal ve ekonomik manada daha önce hiç görülmemiş durumlar meydana getirmektedir. Klasik manada ise küreselleşme ile liberalleşme arasındaki doğru orantı yeni bir liberal formun sahneye çıkmasını sağlamıştır. İşte neoliberalizm böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır. Dünyanın global bir köy haline geldiği, mal ve hizmetlerin çok hızlı yer değiştirdiği fakat yerelin dönüşüme uğradığı ve doğal olarak tek tipleşen bir dünya tasavvuru Neoliberalizm ve küreselleşmenin adımlarını oluşturmaktadır. İletişim araçlarının son sürat geliştiği bu dönemde ulus devletin sahip olduğu hakların azalacağı endişesi, işgücünün serbest dolaşımı ve göçün de etkisi ile yeni bir endişe türüne yol açmıştır. Bu endişenin haklı tarafları yerelin ulusal karşısındaki güç kaybetme endişesi ile hemen hemen aynı türdedir. İşsiz, çoğunlukla toplumun alt tabakalarında yer alan, hoşgörüsüz aşırı sağ, ırkçı birey stereotipi artık Avrupa’da olanları açıklayamamaktadır. Zira aşırı sağın ana akım haline geldiği günümüzde küreselleşmenin de karşı konumda olan aşırı sağ beslediği tartışılmaz bir gerçektir. Avrupa Birliği ekonomik, siyasal ve sosyal bir birlik halini aldıkça ulus devletin ontolojisi negatif yönde değişime uğrayacak mevcut durumu kabullenmeyen, grup, cemaat ya da bireylerin popülizme yönelmeleri daha da kolaylaşacaktır.²⁴⁵

Küreselleşen, neoliberal dalgadan etkilenen tüm ülkeler, hem ülke içi hem de sınır ötesinde siyasal kararlarını çokkültürlü yapıyı bozacak ölçüde değiştirmektedirler. Alınan kararların güvenlik kalıbına oturtularak gerçekten uzak bir göçmen ya da yabancı ön yargısı oluşturmaktadır. Oluşan bu ön yargı Avrupa Birliği’nin; normatif, tüm kimliklere saygılı, çokkültürcü düşünce yapısını sorgulanır hale getirmektedir. Mülteci, göçmen ve yabancı olarak nitelenen bu insanların savaş,

²⁴⁴ M. Kemal Biçerli, *Çalışma Ekonomisi*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 430.

²⁴⁵ Füsun Kökalan Çımrın, “Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, Sayı: 23, 195-204, s. 199.

ekonomik kriz ya da açlık saikiyle bir ülkeye sığınması günümüz Avrupa Birliği devletleri tarafından kabul görmemektedir. Oysaki göçmen ya da mültecilerin girdikleri toplumları dönüştürdükleri, değiştirdikleri ya da ekonomik anlamda problem yarattıkları savı oldukça yanlıştır. Zira günümüzde kanayan bir yara haline gelen Suriye Savaşı'ndan kaçan mülteciler Türkiye, Lübnan, Mısır ve Irak gibi ülkelerde kabul edilmektedir.²⁴⁶

Avrupa'da yaşanan büyük savaşların sonucunda ortaya çıkan yeni küresel sistem ve bu sisteme tepki olarak meydana gelen iktisadi pratikler bugün uluslar üstü yapılar ile ulus devletlerin mücadelesi sorunsalını açıklar niteliktedir. Ekonomiye doğrudan müdahale etmeyi savunan, kısmi olarak devletçi görünen politikalar, II. Dünya Savaşı sonrasına damga vuran önemli bir dönemi işaret etmektedir. Ancak son 20 yılda bu politikaların önemli ölçüde zayıfladığını, uluslararasılaşmanın ulus devlet mücadelesinde birçok cephede galip geldiğini söyleyebiliriz. Bu galibiyetin dezavantajlı grupları beslediği, aşırılığı arttırdığı bugün sonuçları ile görünür olan bir gerçekliktir. Üretim ve üretim fazlasından oluşan birikim, var olan birikimin müşteri bulması (serbest dolaşım) ile gerçekleşen tüketim ve bu tüketimin oluşturduğu "tüketim toplumu" Avrupa'da çokkültürlü yapının erozyona uğramasının önemli sebeplerindendir. Küreselleşme çatısı altında kendine vücut bulan bu durum kimlik politikalarının da etkisi ile görünür olmaktadır. Refah paylaşımının oldukça arttığı ve "öteki" olanın daha görünür olduğu bir ortamda gerçekleşmektedir.²⁴⁷

Küreselleşmenin doğal sonucu refah ortamına doğrudan müdahale şeklinde tezahür ettiğinde sonucun çokkültürlülükten çıkış şekline dönüştüğü gözlemlenmektedir. Küreselleşmenin; birikim, üretim, işgücü ve parasal dolaşım alanındaki oluşturduğu hareketlilik ve dönüşüm ulus devlet formunun egemenliği kısıtladıkça "öteki" olana karşı gelişen olumsuz reflekslerin sayısını, boyutunu ve niteliğini arttırmaktadır. Nitekim ekonomik krizlerin görüldüğü dönemlerde artan yabancı düşmanlığının temel sebepleri bu şekilde açıklanmaktadır. Diğer taraftan artan rekabet, paranın ve hizmetlerin çok açık şekilde dönüşümü tam kapitalist sistemi daha da genişletmekte bu mevcut durum da sosyal devlet kavramını önemsizleştirmektedir. Ekonomik kararların uluslarüstü yapılar tarafından kararlaştırılması, dengelenmesi ve yönetilmesi dezavantajlı grup ya da bireylerin

---

²⁴⁶ John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2009, Cilt: 5, !8, 69-85, s. 79.

²⁴⁷ George Modelski, "Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus Devlet", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2005, Cilt: 2, Sayı: 7, 3-30, s. 12.

sayısını arttırmaktadır. Oluşan bu kısır döngü marjinalleşerek devam etmektedir. Küreselleşmenin diğer bir etkisi de artan pazar gücü ve üretim çeşitliğinin getirdiği ucuz işgücüne yönelim sonucu gerçekleşmektedir. Örneğin: Almanya'da otomotiv sanayisinde çalışan bir işçi, fabrikasının Polonya'da üretim faaliyetlerine devam edecek olmasından oldukça rahatsız olmaktadır. İşsizlik çokkültürlü yapının reddinde belirleyici rol oynamaktadır. işgücünün ve sermayenin global sisteme ayak uydurması ile emek ihtiyacı hissetmeyen şirketler emeğin daha ucuz olduğu bölgelere (doğal olarak) yerleşmekte bu mevcut durum işçilerin saatlik ücretlerini düşürmekte ya da yatay seyretmesine neden olmaktadır.²⁴⁸

Küreselleşen dünyada mal ve hizmetlerin özgürce yer değiştirmesine paralel olarak gelişen parasal dönüşüm ulus devletin sınırlarını aşmakta finansal piyasalar ile egemenlik haklarını fazlasıyla ihlal etmektedir. Liberalleşen finansal yapı ülke sınırlarını aşan özellikleri ile sermaye kolayca yer değiştirmektedir. Teknolojinin etkisi ile de liberalleşen bu finansal yapı, sıcak para olarak adlandırılan yatırımların gerçekleşmesini sağlamaktadır. Sıcak paranın ülkedeki herhangi bir istikrarsızlık durumunda ülkeden çıkması oldukça hızlıdır. Meydana gelen bu durum ülkedeki para politikasının yönetimini ele alan merkez bankalarının elini zayıflatmaktadır. Oluşan herhangi bir istikrarsızlık durumu, ulus devletlerin küresel finans kurumları karşısında ikinci planda kalmasına sebep olmaktadır. Para politikasından sorumlu olan merkez bankası, gelen sıcak paranın geri çıkmaması için kendi sorumluluk alanlarından istemeden de olsa feragat etmektedir. Uluslararası kurumların, küreselleşen piyasaların sorumluluk sınırlarına girmesine endişe ile yaklaşmaktadır. Küreselleşmenin sebep olduğu ekonomik gerileme, durgunluk ve işsizlik çokkültürlü yapıyı olumsuz etkilemektedir. Ulus devletin "yerli" vatandaşları mevcut sorunların "günah keçisi" olarak göçmenleri, mültecileri, kaçak işçileri görmektedir.²⁴⁹

Avrupa Birliği'ndeki çokkültürcü ideolojik yapının aslında sağlam temellere dayanmadığı gerçeği de gözler önüne serilmektedir. Nitekim kriz ortamında alınan kararların gerçekliği kamuoyunun gözden kaçırmadığı konular arasındadır. İngiltere'nin Brexit kararı ekonomik kriz ve işsizlik rakamlarının yükselmesi ya da yatay seyrinde sonucun ulus devlet lehine dönüşeceği, çokkültürcülük politikasından çıkılacağı şeklindedir. Küreselleşmenin ulus devlet siyasetçilerinde yarattığı yanıltıcı

---

²⁴⁸ Süleyman Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2007, s. 97.

²⁴⁹ Joseph Stiglitz, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çeviren: Arzu Tasçıoğlu ve Deniz Vural), Plan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 25.

etki sorunun kaynağının göçmen işçi ya da mültecilere indirgenmesidir. Oysaki küreselleşme sonucu hareket halinde olan sermaye her zaman ucuz işçinin olduğu noktaya kaymakta bunun sonucunda da işçiler çalıştıkları fabrikaların kapanmasına tepki göstermektedirler. Mevcut durum işçilerin ücret düşürmesine ya da iş değiştirmesine sebep olmaktadır. Sorunun kaynağının hareket halinde olan sermaye oluşu özetlenmiştir. Batı dünyası tarafından temeli oluşturulan küresel iktisadi yapının Avrupa Birliği içinde çokkültürlü yapıyı bozduğu gerçeği bu bölümün temel konusudur. Sınırlı olan iş imkanlarının göçmenler tarafından ele geçirildiği düşüncesi günümüzdeki Avrupa Birliği üye ülkelerindeki sağ popülizmin temelini oluşturur.²⁵⁰

Küreselleşmenin siyasal alandaki etkisi en az ekonomik alandaki etkisi kadar önemli ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Küreselleşme ulus devletin egemenlik alanında değişime neden olarak siyaseti ve doğal olarak kimlik politikalarını da değişime uğratmaktadır. Bu değişim, milliyetçi akımların yayılımını arttırmakta "öteki" olana karşı nefrete dönüştürmektedir. Uluslarüstü yapıların doğrudan ya da dolaylı olarak güçlendiği ya da güçlendirilmeye çalışıldığı günümüzde siyasal anlamda ulus devletlerin öneminin azaldığı psikolojisi karar alıcı mercileri endişelendirmektedir. Avrupa Birliği üye ülkelerindeki vatandaşlık kazanan farklı etnik köken ve dine mensup olan kişilerin görünürlükleri arttıkça sorunların şiddeti de artmaktadır. Günümüzde İngiltere'nin AB'den yeni ayrıldığı bilinmektedir. İngiltere, birliğin lokomotifleri Almanya ve Fransa gibi ülkelerdeki göçmenlerin toplumda görünürlüğü arttığı ölçüde ülke siyasetçilerinin bu mevcut durumu suistimal edişleri gözlemlenmektedir. Küreselleşme, kültürlerarası etkileşimi arttırırken kültür ve kimlik arasında ciddi bir sınır çekerek kimlik farklılıklarını belirginleştirmektedir.²⁵¹

Toplumunu bozan, değiştiren ya da dönüştüren hareketlerin sadece münferit olaylarla sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. İran, Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerde siyasal, sosyal ve ekonomik yapıyı bozacakları düşüncesi ile kabul görmeyen göçmenler ırk, etnisite ve kültür gibi kavramlardan öte düşüncelerle insan onuruna yakışmayan ulusal hareketlerle karşılaşmaktadırlar. Avrupa Birliği'nin Türkiye ile imzalamak istediği geri kabul anlaşmasının kişisel hak ve özgürlüklere sığmayan yanı burada gizlidir. Vize muafiyeti gibi basit bir konunun, mülteci sorunu gibi insanlık onurunu ilgilendiren bir mesele için pazarlık unsuru

---

²⁵⁰ David Held vd., *Küreselleşmeyi Yeniden Düşünmek, Küresel Dönüşümler*, (Çeviren: A. R. Güngen vd.), Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 127.

²⁵¹ Bülent Şener, "Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları", *Tarih Okulu Dergisi*, 2014, Cilt: 7, Sayı: 16, 51-77, ss. 57-58.

yapılması insanlık onuruna yakışmayan bir tavidir. Avrupa Birliği insan hakları, kişisel hak ve özgürlükler kavramlarını çokça dile getiren uluslar üstü bir organizasyondur. Mülteciler konusunda AB, birliğe üye olmayı isteyen bir ülkeye (Türkiye) karşı mülteci geri kabul anlaşması karşılığında vize muafiyeti teklifini yapmakta ayrıca ulusal yapının "terörle mücadele" yasasını gözden geçirmesi karşılığında muafiyetin sağlanacağını deklare etmektedir.²⁵²

Küresel terörizm 11 Eylül saldırıları sonrası dünyanın gündemini meşgul eden önemli meseleler arasındadır. Ulus devletlerin daha fazla güvenliğe ihtiyaç duyacağı düşüncesi peşinden korumacı ve güvenlikçi politikaların işlenmesini salık vermiş devletlerin aldığı -kimi zaman acımasız olan- kararları "meşru" hale getirmiştir. Farklı din, etnik yapı ya da kültüre mensup olan kişilerin terör eylemi yapabilecek potansiyelde olduğu fikri yayılmakta, popülist siyasetçiler tarafından da dile getirilmektedir. Uluslararası hukuk prensiplerine göre terör olgusu ve terörist imgesi farklı olanda değil suçlu olanda aranmalıdır. Büyük ve sansasyonel eylemleri sadece farklı olanlar gerçekleştirmemektedir. Andreas Breivik'in 2012 yılında gerçekleştirdiği 77 kişinin ölümüne, 242 kişinin de yaralanmasına sebep olan olaylarda da görüldüğü gibi terör, her ırk, din, mezhep ve kültüre bağlı insanlardan meydana gelebilmektedir. Aksi bir düşünsel çıkarım bugün Avrupa Birliği'ndeki popülist mevcut durum gibi geri dönülmesi zor sonuçlar doğurmaktadır.²⁵³

Terörist organizasyonların bilgi ve iletişim konusunda oldukça ilerleme kaydettiği günümüzde, terör örgütlerinin teknik ve ideolojik anlamda daha etkili oldukları söylenebilir. Tanıtım, propaganda ve örgüte militan bulma konusunda günümüzün iletişim araçlarının tümünden terörist organizasyonlar da faydalanmaktadır. 1993 yılındaki Dünya Ticaret Merkezi saldırısı ABD'de sansasyonel bir eylem olarak tasarlanmasına rağmen şans eseri istenilen olmamış ve 6 kişinin ölümü ile sonuçlanan El kaide adındaki terör örgütünün üstlendiği bir olay olarak hafızalarda kalmıştır. 11 Eylül 2001'deki 3000 kişiye yakın insanın katledildiği büyük saldırı ise Batı dünyası ve doğal olarak da Avrupa Birliği için kırılma noktalarından biridir. Bu olay sonrasında Batı'da yabancılara karşı hoşgörü seviyesi daha önce görülmemiş düzeyde azalma eğilimi göstermiştir. Bu konu ilgili bölümde detayları ile yer almaktadır. 2004 yılındaki 191 kişinin öldüğü Madrid olaylarında eş

---

²⁵² TÜRKİYE-AB VİZE MUAFİYETİ SÜRECİ VE GERİ KABUL ANLAŞMASI HAKKINDA TEMEL SORULAR VE YANITLARI - T.C AB. Bakanlığı S.5

²⁵³ Halis Ayhan, "Terör Kavramı, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Özelinde Birleşmiş Milletler'in 2001 Sonrası Terör Yaklaşımı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2015, 1-25, s. 21.

zamanlı olarak patlayan 10 bomba gündemi uzun zaman meşgul etmiştir. İlk saatlerde bombayı patlatan örgütün ülkedeki kıdemli terör örgütü ETA olduğu ile ilgili şüpheler -Başbakanın da telkinleri ile- yoğunlaşsa da bu eylemleri de El Kaide adındaki terör örgütü üstlenmiş, saldırıdan Irak'ın işgali için ABD ile ittifak halinde olan hükümet sorumlu tutulmuştur.²⁵⁴

Olayın hemen ardından yapılan seçimlerde ABD ile ittifak halinde olan hükümete karşı Irak'tan İspanyol askerleri çekeceği konusunda propaganda yapan Sosyalist Parti seçimi kazanmıştır. Görüldüğü gibi terörist saldırılar sadece ırkçılık ve yabancı düşmanlığını körüklemekle kalmamakta, ülke içindeki iktidarı dahi değiştirecek kamuoyu baskısına sahip olmaktadır. Terörün asıl amacının kitlelerde korku ve endişe yaratmak olduğu düşünüldüğünde, Avrupa'da bu amaca fazlasıyla ulaştığı söylenebilir. İngiltere'nin "11 Eylül"ü olarak nitelenen 7 Temmuz 2005 saldırıları da yine çokkültürlülük karşıtı propagandaların işaret fişeğini yakar nitelikte bir dizi politika değişimlerini beraberinde getirmiştir. Yabancı düşmanlığının son derece arttığı bu dönemde İngiliz olmayanlar için gerçekleştirilen ırkçı eylemler pik noktasına ulaşmıştır. Genellikle camilerin kapısına domuz kafası atmak üzerinde yoğunlaşan bu eylemler sonraları yabancılara karşı şiddet içeren fiili eylemlere dönüşmüştür. İşin ilginç tarafı, eylemlerin bir dine karşı sistematik olarak işlendiği savı da geçerliliğini yitirmiştir. Zira 2016 yılındaki AB'den çıkma referandumunu sonrası İngiltere'de işlenen ırkçı saldırılar, AB üyesi Polonyalıları da etkilemektedir. 2016 Brexit Referandumu öncesi öldürülen 41 yaşındaki İşçi partili İngiliz milletvekili Jo Cox ülkede ciddi infiale sebep olmuştur. Katilinin aşırı sağcı Thomas Mair olduğu öğrenilmiştir. İlginç şekilde bu elim olay bile referandumdan, birlikten çıkış kararını etkileyememiştir.²⁵⁵

4.1.5. Terör Olaylarının Çokkültürlülüğe Baskısı

AB içinde gerçekleşen terör olayları çokkültürlü yapıyı hedefleyen çoğunlukla öteki olarak kabul edilen azınlık ya da azınlık statüsünde olmayan etnik farklılık sahibi bireyler tarafından meydana getirilmektedir. Teröristlerin etnik kimliğine ya da dini aidiyetlerine atıfta bulunulması popülist siyasetin önünü açarak sonuçla günümüzdeki istenmeyen sonuçların gerçekleşmesine yol açmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi terör eylemini gerçekleştiren şahıs eğer ana akımın etnisitesine mensupsa ya da dini

---

²⁵⁴ Faruk Örgün, "11 Eylül, Küreselleşen Terör ve Medya", *Hatay Polis Dergisi*, 2002, Cilt: 5, Sayı: 5, 20-45, s. 36.

²⁵⁵ Sedat Laçiner, "11 Eylül Olayları (Yeni Terörizm) ve Ermeni Sorunu", *Stratejik Analiz Dergisi*, 2001, Cilt: 2, Sayı: 19, 25-45, s. 40.

açından aynı dinsel aidiyet mevcutsa eylemin sadece basit bir terörist eylem olarak geçiştirilmesi söz konusudur. Örneğin; Andreas Breivik'in Utoya adasında katlettiği onlarca insana rağmen, içinde haçlı sembolleri ve ikonları bulunan bir manifesto yayınlayan bu "Yalnız Kurt" için Avrupa'da "Hristiyan Terörist" ya da "Norveçli terörist" tanımı yapılmamıştır.²⁵⁶

Günümüzde Avrupa Birliği içindeki terör eylemleri ile "İslamcı terör" yakıştırmaları şüphesiz aynı anlamda kullanılmaktadır. Müslümanların topluma ayak uyduramayan, çoğunlukla cahil ve bilgisiz kişilerden meydana geldiği yanlış algısı bugün Avrupalı ön yargısını açıklar niteliktedir. Nesnel bir bakış açısı ile sorun masaya yatırıldığında sorunun kökleri Avrupalı Müslümanlarda değil, Müslümanları ön yargılı değerlendiren Avrupa'nın mayasını oluşturan "yerli Avrupalı" larda olduğu görülecektir. Bugün, birliğin çokkültürlü yapısının bozulmasını isteyen buna göre politik tavır alan dolaylı olarak da Avrupa Birliği'nin bekasını tehdit eden topluluk da yine aynı birey ve topluluklardan müteşekkildir.²⁵⁷ Avrupa Birliği içinde terör olayları ile kimlik politikaları ve doğal olarak da çokkültürlülük arasındaki bağ belli bir tarihsel perspektif içinde negatif yönde seyretmektedir. Mülteciler ve göçmenlerin, son 30 sene içinde gerçekleşen terör eylemleri sonrası günah keçisi ilan edildikleri söylenebilir. Göçmen ya da mültecilerin "öteki" konumu, yaklaşık 70 yıldır hüküm süren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1991 yılında dağılması sonrasına denk gelmesi şüphesiz tesadüf değildir. 1993 yılında kendisini göstermeye başlayan Batı medyasının ısrarla "İslamcı terör" olarak yaftaladığı, günümüze kadar gelen olaylar zinciri, özellikle merkez Avrupa ülkeleri tarafından büyük bir iştahla satın alınmıştır. 2015 ve 2016 yıllarında Fransa'da yüzlerce insanın ölümü le gerçekleşen terör saldırıları, Avrupa için geri dönülemez politik tavırların sergilenmesine neden olmuştur. Önceleri çokkültürlülük yanlılarını pek endişelendirmeyen Ulusal Cephe lideri Marine Le Pen'in önlenemez yükselişi, 2015 ve 2016 yıllarındaki terör saldırıları sonrası gerçekleşmiştir. Marine Le Pen, seçim manifestosunda cumhurbaşkanı seçilmesi halinde Avrupa Birliği ile üyelik koşullarını müzakere edeceğini, negatif bir durum olması halinde de AB'den çıkış referandumu başlatacağını deklare etmiştir.

---

²⁵⁶ Melih Aktaş, *Narkoterörizm Dünyada ve Türkiye'de Terör*, TC Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2002, s. 78.

²⁵⁷ Burak Tangör ve Sevinç Sayın, "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Stratejisi: Yeni Bir Bütünleşme Alanı Mı?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2012, Cilt: 11, Sayı: 1, 85-118, s. 110.

Küreselleşmenin insanları yavaş yavaş boğduğunu iddia eden Le Pen, Fransa'yı "İslami köktencilüğün boyunduruğu altında" şeklinde betimlemiştir.²⁵⁸

Görünen o ki, Fransa'daki terör eylemlerinin belli bir amaç için yapıldığı sonucuna varmak çok da komplo gibi durmamaktadır. Zira Fransa, Avrupa Birliği'nin en fazla Müslüman azınlık barındıran ülkesidir. 5 milyon gibi Müslüman bir nüfusa sahip Fransa'da 2015 ve 2016 yılındaki olayların yüzlerce insanın katledilmesi ile sonuçlanması, devamında popülizmin inanılmaz bir hızla ülke siyasetini ele geçirme serüveni arasında pozitif korelasyon vardır. 7 Ocak 2015'te gerçekleşen Fransız mizah dergisi Charlie Hebdo saldırısında, 12 kişi hayatını kaybettiği bilinmektedir. Eş zamanlı olarak gerçekleşen başka bir saldırıda da bir koşer markette rehin aldığı 4 kişiyi öldüren saldırgan, polis tarafından vurularak öldürülmüştür. Mevcut saldırı sonrası tüm dünya liderleri saldırıyı kınamış ve Fransa'da katledilenleri anmak için düzenlenen yürüyüşe tüm ülke liderleri kol kola girerek katılmıştır. Kasım 2015'te Paris'te 130'dan fazla insanın ölümü ile sonuçlanan bir dizi bombalama ve silahla öldürme eylemi yapıldığı bilinmektedir. Yapılan eylemlerin sonunda Fransız Cumhurbaşkanı François Hollande'ın, olağanüstü hal ilan edip ülke sınırlarını kapattığı görülmektedir. Temmuz 2016 tarihinde Nice'de bir kamyonun kalabalığın arasına girerek insanları ezmesi ile sonuçlanan terör olayında yaklaşık 90 kişi hayatını kaybetmiştir.²⁵⁹

Ülkelerdeki mevcut ayrımcı siyasetin toplum üzerindeki negatif baskısı ırkçılık ve yabancı düşmanlığını körüklemektedir. "Öteki" olanlar için uygulanan sorgulama teknikleri, evlere yapılan baskınlar ve 2016 yılında Fransa'da uygulanan olağanüstü hal uygulamaları gibi mevcut siyasal durumlar artık demokrasi yanlısı olan Avrupalı ev sahiplerinin de ilgisini çekmektedir. Hatta Şubat 2017 yılında Fransa'da gerçekleşen siyahi bir gence polis copu ile tecavüz olayında göstericiler, polis karakollarını yakarak büyük bir infiale sebep olmuşlardır. Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande, anüs bölgesinden ağır bir ameliyat geçiren ve iyileşmesi en az 3 ay sürecek olan Theo adındaki siyahi genci hastanede ziyaret etmiştir. Ayrıca olayın gerçekleştiği banliyöleri ziyaret edeceğini söylemiştir. Buna rağmen ülkedeki eylemlerin hararetini söndürememiştir. Aşırı sağcı Ulusal Cephe lideri Marin Le Pen

---

²⁵⁸ Mustafa Sever vd., **Teröre Sosyo-Psikolojik Açından Genel Bir Bakış**, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2010, s. 287.

²⁵⁹ Walter Laquer, **Terrorism**, Little Brown and Company, Boston, 2011, p. 78.

ise Hollande'ı banliyölere izin vermek ve radikal düşüncelerin buralarda yayılmasını durdurmamak konularında eleştirmiştir.²⁶⁰

Mülteci, göçmen ya da dinsel, geleneksel kıyafetlerinden ötürü dışlanan ve ötekileştirilen insanlarda mevcut ulus devlet içinde güvenlik kaygısı oluşmaktadır. Meydana gelen bu kaygının, şüphesiz terör eylemlerinin oluşturduğu travmalar sonucu terörün bir dinle, kültürle ya da etnisiteyle ilişkilendirilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Öteki olarak kabul edilen bu insanların AB içindeki ülkelere sadakat göstermeyecekleri, herhangi bir terör eylemi durumunda bundan üzülmecekleri hatta terör eylemlerini bizzat gerçekleştirecekleri konusunda ciddi endişeler vardır. İslam'ın kendisini Avrupa'da tehdit olarak görenlerin sayısı inanılmaz boyutlara ulaşmıştır.²⁶¹

Avrupa'da yaşayan Müslümanlar 11 Eylül 2001 yılından bu yana yaklaşık 16 yıldır terörle mücadele önlemleri kapsamında fişlenmektedir. Fişlemeler sadece terör şüphesi oluşturabilecek kişilerin çok ötesinde; iş adamları, öğrenciler hatta ev hanımlarını dahi kapsayan toptancı bir yaklaşımla uygulanmaktadır. 2014 yılında Aşağı Saksonya eyaletinde patlak veren skandal, Almanya gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Sadece cuma namazına gittikleri için fişlenen Müslümanlar Alman Anayasayı koruma teşkilatının raporuna göre 16 eyalette daha fişlenmiştir. Aşırı sağcı Nasyonal Sosyalist Yeraltı (NSU) örgütünün, Almanya'da 2000 - 2007 arasında 8'i Türk 10 kişiyi öldürdüğü bilinmektedir. Örgütün çökertilememesi ve Alman istihbaratı ile olan gizli bağlantıları günümüzün çokkültürlülük ideali olan Avrupa Birliği için düşündürücüdür. Almanya kamuoyu NSU adlı bir terör örgütünün varlığından ve örgütün cinayetlerinden ilk olarak 2011 yılı sonunda haberdar olmuştur. NSU'nun üyelerinden Uwe Böhnhard ve Uwe Mundlos, 2011 yılı kasım ayında bir banka soygunu gerçekleştirdikten sonra polisin takibinden kurtulmak için saklandıkları karavanda ölü bulunmuş, terör örgütü üyelerinin intihar ettikleri öne sürülmüştür. NSU'nun hayattaki tek üyesi olan ve tutuklu olarak yargılanan Beate Zschaepe'nin mahkemede susma hakkını kullanıyor olması nedeniyle örgütün "karanlık bağlantıları" yanıt bekleyen birçok soru ile birlikte aydınlatılamamıştır.²⁶² Dünya üzerinde artış gösteren terör eylemleri ve bu eylemlerin oluşturduğu endişe, Avrupa Birliği içindeki çokkültürlü yapının bozulmasını elbette tek başına açıklamaya

²⁶⁰ "Paris Banliyösünde Copla Tecavüz İddiası: Protestocular Karakola Saldırdı", <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38960757>, (Erişim Tarihi: 21.02.2017)

²⁶¹ Yılmaz, a.g.e., s. 99.

²⁶² "Alman istihbaratı 3 bin 656 Müslüman'ı fişledi", <http://aa.com.tr/tr/dunya/alman-istihbarati-3-bin-656-muslimani-fisledi/156555>, (Erişim Tarihi: 21.02.2017).

yetmemektedir. işgücü ve refah paylaşımı, artan işsizliğin oluşturduğu tedirginlikte terör eylemlerinin oluşturduğu paranoya ile açıklanmalıdır. II. Dünya Savaşı sonrası ihtiyaç duyulan işgücünün doğurduğu göç, dönemlik ya da kısa süreli gelen işçilerin ülkelerde kalmak istemesi, aslında bugünkü sorunun köklerini açıklar niteliktedir. AB içindeki Müslümanların doğum oranları yüksek, nüfusu ise oldukça gençtir. Avrupa'daki Müslüman nüfusun önümüzdeki yıllarda daha da artacağı varsayılırsa, işsizlik ve ekonomik kriz ile mücadele eden AB'de popülist söylemler ve aşırı sağa kayma eğiliminin daha da artacağı çıkarımında bulunulabilir. Halihazırda Müslümanların ve siyahilerin iş bulma konusunda ciddi endişeleri mevcuttur. Paris Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmaya göre Arap ve Afrika kökenlilerin işsiz kalma olasılığı Fransız kökenlilere göre 5 kat daha fazladır.²⁶³

Avrupa'da artan ırkçılık ve aşırı sağ özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Müslüman azınlık ya da göçmen gruba yönelik nefret suçları ile birlikte ivmelenecek devam etmektedir. İşsizliğin ve terör olaylarının, 2008 krizi sonrasında geliştiği görülmektedir. İşsizlik ve artan terör olayları ile birlikte özellikle Afrika kökenliler, Araplar ve Müslümanlar üzerinde yoğunlaşan baskı, yıldırma ve nefret suçları kutuplaşmayı arttırmaktadır. Oluşan bu baskı, her geçen gün çokkültürcülük müktesebatından geri dönüş olarak algılanmaktadır. AB politikalarındaki yetersizlikler, marjinalleşen siyasal kimlikler, birlikten İngiltere gibi popülist söylemler sonrası ayrılan bir gücün varlığı, önümüzdeki yıllarda çokkültürlü yapının da bozulacağı ulus devletlerin tekrar eski gücüne kavuşacağı izlenimi vermektedir.²⁶⁴

4.1.6. Mülteci Sorunu ve Yasadışı Göç

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa Birliği'ni oluşturan refah devletlerinin ihtiyaç duyduğu işgücü, tarihte görülmemiş bir işçi hareketini ve buna bağlı olarak gelişen sosyal politikaları doğurmuştur. Avrupa vasıfsız, kalifiye olmayan işçi ihtiyacını görece daha az gelişmiş olan ülkelere karşılamaya yoluna gitmiştir. Bu işçilerin önemli bir kısmı, ülkelere bir daha dönmemiş ve işçi olarak gittikleri ülkeye yerleşmiştir. Küreselleşme ile yerelin genelleşmesi, ulaşım ve iletişim kanallarının baş döndürücü bir hızla ilerlemesi sonucu toplumda görünmeyen, ön planda olmayan ya da gettolarda yaşayan kitlelerin daha görünür olması durumu ortaya çıkmıştır. Avrupa'da göçmen işçiler, göçmenler ya da daha yaygın kullanılan tabirle yabancılar, ikinci

---

²⁶³ Yılmaz, a.g.e., s. 102.

²⁶⁴ Erhan Akdemir, "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2009, Cilt: 8, Sayı: 1, 31-54, s. 46.

nesilden itibaren ülkenin mevcut dilini iyi konuşabilen, iyi eğitim almış ve kalifiye insanlar olarak Avrupa'da daha çok söz sahibi olmaktadır. Elbette bu görünür olma durumu peşinde kendisini yerli olarak niteleyen, çoğunlukla milliyetçi, kimi zaman şovenist karakterli kişilerin göçmenleri rahatsız etmesi ile sonuçlanan olayları doğurmuştur.²⁶⁵

Avrupa'da kısa süre sonra geri döneceklerine inanılan işçilerin, işsizliğin arttığı bir ortamda görünür olması bugün yaşanan mülteci sorununun ana sebeplerindedir. Ülkelerin mültecileri ülkelerine almak istememelerinin sebebi, ekonomik manada sıkıntı yaşanan bir dönemde gelen mültecilerin işsizlik yaratacakları endişesinden kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği ile birlikte bir zamanlar işçi ihraç eden ülkeler, refah toplumu algısı ile birlikte özellikle 1990 sonrasında göç patlaması yaşamıştır. Avrupa'nın gelişmiş ülkelerine göç etmek isteyen fakat istediği ülkeye gidemeyen göçmenler, geçiş yaptıkları ülkelere yerleşmeyi tercih etmiştir. Savaş sonrası daha genel olarak Sovyetler'in dağılmasının ardından ulusal azınlıkların da etkisi ile mevcut durum istenilmeden de olsa çokkültürlü bir yapıya evrilmiştir. Mevcut durumdan yerleşik düzen ve bireyler endişe duymaktadırlar. Duyulan endişe ve göçmenlerin "entegrasyon" gibi kültürel manada homojenleştirici siyasetin de etkisi ile birbiri ile pek etkileşime geçmeyen topluluklar ortaya çıkmaktadır. Göçmen sayılarının rekor düzeylere çıktığı günümüzde, 2011 yılında patlak veren Suriye iç savaşı, 2014 - 2016 yılında Kırım'ın işgali ve Rusya Federasyonuna ilhakı ile sonuçlanan Ukrayna çatışmaları gibi insanları evlerini bırakıp göç etmeye iten büyük felaketlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Olayların ortaya çıkma nedeninin inanılmaz seviyelere gelen silahlanma ve bitmek tükenmek bilmeyen siyasal çıkar savaşı olduğu söylenebilir. Savaşın ilk yıllarında evlerini terk etmek zorunda kalan Suriyelilerin sayısı yaklaşık 1 milyona yakinken bugün Pew Research Araştırma Şirketi'nin verilerine göre 12,5 milyona yakındır.²⁶⁶

Afrika'dan göç eden göçmen sayısındaki artış son dönemlerde göze çarpmaktadır. Birleşmiş Milletler verilerine göre Somali'de doğup Avrupa ve ABD'de yaşayan göçmen sayısı 850 binden 2 milyona yükselmiştir. Mülteci statüsünde yaşayan bu insanlar göç ettikleri ülkelerin kültürlerine uyum sağlamakta güçlük çekmektedir.²⁶⁷ Pew Research Araştırma Şirketi'nin yaptığı ve 10 Avrupa ülkesini

---

²⁶⁵ Polat Kara ve Recep Korkut, "Türkiye'de Göç, İltica ve Mülteciler", *Türk İdare Dergisi*, 2010, Sayı: 467, 153-162, s. 156.

²⁶⁶ "Kanada'da En Az 6 Kişinin Öldüğü Cami Saldırısı Sonrası Gözaltılar", [Http://www.Bbc.Com/Turkce/Haberler-Dunya-38792676](http://www.Bbc.Com/Turkce/Haberler-Dunya-38792676), (Erişim Tarihi: 24.02.2017).

²⁶⁷ Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Raporu, 2015, s. 5.?????

kapsayan araştırmaya g6re; Avrupa 6lkelerinin 6oğunluğu Avrupa Birliği'nin g66 ve m6lteci sorununu politikasını beğenmemektedir. Yunanlar (%94), İsv67liler (%88), İtalyanlar (%77) AB'nin mevcut durumu ele aliş Őeklinden memnun değildirler. AB'nin meseleyi ele aliş Şekline en fazla destek verenler ise Hollandalılar (%31) olmuştur.²⁶⁸

2015 yılında yaklaşık 1,8 milyon kişi yasal olmayan yollardan AB sınırları i6ine girmiştir. 2014 yılında 280 bin olan g66men sayısı son yıllarda olduk6a artış g6stermiştir. Doğu Akdeniz rotası ile birlikte İspanya ve İtalya'ya ge6iş i6in kullanılan Orta Akdeniz rotası m6ltecilerin sığınma hakkı i6in başvurdukları y6ntemin ilk adımını oluşturmaktadır. Avrupa i6lerine kadar iltica hakkı kazanmak i6in 6abalayan g66menler Avrupa'da b6y6k bir krize yol a6maktadır. AB 6yesi 6lkeler arasındaki anlaşmazlıkları derinleştiren bu kriz, 6lkelerin siyasal yapılarında da k6kl6 değişimlere sebep olmuştur. Nitekim 2016 yılında alınan ve İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden 6ıkmasının oylandığı referandumda 6ıkan "Evet" oylarının b6y6k bir kısmı İngiltere i6indeki "6okk6lt6rl6l6ęe karşı yereli savunan" İngilizleri temsil etmektedir. Ağırlıklı olarak İngiliz gen6lerin dışında orta yaş ve 6st6 İngilizlerin verdiği bu karar sonrası 6lke AB'den 6ıkma kararı almıştır. İngiliz araştırma şirketi YouGov'un anketine g6re, 18-24 yaş arası se6menin %75'i AB'de kalma y6n6nde oy verirken 65 6st6 6oğunlukla emeklilerin yaşadığı b6lgelerde AB'den ayrılma y6n6nde (Brexit) oy verilmiştir.²⁶⁹

Sadece 2015 yılındaki iltica başvurularındaki rakamın 700 binden fazla olması bile olayın boyutlarını g6zler 6n6ne serer niteliktedir. AB araştırma şirketi Eurostat verilerine g6re Almanya g66menlerin ilk tercih ettiği 6lkelerin başında yer almaktadır. Balkanlardan Avrupa i6lerine ge6mek isteyen g66menlerin en b6y6k durağı ise Macaristan olmakla birlikte bu 6lkedeki iltica etmek isteyen insan sayısı 150 binden fazladır. 2015 Eurostat verilerine g6re AB'ye iltica talebinde bulunan g66menlerin Suriye, Afganistan, Kosova ve Irak olarak yer alması savaşın ve ekonomik krizin yıkıcı y6n6n6 de g6stermektedir. Başvuru toplamının 570 binden fazla olması ve 180 binden fazla başvurunun kabul6 AB i6 siyasetini krizin eşiğine getirmiştir. AB'nin sınır g6venliğinden sorumlu kurumu Frontex verilerine g6re, yasadışı giriş yapan g66menlerin 6oğu Orta ve Doğu Akdeniz rotaları ile T6rkiye 6zerinden AB'ne ge6iş yapmaktadır. T6rkiye'den Yunanistan'a ge6meye 6alışan g66menlerin insan tacirleri sebebiyle yaşadığı trajediler 6lkelerin g6ndemini g6nlerce meşgul etmiştir. Őiře bot

---

²⁶⁸ "Number of Refugees to Europe Surges to Record 1.3 Million in 2015", <http://www.pewglobal.org/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/>, (Erişim Tarihi: 21.02.2017).

²⁶⁹ 6zer Kızıls6mer, "Denizden Gelen Sığınmacılar ve Uluslararası Hukuk", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, 2007, Cilt: 3, Sayı: 10, 1-24, s. 18.

veya ahşap tekne gibi ilkel yöntemlerle gerçekleşen bu dramatik geçiş güzergahında yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir.²⁷⁰

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Aralık 2013'te "Geri Kabul Anlaşması"nın imzalandığı bilinmektedir. Geri Kabul Anlaşması olarak isimlendirilen mutabakat, Türkiye'nin vize serbestisi karşılığında Türkiye'den AB'ye giren göçmenleri kendi ülkelerine göndermek üzere Türkiye'ye geri gönderme maddelerini içermektedir. Konunun insani boyutu insan hakları derneklerinin gündemini uzunca bir süre meşgul etmiştir. Zira savaştan kaçan kadın, yaşlı ve çocukların Türkiye vatandaşlarının AB ülkelerine vize karşılığında geri gönderilmesi gibi bir durumun insan hakları konusunda oldukça sorunlu olduğu düşünülmüştür. Türkiye ve AB arasındaki bu mutabakatın üzerine Avrupa Birliği, Türkiye'nin terörle mücadele yasasında düzeltme yapması gerekliliği gibi bir madde öne sürerek taraflar arasındaki mutabakatın köprülerini atmıştır.²⁷¹

Avrupa Birliği içindeki göçmen sayısının her geçen arttığı yadsınamaz bir gerçektir. Buna rağmen ülkelerin genç nüfus oranlarında da ciddi bir düşüşü göz önünde bulundurursak Avrupa'nın bu göçmenlere ihtiyacı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Türkiye, Avrupa'ya göç etmek isteyen mültecilerin transit noktasıdır. Türkiye ile birlikte yürütülmeye çalışılan göç politikası, Avrupa'nın ihtiyacı olan bireyleri ülkelere dağıtma konusundaki tutumunu gösterir niteliktedir. Avrupa'nın önümüzdeki 50 yıl içinde yaş ortalaması oldukça yükseleceğinden ihtiyaç duyacağı yabancı işgücü için şimdiden hazırlık yapılması gerekmektedir. Günümüzde dışlanan, hor görülen, popülist söylemlerle rencide edilen göçmenlere birkaç yıl sonra Avrupa bağımlı hale gelecektir. Elbette günümüzde ekonominin göçmenler sebebiyle kötüye gittiği konusundaki yanlış kanı ironik şekilde güçlenmektedir. Mevcut durum popülist siyasetçilerin oy kapmak için beslendiği bir konu haline geldiği için ülkelerin yönetimlerinden memnun olmayan vatandaşların bu popülist söylemleri içselleştirdiği söylenebilir.²⁷²

Çokkültürcü siyasal politikaların izlenildiğini ısrarla iddia eden Avrupa Birliği günümüzde bu politikalardan oldukça uzaktadır. Hatta ülke içindeki grupların asimilasyonunu "entegrasyon" ile dile getiren politikalar izlenmektedir. Merkezi

---

²⁷⁰ Abadan Unat, *Bitmeyen Göç*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 47.

²⁷¹ Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları, *TC Avrupa Birliği Bakanlığı Broşürü*, 2013, s. 6.

²⁷² Zehra Hopyar, *Avrupa'da Göç ve Mülteci Olgusu*, Diasporalar Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya, 2016, s. 1.

Viyana'da bulunan Avrupa temel haklar ajansının Şubat 2016'da yayımladığı rapora göre; Avrupa mülteciler konusunda oldukça zor zamanlar geçirmektedir. Mülteciler konusunda sınıfta kalan Avrupa'nın çoğu, ülkesinde sığınmacılar için yeterli kayıt formu bile bulundurmamaktadır. Sığınmacılar için kabul mekanlarının yetersiz olduğunu içeren ilgili raporda, başvuruların kasti olarak bekletildiği de yer almaktadır. Sığınmacılar için ayrılan yatak ve konaklama alanı konusunda Yunanistan'daki kabul merkezinin 594 yatak kapasitesi ile oldukça yetersiz durumu, Makedonya'daki kampın kapatılması sonucu mültecilerin çadırlarda kalmak zorunda olduğu yer almaktadır. Raporda ayrıca; İtalya, Slovenya, Avusturya ve Hırvatistan gibi ülkelerdeki sığınma merkezlerinin çocuklar için uygun olmadığı açıklanmaktadır. Almanya'daki merkezin iyileştirmelere rağmen yetersiz olduğu da raporda not edilmektedir. Sığınmacı ailelerin parçalanması sonucu yalnız kalan çocukların durumu ile ilgili bu çocukların çoğunun kaybolduğu ile ilgili bilgiler yer almaktadır.²⁷³

Avrupa'ya gelen mültecilerin çocuklarının kaybolması ile ilgili sadece Almanya'da 10.000'in üzerinde başvuru vardır. Konu ile ilgili Avrupa Birliği polis teşkilatı Europol'ün sığınmacılar ile ilgili açıklaması oldukça şaşırtıcı karşılanmıştır. Europol'ün Genel Müdürü Brian Donald'ın yaptığı açıklamadaki "10 binin üzerinde kayıp çocuk olduğunu söylememiz yanlış olmaz. Bu çocukların hepsi çetelerin eline düşecek diye bir şey yok. Bir kısmı Avrupa'daki akrabalarının yanına gitmiş olabilir. Ama nerede olduklarını, ne yaptıklarını ya da kimin yanında olduklarını bilmiyoruz" cümlesi konunun ulaştığı boyutu gözler önüne serilmektedir. Europol'ün istihbarat birimi yaptığı açıklamada çoğu çocuğun kayıtlarını yaptırdıktan sonra kaybolduğu veya izini kaybettiğini belirtmiştir. Ayrıca bu çocukların çeteler eliyle seks işçiliğine veya köleliğe zorlandığı ifadeleri kullanılmıştır. İtalyan yetkililer 12 ayda toplam 5000 göçmen çocuğun kaybolduğunu deklare etmiştir. İsveç'in Trellesborg kentindeki yetkililer son bir ay içinde 1000 mülteci çocuğun kaybolduğunu ve bu şok edici durumun sürdürülemez olduğunu raporlamışlardır.²⁷⁴

Küresel göç bağlamında incelenmesi gereken diğer bir nokta da Avrupa Birliği'nin serbest bölge kavramının da yardımı ile birlik içinde sınırları ortadan kaldırıp birliğin toplam siyasal sınırlarını daha da belirgin hale getirme çabasıdır. Sonuçta birlik içindeki vatandaşların düşünce ve tercihleri, Avrupa Birliği'ndeki kimlik politikaları,

---

²⁷³ İlgili rapor: Fundamental Rights Report 2016 s. 21, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/fundamental-rights-report-2016>, (Erişim Tarihi: 10.03.2017).

²⁷⁴ "Avrupa'da 10 Bin Göçmen Çocuk Kayıp", http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160131_europol_10_bin_kayip_cocuk, (Erişim Tarihi: 15.03.2017).

entegrasyon, göç ve mülteci kavramlarını derinden etkilemekte buna paralel politikalar üretilmektedir. Adrew Geddes'in ünlü "sınır" kavramına atıfta bulunmak gerekirse bölgesel, örgütsel ve kavramsal manada Avrupa sınırları basit manada yani harita üzerinde, işgücüne katılım ve sosyal yardımlar bağlamında, son olarak da aidiyet, kimlik ve konumlandırma süreçlerinde önem arz etmektedir. Kronolojik anlamda Avrupa'ya baktığımızda bölgesel, örgütsel ve kavramsal olarak ne derecede değiştiğini de gözlemleyebiliriz. Farklılaşmanın ana temasının birlik sınırlarının keskin çizgilerle çizilmesi yönünde olduğu büyük bir gerçekliktir.²⁷⁵ Derinleşme politikalarının 1986 Avrupa Tek Senedi ile ortak pazarın kuruluşu sayesinde ivmelendiği söylenebilir. Schengen Antlaşması sonrasında ise bu politikalar, birlik içindeki sınırların ne şekilde kaldırılacağı konusunda fikir vermektedir.²⁷⁶

Avrupa Birliği'ndeki gelişim, ilerleme ve refah toplumu anlayışı ile göç ve entegrasyon aynı bağlamda incelenmesi gereken kavramlardır. AB'nin göç politikalarının özünü oluşturan entegrasyonun diğer yüzünü ihtiyaç durumunda kabul edilen işçiler oluşturmaktadır. Plansız ve yasadışı kabul edilen göçü önlemek için ise birliğin kabuğunu oluşturan dış sınırlar oldukça güçlendirilmiştir. Avrupa Birliği'nde göç politikaları daha çok birliğe yeni katılan, daha az sanayileşmiş ülkelerden kuzey Avrupa'daki sanayileşmiş, görece refah seviyesi daha yüksek olan ülkelerin arasındaki uyumu sağlama amacını taşımaktadır.²⁷⁷

4.1.7. Aşırı Sağ ve Irkçılık Bağlamında İngiltere'nin AB'den Çıkma Süreci (Brexit)

23 Haziran 2016 tarihinde Birleşik Krallık ve sömürge toprağı olan Cebelitarık'ta yapılan referandum sonucunda AB'den çıkma yönünde karar çıkmıştır. İngiltere ve Galler'de birlikten ayrılma taraftarlarının oy çokluğu göze çarparken İskoçya, İrlanda ve Cebelitarıklı seçmenler AB'de kalma yönünde oy vermiştir. Şüphesiz daha önce de bahsedildiği gibi seçmenlerin; yaşı, maddi durumu ve sosyo-kültürel düzeyi oy verme alışkanlıklarını önemli ölçüde etkilemiştir. Seçim sonrası muhafazakar parti lideri David Cameron istifa ederek yerini yine muhafazakar partiden Theresa May'e bırakmıştır.²⁷⁸

---

²⁷⁵ Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi, **ORSAM Raporu**, Rapor no: 123, Ankara, Haziran 2012, s. 11.

²⁷⁶ Hasan Canpolat, "Küresel Göç ve Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi", **Avrupa Dergisi**, 2011, 34-46, s. 39.

²⁷⁷ Fatma Yılmaz Elmas, Avrupa Birliği Göç-Dış Politika İlişkisinde Paradigma Değişimi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, s. 59 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

²⁷⁸ Hacı Mehmet Boyraz, **Brexit: Birleşik Krallık Avrupa Birliği'nden Ayrılıyor Mu?**, Seta Perspektif Yayınları, İzmir, 2016, s. 68.

İngiltere’de Brexit Referandumunun karşı çokkültürlülük, milliyetçilik refleksi ile gerçekleştiği gayet açıktır. Muhafazakar parti lideri David Cameron’ın 2015 genel seçimleri öncesinde halka verdiği sözü tutmasının ardından gerçekleşen oylamada beklenmeyen bir sonuç çıkmıştır. Bu kararın ardından Birleşik Krallık’ın denizaşırı toprağı konumunda olan Cebelitarık’ın hukuki ve siyasi durumunu ele almak üzere İspanya Dışişleri Bakanı Jose Manuel Garcia; “İspanyol bayrağının Cebelitarık dağlarında dalgalanması tahminlerden de daha yakın” şeklinde demeç vermiştir. Brexit oylamasında %96 oranında birlik yanlısı tutumu ile ön plana çıkan Cebelitarık, 35.000 kişinin yaşadığı küçük fakat stratejik öneme sahip sahil kentidir.²⁷⁹

Birlik içinde çokkültürlü yapının ciddi derecede erimeye başladığının işareti olan bu örnek, Brexit referandumunun sonucunda İskoçya’nın siyasi durumu ve geliştirdiği siyaset ile de özetlenebilir. Brexit sonrası İskoçya büyük oranda birlikte kalma yönünde oy verirken, İskoç Başbakan Nicola Sturgeon İngiltere’nin birlikten çıkma yönünde oy vermesinin kabul edilemez olduğunu dile getirmiştir. Bu gelişmeler akabinde Sturgeon 2014 yılında reddedilen İskoçya Bağımsızlık Referandumunun yeniden gündeme gelmesi için çalışmaların başlatılacağını duyurmuştur. Sturgeon sözlerine; “İskoçya’nın kendine farklı bir yol çizip çizmeyeceğine yeniden karar verme hakkı vardır” şeklinde devam etmiştir. Sturgeon ayrıca; “İngiltere, AB’den ayrılmadan önce İskoçya’nın bağımsızlık konusunu yeniden değerlendirmesi gerekmektedir. Ülkemizin kendi çıkarlarını koruması gerektiğini düşünüyorum” şeklinde demeç vermiştir. Mevcut durum Avrupa Birliği ve ona bağlı devletlerin ulusalcılık ve milliyetçilik çizgilerini güçlendirmelerinin açık örneklerini oluşturmaktadır. İngiltere’de birlikten ayrılma propagandasını yürüten UKIP (United Kingdom Independence Party), propaganda sürecinde, Türkiye gibi Müslüman bir ülkenin birliğe girmesi ile Avrupa Birliği’nin kültürel yapısının bozulacağı, Türklerin AB’yi ve dolayısı ile İngiltere’nin tüm şehirlerini istila edeceği şeklinde oldukça popülist açıklamalar sarf etmiştir.²⁸⁰ .Referandumun mimarlarından UKIP lideri Nigel Farage 2017 yılında verdiği bir demeçte; “Önümüzdeki iki yılda çok sayıda tartışma ve müzakere olacak. Ama ayrılıyoruz. Gerçekten, bundan daha mutlu olamazdım. Belki de 25 yıllık yoğun bir mücadelenin ardından kutlamak için gidip bir şeyler içmeliyim. Bence buna değer.” şeklinde düşüncelerini aktarmıştır. Birleşik Krallık gibi, Avrupa ve Dünya siyasetinde söz sahibi bir ülkenin AB’den çıkmak için icra ettiği referandumun lideri konumundaki

---

²⁷⁹ “Madrid: Cebelitarık’ın Egemenliğini Paylaşalım”, <http://www.dw.com/tr/madrid-cebelitar%C4%B1k%C4%B1n-egemenli%C4%9Fini-payla%C5%9Fal%C4%B1m/a-19352309>, (Erişim Tarihi: 10.03.2017).

²⁸⁰ Sara Hobolt, “The Brexit Vote: A Divided Nation, A Divided Continent”, *Journal of European Public Policy*, 2016, Volume: 23, No: 9, 15-36, p. 28.

bir kişiden bu sözleri duymak şüphesiz ki Avrupa Birliği'nde işlerin yolunda gitmediği yorumlarına sebep olmuştur.

Birleşik Krallık'ta birlikten ayrılma kararını çıkması AB içindeki diğer aşırı sağ partiler tarafından memnuniyetle karşılanmış, birçok parti kendi ülkelerinde de bu tarz bir referanduma gidilmesi yönünde demeçler vermiştir. Fransız Ulusal Cephe Partisi lideri Marine Le Pen ile Hollandalı Özgürlükler Partisi lideri Geert Wilders Brexit'in en büyük destekçileri arasındadır. Marine Le Pen, Brexit sonrası verdiği bir demeçte; "Fransa'nın muhtemelen, AB'den ayrılmayı istemek için İngilizlerden bin tane daha fazla nedeni var" şeklinde sözler sarf etmiştir. Le Pen, ayrıca; AB'nin yüksek işsizlik oranlarından ve "kaçakçıları, teröristleri ve ekonomik göçmenleri" dışarıda tutmayı sağlayamamaktan sorumlu olduğunu dile getirmiştir.²⁸¹

Hollanda'daki Özgürlük Partisi'nin lideri Geert Wilders ise yaptığı yazılı açıklamada, "Kendi ülkemizi, kendi paramızı, kendi sınırlarımızı ve kendi göçmen politikamızı kendimiz yönetmek istiyoruz" diyerek birlikten kopuş için sinyaller vermiştir. Wilders, "Olabilecek en kısa zamanda Hollandalıların da, Hollanda'nın Avrupa Birliği üyeliği ile ilgili sözlerini söyleme fırsatının olması gerek" şeklinde sözlerine devam etmiştir. Hollanda 2017 Mart ayında genel seçimlere gitmiş ve aşırı sağcı Özgürlük Partisi oyların %13,1 ini alarak 2. olmuştur. Seçimlerde 3. Partinin %12,4 oy aranı ile Hristiyan Demokrat Parti olduğu düşünüldüğünde, çokkültürlü yapı karşıtlarının Hollanda'daki durumu gözler önüne serilmektedir. Wilders, "Eğer ben başbakan olursam, Hollanda'nın Avrupa Birliği'nden ayrılması konusunda bir referandum olacak. Kararı Hollanda halkı versin" şeklinde demeç vermiştir. Yakın zamanda yapılan bir araştırma Hollanda'da halkın yüzde 54'ünün referandum yapılmasını istediğini göstermektedir. İtalya'dan aşırı sağcı Kuzey Ligi Partisi de "Şimdi sıra bizde" şeklinde bir propaganda yürütmektedir. İsveçli AB karşıtlığı ile bilinen İsveç Demokratları Partisi'nin lideri Jimmie Akesson İsveç'in de referanduma giderek kendi kararlarını kendisinin alması gerekliliği üzerine demeç vermiştir. İsveçli aşırı sağcı liderin; "İsveç Demokratları bundan sonra hükümet üzerinde daha fazla baskı uygulamaya başlayacak ve İsveç'in kendini bağlayan anlaşmaları yeniden müzakere etmeye başlamasını talep ediyoruz" şeklinde açıklama yaptığı bilinmektedir. Açıklamanın, İsveç gibi çokkültürlü bir AB ülkesinde dahi yapının ne

---

²⁸¹ "Brexit: AB'de Aşırı Sağ Liderler Ülkelerinde Referandum İstiyor", http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_ab_sag_tepkiler, (Erişim Tarihi: 11.03.2017).

derece kopma noktasında olduğunu gözler önüne serer nitelikte olduğu söylenebilir.²⁸²

Brexit sonrasında Avrupa Birliği'nde gerçekleşen ırkçı ve yabancı düşmanı hareketlerdeki yükseliş dikkat çekicidir. AB'den çıkış süreci yaklaşık olarak iki yıl sürecek olan Birleşik Krallık, halen AB üyesi ülke statüsünde olmasına rağmen çokkültürlülük ve hoşgörü konusunda gün geçtikçe daha da zayıflamaktadır. İngiltere basınında çokça yer verilen bu alışılmadık durum karşısında politikacılar sahip oldukları popülist söylem ve davranışlara hız kesmeden devam etmektedirler. İngiltere'de İslamofobi üzerine çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşu Tell Mama, BBC'ye verdiği demeçte bu ciddi artışın endişe verici olduğunu dile getirmiştir. Aşırı sağcıların Müslümanlara; "Sizin gitmeniz için oy verdik, niye hala buradasınız." şeklinde yaklaştığını söylemiştir. Ayrıca Temmuz 2015'ten Temmuz 2016'ya kadarki bir yıl içinde ırkçılık ve yabancı düşmanlığı %41 artmıştır.²⁸³

Aşırı sağ grupları inceleyen Far Right Watch adlı kuruluşun sözcüsü John O'Connell ise Brexit'in ardından ilk 72 saat içinde 90'dan fazla ırkçı eylem tespit edildiği açıklamasını yapmıştır. Öte yandan, Galler'de yaşayan ve Büyük Britanya'nın AB'de kalması için kampanya yürüten Müslüman kadın siyasetçi Shazia Awan, sosyal medya üzerinden "Eşyalarını topla ve ülkeyi terk et." şeklinde mesajlar aldığını açıklamıştır. Muhafazakar Parti'de siyaset yapan Awan, tehditler nedeniyle son 2 günde 8 kişiyi polise şikayet ettiğini söylemiştir. İngiltere'nin AB'den ayrılması için yürütülen kampanyanın ırkçı bir niteliğe büründüğünü belirten Awan, "Bu ülke bu illetten nasıl şifa bulacak bilemiyorum. İngiltere benim vatanım ama kendimi yabancılaştırmış hissediyorum." şeklinde konuşmuştur.²⁸⁴

İngiltere'de AB karşıtlığı ile ön plana çıkan popülist siyasetçilerin özellikle göç ve göçmen realitesi ile vatandaşları etkilemeye çalıştığı görüşü hakimdir. Britanya Müslüman konseyi üyesi Migdaat Versi, Brexit sonrasında kendilerine başvuran yabancı düşmanlığı mağdurlarının sayısının rekor düzeyde olduğunu belirtmiştir. Guardian Gazetesi'ne verdiği demeçte Versi; "Önceleri bilgisayar klavyelerinin başında gerçekleşen tehditler artık alenen fiili saldırılara dönüşmüştür." şeklinde

---

²⁸² "Brexit: AB'de Aşırı Sağ Liderler Ülkelerinde Referandum İstiyor", http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_ab_sag_tepkiler, (Erişim Tarihi: 03.03.2017).

²⁸³ "The Brexit Result Had a Lasting Impact on Race and Religious Hate Crimes" **Tell Mama Raporu**, <https://tellmamauk.org/the-brexit-result-had-a-lasting-impact-on-race-and-religious-hate-crimes/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2017).

²⁸⁴ Tayfun Salcı, "Brexit Sonrası İrkçılık Yükselişte", <http://aa.com.tr/tr/dunya/brexit-sonrasi-irkcilik-yukseliste-/598412>, (Erişim Tarihi:12.03.2017).

konuşmuştur. Daha önce de değinildiği gibi Brexit sonrasında İngiltere’de gerçekleşen ırkçı saldırılar sadece Müslüman ya da farklı ten rengine sahip olanlara değildir. AB ülkelerinden İngiltere’ye göç eden Polonyalılar da oldukça sert ırkçı saldırılara maruz kalmaktadırlar. Polonyalıların, ırkçı İngilizler tarafından sosyal asalak olarak görülmesi ve olayın artık “AB’den defolun - Artık Polonyalı haşarat istemiyoruz” şeklindeki hakaretlerle, insanlık dışı eylem ve tutumlara maruz kaldıkları görülmektedir. Polonya Büyükelçisi’nin devreye girmesi ile konu endişe verici boyuta ulaşmıştır. Yabancı düşmanlığının boyutu sadece Polonyalılarla sınırlı kalmayıp Finlandiyalılar, İtalyanlar ve Fransızların da mevcut durumdan etkilendiği düşünülmektedir. Londra Heathrow Havalimanı’nda yaşlı bir İngiliz’in bir Alman’a “Yakında ülkemize vize ile girip girmeyeceğinize de biz karar vereceğiz” cümlesi İngiliz basınında yer almıştır.²⁸⁵

Merkezi Fransa’da bulunan Birlik yanlısı yayın yapan Euronews’in haberine göre, Ulusal Polis Müdürleri Konseyi’nin yaptığı açıklamada, referandumdan sonraki hafta nefret suçlarının 5 kat arttığı iddia edilmiştir. Referandumdan önce 63 olan nefret suçları, referandumdan hemen sonra 331 olarak not edilmiştir. Konu ile ilgili Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komisyonu Üyesi Zeid Ra’ad Hüseyin; “Referandumun sonuçlarının, savunulmasının kişilerin çete tarzı davranışlarına izin olarak yorumlanmamalıdır. Bu tür davranışların yakın zamanda bitmesini umuyoruz.” şeklinde açıklama yapmıştır. İlgili haberin devamında başkent Londra’da bulunan Polonya Sosyal ve Kültürel Derneği camlarına “ülkeden ayrılın” şeklinde mesajlar yazılmıştır.²⁸⁶

Tezin bu bölümünde ısrarla Brexit ve Büyük Britanya örneğinin verilmesinin ana sebebi Büyük Britanya gibi eski bir çokkültürlü, çok dinli ve çok dilli bir ülkenin günümüzde içinde bulunduğu ırkçı, karşı çokkültürcü rüzgarın diğer Avrupa ülkeleri için oluşturduğu referans noktasıdır. Fransa gibi Fransız ulus kimliğinden başka kimlik tanımayan bir devlette ya da daha yarım yüz yıldan biraz daha fazla dönemde Nazizm gibi hastalıklı bir ideolojinin yayıldığı ülke olan Almanya’da günümüzdeki yabancı düşmanlığının aldığı boyutu Büyük Britanya referansı ile değerlendirdiğimizde Avrupa

---

²⁸⁵ “Brexit İngiltere’de İrkçılığı mı Tetikliyor?”, <http://www.dw.com/tr/brexit-ingilterede-%C4%B1rk%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1-m%C4%B1-tetikliyor/a-19362779>, (Erişim Tarihi: 04.03.2017).

²⁸⁶ “Brexit’in Ardından İngiliz İrkçılığı Tavan Yaptı”, <http://tr.euronews.com/2016/07/03/brexit-in-ardından-ingiliz-irkciligi-tavan-yapti>, (Erişim Tarihi: 12.03.2017).

Birliği'nde Birliği ayakta tutan çokkültürcülük normlarının ciddi hasarlar aldığı yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.

4.1.8. Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları ve İnsan Hakları İhlalleri

2017 Yılı'nın Mart ayında Avrupa Birliği Adalet Divanı yeni bir karar ile 2016 yılında aldığı kararları güçlendirerek sürdürmüştür. Mahkeme, işverenlerin çalışanlara başörtüsü yasağı getirebileceğine hükmetmiştir. Lüksemburg merkezli AB Adalet Divanı, iş yerlerinde çalışanların "görünür bir biçimde dini, siyasi, felsefi sembolleri taşımaları" hakkında Belçika ve Fransa'dan yapılan iki başvuruyu karara bağlamıştır. Mahkeme, "işverenlerin, çalışanların iş yerlerinde iç kurallar gereği herhangi bir siyasi, felsefi veya dini sembolün görünür kullanımını yasaklamasının doğrudan ayrımcılık teşkil etmediğine" hükmederek her iki davada da Belçika ve Fransa'daki temyiz mahkemeleri, Avrupa Adalet Divanı'nın, AB içtihatları ışığında konuyla ilgili mütalaa vermesini istemiştir.²⁸⁷

Avusturya, Fransa ve Belçika'da alınan ve kamu kurum ve kuruluşlarında başörtüsü yasağını destekleyen kararlar alındığı bilinmektedir. Alınan bu kararlar, temel insan hakları konusunda Avrupa değerlerinin aslında bir illüzyondan ibaret olduğunu da gösterir nitelikte olmaktadır. Avusturya'nın Graz kentindeki BFI adındaki eğitim kurumunun aldığı başörtülü öğretmen çalıştırmama kararı AB Adalet Divanı'nın kararının ardından ülke geneline yayılması beklenmektedir.²⁸⁸

Belçika vatandaşı olan Samira Achibata adındaki kadının, Belçika Hükümeti aleyhine dava açtığı bilinmektedir. Davada 2016 yılında AB Adalet Divanı emsal teşkil edebilecek çoğu insan hakları derneği ve aktiviste göre "skandal" olarak nitelendirilen bir karara imza atmıştır. Buna göre; Achibata, G4S Secure Solutions adlı şirkette resepsiyon görevlisi olarak çalışmaya başladıktan üç yıl sonra başörtüsü takmaya başlamıştır. İş yerinde başörtüsü kullanılmayacağını belirten şirket, Achibata'yı işten çıkarmıştır. Bunun üzerine kadın çalışan, şirket aleyhine Belçika Mahkemesi'ne dava açmış, Belçika Ayrımcılık Kurumu ve çeşitli insan hakları derneklerinin de mağdura verdiği desteğe rağmen Belçika Yargıtayı'na intikal eden dava son olarak Avrupa Adalet Divanı'nda görüşölmek üzere incelenmiştir. İnceleme sonucunda, mevcut

---

²⁸⁷ "AB Adalet Divanı'ndan Başörtü Kararı", <http://tr.euronews.com/2017/03/14/avrupa-adalet-divani-isverenlerin-calisanlarini-gorunur-dini-sembol-niteliginde-kiyafet-giymekten-alikoyabilecegine-karar-verdi>, İlgili video (Erişim Tarihi: 03.03.2017).

²⁸⁸ Fatma Benli, *1964-2011 Türkiye'de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi*, İnsan Hakları Derneği Yayınları, İstanbul, 2011, s. 7.

yasağının ayrımcılık içerip içermediğine ilişkin başvuruyu karara bağlanmıştır. Avrupa Birliği Mahkemesi, işvereni haklı bulmuştur. Kararda, bir işyerinin dini ya da politik sembollerin açıkça kullanılmaması konusunda bir kuralı varsa, buna uyulması gerektiğine işaret edilmiştir. “İş yerinin kadın çalışanlarına başörtüsü yasağı uygulayabileceği” belirtilmiş ve bu kararın ayrımcılık olmadığı ayrıca vurgulanmıştır. Avrupa Adalet Divanı'nın aldığı karar tavsiye niteliğinde olmasına rağmen, Avrupa mahkemelerinin verdikleri kararlarda bu tavsiyeleri genellikle dikkate aldıkları gözlemlenmektedir.²⁸⁹

2014 - 2016 yılları arasında Fransa Başbakanlığı görevinde bulunan Manuel Valls, üniversitelerde başörtüsünün yasaklanmasından yana olduğunu ve Fransız halkının çoğunluğunun “İslam'ın Cumhuriyet değerleriyle uyumsuz olduğunu” düşündüğünü söylemiştir. Kadın hakları konusunda oldukça etkin bir ülke olduğu bilinen Fransa, özgürlük ve adalet konusunda kırmızı çizgileri olduğunu iddia etmektedir. Kadın hakları konusunda oldukça etkin bir ülkenin, konu din ve vicdan hürriyeti olduğunda tepkisiz kalmak şöyle dursun oldukça hoşgörüsüz tutum sergilemesi de gözlerden kaçmamaktadır. Avrupa Birliği'nin çokkültürcü yapıdan hızla uzaklaşan diğer bir ülkesi Avustralya'da AB Adalet Divanı'nın kararları uygulanmaya başlanmıştır.²⁹⁰

Avusturya Dışişleri ve Entegrasyon Bakanı Kurz, ay başında yaptığı açıklamada, öğretmenler dahil kamu çalışanlarına başörtüsü yasağı getiren bir düzenlemeyi hayata geçirmek istediğini açıklamış, buna gerekçe olarak da Avusturya'nın laik bir ülke olmasını göstermiştir. Ancak Kurz'un “okullarda haçın kalacağı” yönündeki sözleri, yasağın hedefinde sadece Müslümanların olduğu tartışmalarına yol açmıştır. Yasağa, sadece Müslümanlar değil, çok sayıda sosyalist ve liberal sivil toplum kuruluşu da tepki göstermiştir.²⁹¹

4.1.9. Batı, Türk ve İslam Karşıtlığı Üzerinden Kendini Yeniden İnşa Etmektedir

Gambiya gibi kendisini “İslam devleti” olarak nitelendiren bir ülkenin, 2016 yılında kamu personeline getirdiği “başörtüsüz çalışmama” uygulaması ile günümüzün AB Adalet Divanı'nın aldığı kararlar arasında metodolojik olarak fark

---

²⁸⁹ Yusuf Özkan, “Avrupa Adalet Divanından Başörtüsü Yasağına Onay”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160531_lahey_basortu, (Erişim Tarihi: 10.03.2017).

²⁹⁰ “Fransa Başbakanı: Üniversitede Başörtü Yasağından Yanayım”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160413_valls_basortu, (Erişim Tarihi: 03.03.2017).

²⁹¹ Aşkın Kıyağan, “Avusturya'da Başörtüsü Yasağı Protesto Edildi”, <http://aa.com.tr/tr/dunya/avusturyada-basortusu-yasagi-protesto-edildi/728562?amp=1>, (Erişim Tarihi: 10.03.2017)

bulunmamaktadır. AB Adalet divanının başörtüsünün siyasal simge olduğu ile ilgili kararı, dövme, kipa ya da haç için uygulanmazken sadece başörtüsü için uygulanması ve bu içtihatların son süratle karara bağlanması ayrıca düşündürücüdür. Çoğu Alman eyalet mahkemelerinde bulunan haçın dini sembol olarak görülmemesi, adalet dağıtması için var olan bir kurumda kullanılması ve Almanya gibi Avrupa Birliği'nin lokomotifini bir ülkede bu olayın vücut bulması, iyi niyetle açıklanabilecek bir durum değildir. Günümüzün Sosyal Bilimler disiplini, ampirik yöntem her ne kadar içinde bir miktar yorum da barındırır, gerçekler bu derece kanıtlarla açık olduğu bir ortamda, kamuoyunun önünde cereyan etmektedir. İletişim kanallarının saniyelerle bilgiyi tüm insanlığa aktarabildiği günümüzde, geçmişin saklanan sırları artık kodları çözülen gerçekler seviyesindedir.²⁹²

2013 yılında görülen Nasyonal Sosyalist Yeraltı örgütü (NSU) davası bu konuya yerinde bir örnek olacaktır. NSU'nun 8'i Türk, 1 Yunan ve 1 Alman polis olmak üzere 10 kişinin ölümünden sorumlu tutulduğu, Münih Eyalet Yüksek Mahkemesinin üstlendiği davada, mahkeme salonuna asılan bir haç dikkatlerden kaçmamıştır. Böylesine hassas bir davanın görüldüğü salonda haçın yer alması şüphesiz tesadüfi değildir. Almanya ve Türkiye gündemine oturan bu olay ciddi bir infiale sebep olmuş, konunun ciddiyetini fark eden yetkililer sonraki duruşmalarda haçı yerinden sökmüştür. Buna rağmen Piskoposlar Konferansı'nın sözcüsü Matthias Kopp, "haç simgesinin mahkeme salonuna ait olduğunu" söyleyerek uygulamanın doğru olduğu yönünde açıklama yapmıştır. Diğer ilginç açıklama Hristiyan Birlik Partileri'nin Federal Meclis Grubu Başkan Yardımcısı Günter Krings tarafından dile getirilmiştir. Krings, haçın mahkeme salonundan kaldırılması talebine karşı çıkararak; "*Haç insana olan sevgiyi ve hoşgörüyü sembolize ediyor. Batılı Hristiyan köklerimize işaret ediyor. Bu değerlerin mahkeme salonunda hatırlatılması iyi ve yerinde bir tutumdur*" açıklamasını yapmıştır. Hristiyan Birlik Partisi'nin Meclis Grubu Başkan Yardımcısı Johannes Singhammer, "*Alman hukuk sisteminin bir parçası olan haç, mahkeme salonunda asılı kalmaya devam edecek*" şeklindeki açıklaması ile tartışmaya katılmıştır.²⁹³

---

²⁹² Büşra Kepenek, *Avrupa'da İslam Düşmanlığı*, Diaspora Araştırmaları Merkez Yayınları, Sakarya, 2016, s. 2.

²⁹³ Deutsche Welle, "Mahkeme Salonunda Haç Tartışması", <http://p.dw.com/p/18U0R>, (Erişim Tarihi: 12.03.2017).

SONUÇ

Çokkültürlülük II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa Birliği siyasetine yön veren önemli bir kavramdır. Sosyal Bilimlerdeki pratik karşılığı Birlik içindeki Ulus Devletlerin politik tavırlarını belirlemekte, birliğin geleceği konusunda önemli ipuçları vermektedir. Aydınlanma sonrası Avrupa, bilim ve teknolojinin, felsefe ve üretimin merkezi konumundadır. Savaşların yıkıcılığı ve kazanılan tecrübelerin vermiş olduğu özgüven ile AB, ulus devlet yapısını geliştirerek supranasyonalizm (uluslarüstücülük) kavramına evrilmek istemiştir. AB projesi, bu temel saik etrafında şekillenmiş, ulus devletler, birliğin lehine kendi egemenlik haklarından vazgeçmişlerdir. Elbette bu vazgeçişleri "ödün" olarak düşünen, belirli işlevleri ile "kütle" halini alan geniş topluluklar vardır. Oldukça karmaşık sebeplere dayanan ve kabaca "Milliyetçilik" olarak tanımlayabileceğimiz "Ötekileştirme", Avrupa'nın yapısal kodlarında her zaman var olan, ancak ekonomik refahın yüksek olduğu dönemlerde geri plana itile(bile)n bir gerçekliktir. Günümüzde ulus kimliği, vatandaşlık, göç, refah paylaşımı gibi konularda mevcut siyasadan memnun olmayanlar birbirine yakınlaştırmış ve ucuz bir popülizmin doğmasına zemin hazırlanmıştır.

Avrupa ülkelerinin, vasıfsız işçi açıklarını kapatmak amacıyla diğer ülkelerden talep ettikleri misafir işçiler, bugün aileleri ile genişlemiş, farklı kültürdeki topluluklar haline dönüşmüşlerdir. Her biri farklı kültürlerden gelen bu topluluklar, yalnızca göç nedenleri gönüllülük esasına dayandığı için, özel haklardan mahrum bırakılmaktadırlar.

18. yüzyıl sonrasında ideolojik sınırları belirginleşmeye başlayan muhafazakarlık, çıkış noktası olarak Fransız İhtilali ve Aydınlanma düşüncesine karşı gelişen refleksler olarak tanımlanabilir. Mevcut kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik değerlerin korunmasını hedefleyen Muhafazakarlık, Avrupa'da ortaya çıkmıştır ve kendini kimi zaman sağcılık olarak göstermiştir. Bu ideolojik kavramın çerçevesini ünlü filozof Edmund Burke çizmiştir.

1894 Dreyfus Olayı ve 1929 Büyük buhranı ardından gelişen Yahudi karşıtlığı ile Avrupa'da görülmemiş düzeyde aşırı sağın güçlendiği rahatlıkla söylenebilir. Savaşın ardından değişen sistem ve ülkelerin savaş yorgunu durumu sağ eğilimi siyasal sistemin gerisine itmiştir. Savaş sonrasında refah ortamında Batılı olmayan ülkelere misafir işçiler olarak alınan ya da yasadışı giriş yapan göçmenler, aşırı sağ ve radikal düşüncelerin tekrar Avrupa sahnesine çıkması insanlık onuruna yakışmayan muamelelere maruz kalmıştır. Avrupalı yerli halkı temsil etmeyen her birey bugün Avrupa'daki sorunun bir parçası olarak görülmektedir. Bu yanlış kanyı, toplumun korkularını istismar ederek siyasal rant sağlayan popülist parti ve

politikacıların eseri olarak görmek yanlış olmaz. 1980'li yıllardan itibaren de aşırı sağ partiler Avusturya, İsviçre ve İtalya'da koalisyon hükümetlerinin yanında siyasi arenada yerlerini almışlardır. Birlik içindeki tüm problemlerin bir parça göçmenlere dayandırılması artık Avrupa'da sadece aşırı sağ partilerin dile getirdiği söylemler bütünü değildir 11 Eylül sonrasında müslüman nefreti ya da yine batılı bir tabirle İslamofobi olarak büyüyen toplumsal tavır günümüzde Batılı entelektüeller tarafından da çokça atıfta bulunulan bir kavramdır. Bu politik ve sosyolojik tabirin çıkış noktası 11 Eylül olmasa da bu tarihten sonra terör eylemini gerçekleştirenlerin müslüman kültürüne ait isimlerden oluşu ve uyruk olarak müslümanların yaşadığı ülkelere tabi olmaları Batı'da büyük bir infial yaratmıştır. Sağ kanat politikacıların düşmanca tutum ve düşünceleri, "öteki" olana karşı gelişen haksız tutumu pekiştirmiştir. Günümüzde Avrupa'daki sağ partilerin kategorik ayrımı "yabancılara" karşı gösterdikleri reflekslere karşı çeşitlenmektedir. Aşırı sağ partiler, sağ popülist partiler, neofaşist partiler ve popülist partiler olarak Avrupa siyaset sahnesinde yer alan ve günümüzde ciddi oy oranına sahip olan partiler, zamanın ruhunun Avrupa'da çokkültürlülük karşıtı tutumun artacağına işaret etmektedir.

Kronolojik olarak birçok kez yükselişe geçen aşırı sağ yanlısı çokkültürlülük karşıtı tutum, Avrupa Birliği ülkelerinde ivmelenerek artmaktadır. Çokkültürlülük karşıtı söylemlerde bulunan partiler ilk başlarda Avrupa'lı entelektüeller tarafından şaşkınlıkla karşılanırsa da bugün Almanya şansölyesi Angela Merkel tarafından bile rahatlıkla dile getirilebilmektedir. 2008 yılında tüm dünyaya yayılan küresel krizin yanı sıra, iç savaşlardan kaçma saikiyle evini terk eden göçmenlerin Avrupa üzerinde ciddi stres oluşturduğu, aşırı sağcı partilerin refah paylaşımı ve işsizlik istismarı üzerinden yükselişe geçtiği düşünülmektedir. Dünya üzerindeki mevcut çatışma halinin tezahürü olarak gelişen bu politik durum, Avrupa'da çokkültürcü politikaların terkinin hızlandırmaktadır. Ulus devletlerin sınırlarını koruma düşünceleri ve bu konuda aldıkları siyasal pratikler de birlik ruhuna uymayan niteliktedir. Günümüzde Avrupa Birliği içinde tek bir sınır anlaşması mevzu bahis değildir. Her ne kadar ortak sınır politikası üzerine yaptırımların olacağı iddia edilse de her ulus devlet kendi sınırlarını korumak için ilave önlemler almaktadır.

Batılı silah şirketleri tarafından sağlanan silahlarla yürütülen Ortadoğu ve Afrika'daki iç savaşların, Batı için bumerang etkisi yapması oldukça manidardır. Savaşların gerçekleştiği bölgelerde isimleri çokça geçen ve Batı medyası tarafından "İslamcı terörist" olarak isimlendirilen terör örgütlerinin Avrupa'daki terör eylemleri de Avrupa'da "öteki" olana karşı takınılan tavır olumsuz manada etkilemektedir. Avrupa'da çokça gerçekleştiren bu terör eylemleri, 2004 yılından günümüze binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur. İspanya, İngiltere, Fransa, Belçika, Almanya gibi

ülkelerde gerçekleşen bu eylemler yabancılara karşı olan olumsuz tavrın nefrete dönüşmesinde pay sahibidir.

Israrla İslam kelimesi ile Terör ya da radikalizm kelimesini yan yana getirmeye çalışan Batı, aynı terör Hristiyan kültürüne bağlı kişilerce eyleme geçirildiğinde "Hristiyan terörist" ya da "radikal Hristiyan" gibi tamlamaları asla kullanmamaktadır. Bunun yerine "Lone Wolf" (Yalnız Kurt) gibi "organize olmayan eylemler gerçekleştiren terörist" tabiri tercih edilmektedir. Herhangi bir dini ya da etnik kökeni bağlamayan 2005 yılında Danimarka'da gerçekleşen ve Hz. Muhammed'in müslümanları incitecek şekilde karikatürlerinin çizilmesi olayıyla patlak veren karikatür krizi mevcut durumu gözler önüne sermiştir. Norveç, İsveç, İtalya, Fransa, Hollanda, Belçika, İspanya ve Almanya yazılı ve görsel basınında da yer alan bu karikatürlere karşı gelişen reflekslere Avrupalı yöneticiler kulak tıkamışlardır. Avrupa'daki yükselen karşı çokkültürcü durumun etkileri kendisini AP seçim sonuçlarında da göstermiştir. Mayıs 2014 te yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aşırı sağ partiler Avrupa Parlamentosuna milletvekili gönderecek kadar güçlenmiştir. Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi ittifakı (Europe of Freedom and Direct Democracy) adlı Avrupa parlamentosu grubu 45 milletvekiline sahip olup aşırı sağ ve karşı çokkültürcülük yanlısıdır.

II. Dünya savaşı sonrasında Avrupa'nın gelişimi için görev alan göçmenlerin, sahip oldukları hakların yok hükmünde olması, AB'nin sahip olmaktan övündüğü kişisel hak ve özgürlükler bağlamı ile ters düşmektedir. Avrupa'da yükselen aşırı sağ ve yabancı düşmanlığını körükleyen düşünceler ve artan popülizm, mültecilere, Avrupalı yerli halklardan olmayan tüm etnik ve dini unsurlara, insanlık onuruna yakışmayacak düzeyde yaklaşmaktadır. Avrupa Birliği, söylem bağlamında her ne kadar kişisel hak ve özgürlüklerden yana olacağını dile getirirse de, yaşanan tecrübeler çokkültürlülük ve eşitlik kavramlarından uzaklaşdığı düşüncesini güçlendirmektedir. Mevcut durumun daha da kanıksanması Avrupa Birliği'nin yoluna devam etmesi konusunda da belirleyici olacaktır.

2008 krizi ile birlikte küresel sistemin "domino etkisi" ülkelerin siyasal sistemlerinde onarılması zor yaralar açmıştır. Avrupa'nın yayılmacı tutumu ve dünya müesses nizamına yön verme çabası, iç siyaset konusunda belli noktalarda körleşmesini beraberinde getirmektedir. Bu duruma, Avrupa'daki işçi eylemleri ve son dönemlerde çokça rastlanan kamuda çalışan memurların greve gitmeleri örnek gösterilebilir. Bunun yanı sıra, Avrupa'da yabancılar için farklı tutumlar, daha doğrusu müslümanlar için gelişen düşmanca eğilim belirginleşmektedir. 2008 krizi ile birlikte yükselen aşırı sağ ve yabancı düşmanı eğilimlerin arasında henüz büyük bir bağlantı oluşmadığı düşünülse de domino etkisi endişesi her geçen gün artmaktadır. Dünya,

kapitalizmin bir sonucu olarak ekonomik, kültürel ve siyasal anlamda önemli bir dönemece girmektedir. Küreselleşmenin, ulusallaşma karşısında önemli mevziler kaybettiği günümüzde, yabancı düşmanlığı kanıksanan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. İşgücünü oluşturan emeğin nasıl daha ucuza sağlanabileceğinin, mevcut karların nasıl maksimum seviyeye çıkarılabileceğinin ve üretimin nasıl daha da arttırılabileceğinin düşünülmesi bir dünyadan bahsetmekteyiz. Ulus devletlerin yeni "hayalet" lerle güçlendiği, enerji ve hammadde konusunda oldukça cüretkar siyasal pratiklere başvurabildiği, haklılığın ya da adaletin hüküm sürdüğü değil, sadece çıkarların ön planda olduğu bir Dünya... Ulus devletlerin elitlerinin aldığı akıl almaz kararlara rağmen, Avrupa Birliği'ne bağlı ülkelerde gerçekleşen protestolar her ne kadar kurulu düzenin yönünü değiştirmek için çaba sarf eder görünse de maalesef oldukça cılız kalmaktadır. Krizin devam ettiği Avrupa'da derinleşen işsizlik ve ekonomik bunalımın yabancı düşmanlığını daha da körükleyeceği yadsınamaz bir gerçekliktir.

Popülizm ustası politikacılar ve ana akıma kayan aşırı sağ partiler, Avrupa'nın çehresini değiştirmektedir. Diğer yandan, oy kaygısı ile hareket eden merkez partiler daha da sağa kayarak oylarını konsolide etmek istemektedir. Fransa'da romanlar coplanarak sınır dışı edilmekte, İsviçre gibi "çokkültürlü" bir ülkede ibadethanelerin mimarisine -cami minarelerine- karışılmakta, Avusturya ve Belçika gibi ülkelerde başörtüsü ile öğretmen olunamayacağı kararı Avrupa Birliği Adalet divanı onayıyla kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra, Almanya'daki mahkeme salonlarında bulunan Hristiyanlık sembolü haç'ın hangi mahkemelerin duvarında asılı olduğu ve bu mahkemelerin diğer dinlerin mensuplarına ne derece tarafsız ve adaletli davranacağı düşündürücüdür. Almanya'da siyaset yapan eski bürokrat Thilo Sarrazin, "Almanya kendini yok ediyor" kitabı ile tartışma yaratsa da kitap 2 milyondan fazla satarak şaşkınlık yaratmıştır. Göçmenlerin Almanlardan daha düşük zekalı olduğunu iddia eden Sarrazin, Müslümanların devlet yardımından faydalanarak suç işlediğini iddia etmiştir. Eylül 2017'de gerçekleşen Almanya seçimlerine AfD (Almanya için Alternatif) partisi damgasını vurmuş, seçimden 3. olarak çıkan parti 94 milletvekili ile radikal sağın neler yapabileceğini göstermiştir. Nazi geçmişi ile gurur duyan bir partinin Almanya parlamentosuna 94 vekil gönderecek olması konunun ulaşabileceği noktayı özetler niteliktedir. 1929 Büyük Buhranı ardından Yahudileri hedef alan patolojik tutum tedavi edilememiş ve 2008 krizinin ardından müslüman karşıtlığı, islamofobi olarak nüks etmiştir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- “Report on Racism and Xenophobia in the Member States of the EU”, **European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)**, 2007.
- ACAR Rahim, **Dini Çoğulculuk İdealler ve Gerçekler**, Elis Yayınları, İstanbul, 2007.
- AKTAŞ Melih, **Narkoterörizm Dünyada ve Türkiye’de Terör**, TC Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2002.
- ANIK Mehmet, **Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi**, Açılımkitap Yayınevi, İstanbul, 2012.
- ANTHONY David Smith, **Milli Kimlik (National Identity)**, (Çeviren: Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- AYDIN Suavi, **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve “Türk Kimliği”**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998.
- BALI Ali Şafak, **Çok Kültürlülük ve Sosyal Adalet, Öteki ile Barış İçinde Yaşamak**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.
- BATUR Sema, **Avrupa Birliği Üyeliğine Doğru Türkiye’de Siyasi Reformlar**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını, İstanbul, 2002.
- BAUMANN Gerd, **Çokkültürcülük Bilmecesi, Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek**, (Çeviren: Işıl Demirakin), Dost Kitabevi, Ankara, 2006.
- BAYDAROL Can, **Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.
- BENLİ Fatma, **1964-2011 Türkiye’de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi**, İnsan Hakları Derneği Yayınları, İstanbul, 2011.
- BERKSOY Taner ve Kadir Işık, **Avrupa Birliği Üzerine Yazılar**, SPK Yayınları, Ankara, 2006.
- BHİKHU Parekh, , **Çok Kültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori**, (Çeviren: Bilge Tanrıseven), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002.
- BİÇERLİ M. Kemal, **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007.
- BOYRAZ Hacı Mehmet, **Brexit: Birleşik Krallık Avrupa Birliği’nden Ayrılıyor Mu?**, Seta Perspektif Yayınları, İzmir, 2016.
- BOZKURT Ömer, **Avrupa Parlamentosu Yetkiler ve Usuller**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006.
- BRAUDE Benjamin ve Bernard Lewis, **Christians and Jews in the Ottoman Empire**, Lynne Rienner, USA, 2014.
- BUZLUDAĞ Ömer ve L. Işıl Ünal, **Çok Dilli, Çok Kültürlü Toplumlarda Eğitim**, Eğitim Sen Demokratik Eğitim Kurultayı, Ankara, 2004.
- CAHNMAN Werner, **Frontiers between East and West in Europe**, Geog Rev, 1949.
- CANBOLAT İbrahim, **Avrupa Birliği, Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel Teorik Kurumsal Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler**, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2002.
- COLES Paul, **The Ottoman Impact on Europe**, Thames and Hudson, London, 1968.
- COUDENHOVE Kalergi, **Pegg, Evolution of the European Idea**, 2009.

- DEDEOĞLU Beril, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2005.
- DELANTY Gerard, **Avrupa'nın İcadı Fikir, Kimlik, Gerçeklik**, (Çeviren: Hüsamettin İnaç), Adres Yayınları, İstanbul, 2013.
- DOYTCHEVA Milena, **Çokkültürlülük**, (Çeviren: Tuba Akıncılar Onmuş), İletişim Yayınları, 2016.
- DUPRE Louis, **Does Christianity have a Role to Play?**, Europe Commonweal Riew, New-York, 2004.
- EĞİLMEZ Mahfi, **Küresel Finans Krizi Piyasa Sisteminin Eleştirisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.
- ERDEMİR Lokman, **I. Dünya Harbi'nin İstanbul'da Sosyal Hayata Etkisi**, Turan Kitabevi, Ankara, 2015.
- FİŞNE Mustafa, **Avrupa Birliğinin Doğuşu ve Gelişimi, Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.
- FONTANA Josep, **Çarpıtılmış Geçmişe Ayna Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması**, (Çeviren: Nurettin Elhüseyni), Literatür Yayınları, İstanbul, 2003.
- GÖK Mehmet, **İşgücü Piyasası ve Kobiler**, Roma Yayınları Ankara, 2004.
- HABERMAS Jürgen, **Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşı, Çokkültürcülük; Tanınma Politikası**, (Çeviren: Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- HELD David vd., **Küreselleşmeyi Yeniden Düşünmek, Küresel Dönüşümler**, (Çeviren: A. R. Güngen vd.), Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2008.
- JOURNET Nicolas, **Çok Kültürlülük, Evrenselden Özele Kültür**, (Çeviren: Yümni Sezen), İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- JUNCKER Jean-Claude, **A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change**, Candidate for President of the European Commission, 2014.
- KAYA Ayhan, **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz**, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2013.
- KEPENEK Büşra, **Avrupa'da İslam Düşmanlığı**, Diaspora Araştırmaları Merkez Yayınları, Sakarya, 2016.
- KYMLCKA Will, **Çokkültürlü Yurttaşlık-Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, (Çeviren: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- LAQUER Walter, **Terrorism**, Little Brown and Company, Bostan, 2011.
- LEWİS Bernard, **Islam and the West**, Oxford University Press, USA, 1994.
- LUDENDORFF Erich, **Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerim ve Yaşadıklarım**, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2014.
- MCCORMICK John, **Understanding the European Union, a Concise Introduction**, Palgrave Macmillan, New York, 2005.
- MORAVCSİK Andrew, **Bütünleşme Kuramı**, (Çeviren: Hale Akay), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009.
- NUGENT Neill, **the Government and Politics of the European Union**, Duke University Press, U.S.A., 2006.
- ÖZDEMİR Süleyman vd., **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2009.

- ÖZDEMİR Süleyman, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÖZSÖZ Melih, **İKV Değerlendirme Notu "2014 Avrupa Parlamentosu Seçimlerinin İlkleri, Enleri, Aşırıları, Kazananları ve Kaybedenleri"**, İktisadi Kalkınma Vakfı, Haziran 2014, No: 84.
- PARMAR Sejal, "The European Court of Justice and Anti-Discrimination Law: Some Reflections on the Experience of Gender Equality Jurisprudence for the Future Interpretation of the Racial Equality Directive", (Editors: Jan Niessen and Isabelle Chopin), *The Development of Legal Instruments to Combat Racism in a Diverse Europe*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2004.
- SANTAMARÍA Yves, **Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi**, (Çeviren: Siren İdemen), Metis Yayınları, İstanbul, 2009.
- SEVER Mustafa vd., **Teröre Sosyo-Psikolojik Açından Genel Bir Bakış**, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2010.
- SHORE Cris, **Building Europe: The Cultural Politics of European Integration**, Routledge, London, 2000.
- SMITH Anthony, **Milli Kimlik (National Identity)**, (Çeviren: Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- STIGLITZ Joseph, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çeviren: Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural), Plan Yayınları, İstanbul, 2002.
- TAYLOR Charles, **Çokkültürcülük Tanınma Politikası**, Yapı Kredi Yayınları, (Editör: Amy Gutmann), İstanbul, 2014.
- TAYLOR Charles, **Tanınma Politikası, Çokkültürcülük**, (Çeviren: Yurdanur Salman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- TAYLOR Charles, **The Meaning of Secularism**, Hedgehog Review, 2010.
- TOKSÖZ Gülay, **Uluslar Arası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- TRİANDAFYLLİDOU Anna, "Kültürel Çeşitlilik, Çoğul Milliyetçilik ve Avrupa Kimliği", (Editör: Ayhan Kaya), **Farklılıkların Birlikteliği Türkiye ve Avrupa'da Birarada Yaşama Tartışmaları**, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2014, 41-56.
- UNAT Abadan, **Bitmeyen Göç**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.
- WALZER Michael, **Çokkültürcülük; Tanınma Politikası**, (Çeviren: Cem Akaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- YILMAZ Salih, **Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık Nefret, İslamofobi ve Irkçılık**, Şan Ofset, İstanbul, 2015.
- YÜCE Neşe ve Seda Köycü, **İki Savaş Arası Dönem**, Polonya Edebiyatı, 2008.
- Zehra HOPYAR, **Avrupa'da Göç ve Mülteci Olgusu**, Diasporalar Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya, 2016.

MAKALELER

- AKÇA Gürsoy ve İkbal Vurucu, Çok Kültürlülük Tartışmaları, Toplumsal Bütünlük Kaygısı ve Yeniden Milletleşme (Kazakistan Halkı Asamblesi Örneği), **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010, Sayı: 24, 13-42.
- AKDEMİR Erhan, “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 2009, Cilt: 8, Sayı: 1, 31-54.
- AKINCI Abdulvahap, “Modern Ulus Devletlerin Doğuşu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012, Sayı: 34, 61-70.
- AKTAN Coşkun Can, “Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm”, **Amme İdaresi Dergisi**, 1005, Cilt: 28, Sayı: 1, 1-15.
- ALKAN Nail, “ABD’NİN Almanya Politikası”, **Ankara Üniversitesi Dergisi**, 2011, 54-67.
- ALTINBAŞ Deniz, Avrupa ve Çokkültürlülük: Fransa Örneği, **Stratejik Analiz Dergisi**, 2006, Sayı: 78, 52-61.
- ARSAVA Ayşe Füsün, “Amsterdam Anlaşmasının Ortak Hükümlerinin Analizi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2000, Sayı: 2, 185-196.
- ATÇEKEN İsmail Hakkı, “Puvatya Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, Sayı: 8, 243-263, s. 247-248. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı - Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku.
- AYHAN Halis, “Terör Kavramı, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Özelinde Birleşmiş Milletler’in 2001 Sonrası Terör Yaklaşımı”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2015, 1-25.
- AYTUĞ Hüseyin Kutay, “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 2008, Cilt: 15, Sayı: 1, 149-161.
- BAĞDEMİR Elif Uçkan, “Batı Balkan Ülkeleri ile Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Olasılıkları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 59, Sayı: 1, 89-117.
- BAKAN Selahattin ve Gökhan Tuncel, “Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi”, **Birey ve Toplum Dergisi**, 2012, Cilt: 2, Sayı: 3, 51-65.
- BAŞLAR Kemal, “Avrupa Birliği’nin Normatif Supranasyonelliği”, **Amme İdaresi Dergisi**, 1997, Cilt: 30, Sayı: 3, 3-18.
- BAYLIS John, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 2009, Cilt: 5, Sayı: 18, 69-85.
- BİLİCİ Nurettin, “AB’de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye’nin Entegrasyonu”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 2006, Cilt: 5, Sayı: 2, 39-45.
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Raporu, 2015.
- CANAR Burçin, “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2012, Cilt: 67, No: 1, 49-80.
- CANATAN Kadir, “Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2009, Cilt: 2, Sayı: 6, 80-97.
- CANPOLAT Hasan, “Küresel Göç ve Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi”, **Avrupa Dergisi**, 2011, 34-46.
- ÇAĞLAYAN Savaş, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2006, Sayı: 17, 67-91.

- ÇILBANT Coşkun, "Küreselleşme ile Yeniden Şekillenen Ulus-Devlet Anlayışı", *Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 2012, Cilt: 4, Sayı: 8, 1-26.
- ÇIMRIN Füsün Kökalan, "Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, Sayı: 23, 195-204.
- ÇİLİNGİR Sevgi, "Avrupa Kimliği ve Ulus Devlet Modeli", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2007, Cilt: 5, Sayı: 7, 44-51.
- ÇİLLİLER Yavuz, "Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2015, Cilt: 10, Sayı: 2, 45-65.
- DAMGACI Fadime ve Hasan Aydın, "Akademisyenlerin Çokkültürlü Eğitime İlişkin Tutumları", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, Cilt: 12, Sayı: 45, 325-341.
- DEMİR Muzeffer, "Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2012, Cilt: 27, Sayı: 2, 315-338.
- DEMİR Nesrin, "Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, Cilt: 15, Sayı: 1, 347-368.
- DİNÇ Cengiz, "Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler", *Akademik Bakış Dergisi*, 2011, Cilt: 5, Sayı: 49, 31-58.
- DÜZGİT Senem Aydın, "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi", *Akademik Dergi*, 2011, Cilt: 8, Sayı: 29, 49-70.
- ECEVİT Yüksel Alper vd., "Avrupa Parlamentosu Seçimleri ve Aşırı Sağ Partilerin Yükselişi", *Bahçeşehir Üniversitesi Elektronik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi*, Araştırma Notu: 14/167, 4 Haziran 2014, 1-9.
- EKİCİ Özlem Kılıç, "Dillerin Çeşitliliği", *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 2012, 46-51.
- ELMA Fikret, "Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke", *Journal of Qafqaz University*, 2002, Sayı: 9, 173-183.
- EMİROĞLU Hüseyin, "İkinci Dünya Savaşına Giden Süreçte Küresel ve Bölgesel Aktör-Devlet Davranışlarının Çözümlemesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 2007, Cilt: 1, Sayı: 14, 63-89.
- ERGİL Doğu, "Çokkültürlülük ve Çokdillilik", *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 2012, 159-165.
- ERİNCİK Selçuk, "Kimlik ve Çok Kültürcülük Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, Cilt: 52, Sayı: 2, 219-241, ss. 226-227.
- GEDDES A. and V. Guiraudon, "Britain, France and EU Anti-Discrimination Policy: The Emergence of an EU Policy Paradigm", *West European Politics*, March 2004, Vol. 27, No. 2, 334-353.
- GÖZCÜ Alev, "I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2016, Cilt: 6, Sayı: 32, 133-169.
- GÜLLÜPINAR Fuat, "Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma Açısından Vatandaşlık Üzerine Sosyolojik Bir Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2012, Cilt: 67, Sayı: 1, 81-109.

- GÜLTEKİN Ahmet Kerim, "Kültürel Kimliklerin Çeşitliliği Bağlamında Özgün Bir Örnek: "Şavak Aşireti", **Gazi Üniversitesi Dergisi**, 2011, Sayı: 26, 130-156.
- HELLSTRÖM Anders, "Beyond Space: Border Making in European Integration the Case of Ireland", **Human Geography**, 2003, Volume: 85, Issue: 3, 123-135.
- HOBOLT Sara, "The Brexit Vote: A Divided Nation, A Divided Continent", **Journal of European Public Policy**, 2016, Volume: 23, No: 9, 15-36.
- HOCAOĞLU Durmuş, "Geçmişten Günümüze Fransız İhtilali", **Zaman Dergisi**, 1998, 1-4.
- HOWARD Erica, "Anti Race Discrimination Measures in Europe: An Attack on Two Fronts", **European Law Journal**, July 2005, Vol. 11, No. 4, 468-486.
- KARA Polat ve Recep Korkut, "Türkiye'de Göç, İltica ve Mülteciler", **Türk İdare Dergisi**, 2010, Sayı: 467, 153-162.
- KARAMAN Adil, "Maastricht Sonrası AB Eğitim ve Gençlik Programları", **Çimento İşveren Dergisi**, 2006, 16-27.
- KEANE John, "Nationalism and Citizens in Europe", **International Social Science Journal**, 1994, Volume: 140, 169-184.
- KEARNEY Michael, "The Classifying and Value-Filtering Missions of Borders", **Anthropological Theory**, 2004, Volume: 4, Issue: 2, 131-156.
- KIZILSÜMER Özer, "Denizden Gelen Sığınmacılar ve Uluslararası Hukuk", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, 2007, Cilt: 3, Sayı: 10, 1-24.
- KOÇ Yıldırım, "Berlin Duvarı ve Almanya'daki İşçilerimiz", **Aydınlık Dergisi**, 2011, 1-6.
- KÖSE Savaş, "Medeniyet Kavramının Kullanımları", **Doğu-Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi**, 2008, Sayı: 41, 34-46.
- KÖSEN İsa ve Taşkın Deniz, "Avrupa'da Çokkültürlülüğün Çöküşü ve Milliyetçiliğin Artması", **Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi**, Başkent Öğretmenevi, Ankara, 21-23 Mayıs 2015.
- KURT Veysel, "Siyaset Odaklı Bir Sosyal Bilim Yaklaşımı: Avrupamerkezcilik", **İZSU Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012, Cilt: 1, No: 1, 6-19.
- Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi, **ORSAM Raporu**, Rapor no: 123, Ankara, Haziran 2012.
- LAÇİNER Sedat, "11 Eylül Olayları (Yeni Terörizm) ve Ermeni Sorunu", **Stratejik Analiz Dergisi**, 2001, Cilt: 2, Sayı: 19, 25-45.
- LAJUNEN Timo, "Çok Kültürlülük", **İktisat ve Toplum Dergisi**, 2011, Cilt: 1, Sayı: 8, 58-65.
- MEDRANO Diez J. and P. Gutierrez, "Nested Identities and European Identity in Spain", **Ethnic and Racial Studies**, 2001, Volume: 24, Issue: 5, 753-778.
- MODELSKÍ George, "Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus Devlet", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 2005, Cilt: 2, Sayı: 7, 3-30.
- MONTALYO Garcia Jose and Marta Reynal-Querol, "Ethnic Diversity and Economic Development", **Journal of Development Economics**, 2005, No: 76, 293-323.
- ONGUR Hakan Övünç, "Avrupa'da Çokkültürlülüğün İflası (mı?)", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, 2011, Cilt: 7, Sayı: 26, 55-85.
- ORAN Baskın, "Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1999, Cilt: 54, Sayı: 2, 133-162.

- ORTAK Şaban, "I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı ve Habsburg Hanedanları Arasındaki İlişkiler", **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2016, Sayı: 56, 1309-1338.
- ÖRGÜN Faruk, "11 Eylül, Küreselleşen Terör ve Medya", **Hatay Polis Dergisi**, 2002, Cilt: 5, Sayı: 5, 20-45.
- ÖZALP Osman, "Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2014, Cilt: 1, Sayı: 6, 349-362,
- ÖZDEMİR Cevdet, "Neofonksiyonalizm", **Adnan Menderes Üniversitesi Dergisi**, 2011, 81-90.
- ÖZKAN Mehmet Şükrü, "Dini Çeşitlilik Karşısında Hıristiyan Düşünürlerin Cevapları ve Tipoloji Problemi", **Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2016, Cilt: 7, Sayı: 14, 81-113.
- ÖZLÜK Erdem ve Fazlı Doğan, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerini Egemenlik Devri Tartışmaları Üzerinden Okumak", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 2010, Cilt: 9, No: 1, 125-14.
- ÖZLÜK Erdem, "Avrupa Kimliğinin Oluşumunda Mental, Suni ve Doğal Sınırların Fonksiyonları", **Uluslararası Davraz Kongresi: Küresel Diyalog**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 24-27 Eylül 2009, 1-16.
- ÖZSÖZ Melih, "2014 AP Seçimlerinin Sonuçları", **Ekonomik Forum Dergisi**, 2014, Sayı: 242, 64-71.
- Özsöz, "İKV Değerlendirme Notu Avrupa Birliği Parlamento Seçimleri.
- POLAT İlhan ve Eylem Kılıç, "Türkiye'de Çok Kültürlü Eğitim ve Çok Kültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri", **YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2013, Cilt: 4, Sayı: 1, 352-372.
- REÇBER Kamuran ve Çiğdem Aydın, "Avrupa Birliği'nde Üye Devletler Tarafından İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Durumunda Öngörülen Yaptırımlar", **Ankara Üniversitesi Dergisi**, 2009, 89-115.
- ROUGEMONT Denis de, "L'Europe, Invention Culturelle", **History of European Ideas**, 1980, Volume: 1, Issue: 1, 31-38.
- SATICI Murat, "Liberalizm ve Çokkültürlülük Bağlamında Charles Taylor'ın Tanınma Politikası", **Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar Dergisi**, 2016, Cilt: 9, Sayı: 1, 173-191.
- SAYDI Tilda, "Avrupa Birliği Vizyonu ile İkidillilik, Çokdillilik ve Eğitimi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2013, Cilt: 6, Sayı: 6, 269-283.
- SOFYALIOĞLU Çiğdem ve Rabia Aktaş, "Kültürel Farklılıkların Uluslararası İşletmelere Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 2001, Cilt: 7, Sayı: 1, 75-92.
- SUR Melda, "Paris Şartı'nda İnsan Hakları", **Ankara Üniversitesi Dergisi**, 2007, 299-305.
- ŞAHİN Nasuhi, "İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Dünya Ekonomik ve Siyasi Dengelerindeki Değişimler", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2000, Sayı: 4, 61-77.
- ŞEN Faruk, "Kopenhag Zirvesi Işığında Türkiye-AB İlişkileri", **Rekabet Dergisi**, 2012, 3-8.
- ŞENER Bülent, "Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları", **Tarih Okulu Dergisi**, 2014, Cilt: 7, Sayı: 16, 51-77.

- TANGÖR Burak ve Sevinç Sayın, "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Stratejisi: Yeni Bir Bütünleşme Alanı Mı?", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 2012, Cilt: 11, Sayı: 1, 85-118.
- TEKİN Kazım, "Federal Avrupa veya Bölgelerin Avrupası", **Türk İdare Dergisi**, 2002, Sayı: 435, 177-196.
- TEKİNALP Şermin, "Küreselleşme Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük", **Journal of İstanbul Kültür University**, 2005, Sayı: 1, 75-87.
- TEZCANERCÜMENT, "Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği ilişkileri", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2013, 143-158.
- TOK Nafiz, "Kültürel Çoğulculuk Modeli: Müdahale Etmeme ve Ayrımcılık Yapmama", **Liberal Düşünce Dergisi**, 2005, Cilt: 10, Sayı: 38, 29-44.
- TOURAINÉ Andrea, "Avrupa'nın Geleceği İslam Dünyasıyla İlişisine Bağlı", **Çağ Dergisi**, 2004, Sayı: 39, 269-281.
- TURGUT Ahmet, "Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler", **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, 2007, Cilt: 24, Sayı: 4-5, 35-46.
- Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları, **TC Avrupa Birliği Bakanlığı Broşürü**, 2013.
- TÜYSÜZOĞLU Göktürk, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Dış Politikası: İmparatorluk Yaşıyor mu?", **Akademik Bakış Dergisi**, 2011, Sayı: 26, 1-23.
- Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM) - Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık Raporu
- UYGUR Erdoğan ve Fatma Uygur, "Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2013, Yıl: 17, Sayı: 3, 273-286.
- ÜNLÜ Barış, "İmparatorluk Fikrinin Gelişimi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2009, 238-266.
- YANMIŞ Mehmet ve Bayram Kahraman, "Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı: Diyarbakır Örneği", **Akademik İncelemeler Dergisi**, 2013, Cilt: 8, Sayı: 2, 117-153.
- YAPICI Merve İrem, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007, Cilt: 9, Sayı: 3, 130-157.
- YETİŞGİN Mehmet, "Batı Basınından Osmanlı Devleti'ne Yaklaşımlar ve Osmanlıların Bu Yaklaşımlara Tepkileri", **OTAM Dergisi**, 2010, Sayı: 28, 119-162.
- YILDIZOĞLU Ergin, "Kusursuz Fırtınanın Öncü Rüzgarları mı?", Cumhuriyet, 6 Ekim 2010.
- YILMAZ Fatih ve Seval Altun Yılmaz, "Çokkültürlülük Projesi: E-Twinning Uygulamalarına İlişkin Öğrenci Görüşleri", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012, Cilt: 4, Sayı: 8, 1-15.
- ZARİÇ Sami, "Fransız Devrimi'nden Kırgız Devrimi'ne Devrimlere Genel Bakış", **Akademik Bakış Dergisi**, 2012, Sayı: 29, 1-20.

TEZLER

- BARIN Hilal, İslamofobi Bir Irkçılık Çeşidi ve Nefret Suçu, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- ÇÖTOK Nesrin Akıncı, Çok kültürlülük, Kùltürler Arası ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Alman Eğitiminde Türk Öğrenciler: Bremen Örneği, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- ELMAS Fatma Yılmaz, Avrupa Birliği Göç-Dış Politika İlişkinde Paradigma Değişimi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).
- FENER Funda, 2008 Küresel Mali Kriz Ve Krizin Türkiye’de İstihdam Üzerine Etkileri, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2012 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- KARAKUŞ Can, Avrupa Birliği’nde Kimlik “Avrupa Birliği Kimlik Tanımlama Mekanizmasının İncelenmesi”, Başkent Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara, 2007 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- ŞEN Seyhan, Avrupa Birliği’nde Kimlik Sorunu, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- TOLUNAY Selin, “Avrupa Birliği Kùltür Politikaları’nın Avrupa Kimliği Üzerine Etkileri”, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- UZUNER Hümeýra, Amsterdam Antlaşması ile getirilen Yenilikler ve Bunların Avrupa Birliđi’ne Etkileri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).
- YILMAZ Fatma, Avrupa Birliği’nde Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

İTERNET

- “AB Adalet Divanı’ndan Başörtü Kararı”, <http://tr.euronews.com/2017/03/14/avrupa-adalet-divani-isverenlerin-calisanlarini-gorunur-dini-sembol-niteliginde-kiyafet-gymekten-alikoyabilecegine-karar-verdi>, İlgili video (Erişim Tarihi: 03.03.2017).
- “AB Liderleri Papa’nın Huzurunda”, <http://www.hurriyet.com.tr/ab-liderleri-papanin-huzurunda-40406318>, (Erişim Tarihi: 20.05.2017).
- “Alman istihbaratı 3 bin 656 Müslüman’ı fişledi”, <http://aa.com.tr/tr/dunya/alman-istihbarati-3-bin-656-muslimani-fisledi/156555>, (Erişim Tarihi: 21.02.2017).
- “Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı”, file:///C:/Users/Dell/Downloads/1510-FRA-CASE-LAW-HANDBOOK_TR.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).
- “Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku”, file:///C:/Users/Dell/Downloads/1510-FRA-CASE-LAW-HANDBOOK_TR.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).
- “Avrupa’da 10 Bin Göçmen Çocuk Kayıp”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160131_europol_10_bin_kayip_cocuk, (Erişim Tarihi: 15.03.2017).
- “Brexit İngiltere’de Irkçılığı mı Tetikliyor?”, <http://www.dw.com/tr/brexit-ingilterede-%C4%B1rk%C3%A7%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1-m%C4%B1-tetikliyor/a-19362779>, (Erişim Tarihi: 04.03.2017).

- “Brexit: AB’de Aşırı Sağ Liderler Ülkelerinde Referandum İstiyor”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_ab_sag_tepkiler, (Erişim Tarihi: 11.03.2017).
- “Brexit: AB’de Aşırı Sağ Liderler Ülkelerinde Referandum İstiyor”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_ab_sag_tepkiler, (Erişim Tarihi: 03.03.2017).
- “Brexit’in Ardından İngiliz İrkçılığı Tavan Yaptı”, <http://tr.euronews.com/2016/07/03/brexit-in-ardindan-ingiliz-irkciligi-tavan-yapti>, (Erişim Tarihi: 12.03.2017).
- “Community Cohesion at Local Level: Addressing the Needs of Muslim Communities – Examples of Local Initiatives”, **European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)**, 2008.
- “Fransa Başbakanı: Üniversitede Başörtü Yasağından Yanayım”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160413_valls_basortu, (Erişim Tarihi: 03.03.2017).
- “İktisadi Kalkınma Vakfı Birliğin Durumu Analizi”, http://ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=99&id=1590, (Erişim Tarihi: 15.12.2016)
- “Kanada’da En Az 6 Kişinin Öldüğü Cami Saldırısı Sonrası Gözaltılar”, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38792676>, (Erişim Tarihi: 24.02.2017).
- “Kissenger: ‘Ulus Devlet’lerin Çökmesi Tehlikeli”, http://www.haber10.com/dunya/kissinger_ulus_devletlerin_cokmesi_tehlikeli-245346, (Erişim Tarihi: 20.05.2017).
- “Madrid: Cebliitarık’ın Egemenliğini Paylaşalım”, <http://www.dw.com/tr/madrid-ceblitarik%C4%B1k%C4%B1n-egemenli%C4%9Fini-payla%C5%9Fal%C4%B1m/a-19352309>, (Erişim Tarihi: 10.03.2017).
- “Number of Refugees to Europe Surges to Record 1.3 Million in 2015”, <http://www.pewglobal.org/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/>, (Erişim Tarihi: 21.02.2017).
- “Papa Francis: Tarih Bilinci Olmazsa İnsanlık Anlamını Yitirir”, <http://tr.euronews.com/2017/03/24/papa-francis-tarih-bilinci-olmazsa-insanlik-anlamini-yitirir>, (Erişim Tarihi: 24.03.2017).
- “Paris Banliyösünde Copla Tecavüz İddiası: Protestocular Karakola Saldırdı”, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38960757>, (Erişim Tarihi: 21.02.2017)
- “The Brexit Result Had a Lasting Impact on Race and Religious Hate Crimes” **Tell Mama Raporu**, <https://tellmamauk.org/the-brexit-result-had-a-lasting-impact-on-race-and-religious-hate-crimes/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2017).
- AKBAŞ Gökşen ve Altan Apar, “Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme için Avrupa Stratejisi. T.C Başbakanlık Avrupa Birliği Sekreterliği Sosyal, Bölgesel ve Yenilikçi Politikalar Başkanlığı Bilgi Notu:”, <http://www.abgs.gov.tr/files/SBYPB/yayinlar/avrupa2020stratejisi.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017).
- BAKIR Zülfiye Zeynep “Avrupa’da Yükselen Sağ: İrkçilik, Zenofobi ve İslamofobia” **İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ** http://insamer.com/tr/avrupada-yukselen-sag-irkcilik-zenofobi-ve-islamofobia_385.html, (Erişim Tarihi: 18.02.2017)
- BAYRAKTAROĞLU Melis, “Avrupa Birliği Azınlık Politikaları ve Türkiye”, 2012, <https://melisbayraktar.wordpress.com/2012/11/28/avrupa-birligi-azinlik-politikalari-ve-turkiye/>, (Erişim Tarihi: 12.03.2017).

- ÇAĞLAR Meriç, "Ebert Vakfı'nın Aşırı Sağ Üzerine Yaptığı Çalışma", <http://gocvakfi.org/ebert-vakfi/>, (Erişim Tarihi: 16.12.2016).
- European Commission, Eurobarometer 61 - Public Opinion in the European Union, July 2004, http://ec.europa.eu/public_opinion/standard_en.htm, (Erişim Tarihi: 06.05.2017).
- GİRİTLİ İsmet, "Fransız İhtilali ve Etkileri", <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/%C4%B0smet-G%C4%B0R%C4%B0TL%C4%B0-Frans%C4%B1z-%C4%B0htil%C3%A2li-ve-Etkileri.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).
- http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_138_tech.pdf, (Erişim Tarihi: 01.05.2017).
- İlgili Rapor, Fundamental Rights Report 2016, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/fundamental-rights-report-2016>, (Erişim Tarihi: 10.03.2017).
- KARACA Kayhan, "Fransa'da Şok İrkçilik Raporu", (Editör: Başak Özay), <http://www.dw.com/tr/fransada-%C5%9Fok-%C4%B1rk%C3%A7%C4%B1%C4%B1k-raporu/a-17537619>, (Erişim Tarihi: 25.12.2016).
- KARAKAYA Boran, "30 Yıl Savaşları ve Ulus Devletin Doğuşu", <http://akademikperspektif.com/2011/08/17/30-yil-savaslari-ve-ulus-devletin-dogusu/>, (Erişim Tarihi: 11.10.2016).
- KIYAĞAN Aşkın, "Avusturya'da Başörtüsü Yasağı Protesto Edildi", <http://aa.com.tr/tr/dunya/avusturyada-basortusu-yasagi-protesto-edildi/728562?amp=1>, (Erişim Tarihi: 10.03.2017).
- ÖZKAN Yusuf, "Avrupa Adalet Divanından Başörtüsü Yasağına Onay", http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160531_lahey_basortu, (Erişim Tarihi: 10.03.2017).
- SALCI Tayfun, "Brexit Sonrası İrkçilik Yükselişte", <http://aa.com.tr/tr/dunya/brexit-sonrasi-irkcilik-yukseliste-/598412>, (Erişim Tarihi: 12.03.2017).
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi", <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=302&>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).
- TUİC Akademi, "Avrupa Kimliği", <http://www.tuicakademi.org/avrupa-kimligi/>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).
- WASSERRAB Jutta, "Doğu Batı'ya Hâlâ Yetişemedi", **Deutsche Welle**, <http://www.dw.com/tr/do%C4%9Fu-bat%C4%B1ya-h%C3%A2l%C3%A2-yeti%C5%9Femedi/a-18040278> (Erişim Tarihi: 06.08.2017).
- WELLE Deutsche, "Mahkeme Salonunda Haç Tartışması", <http://p.dw.com/p/18U0R>, (Erişim Tarihi: 12.03.2017)